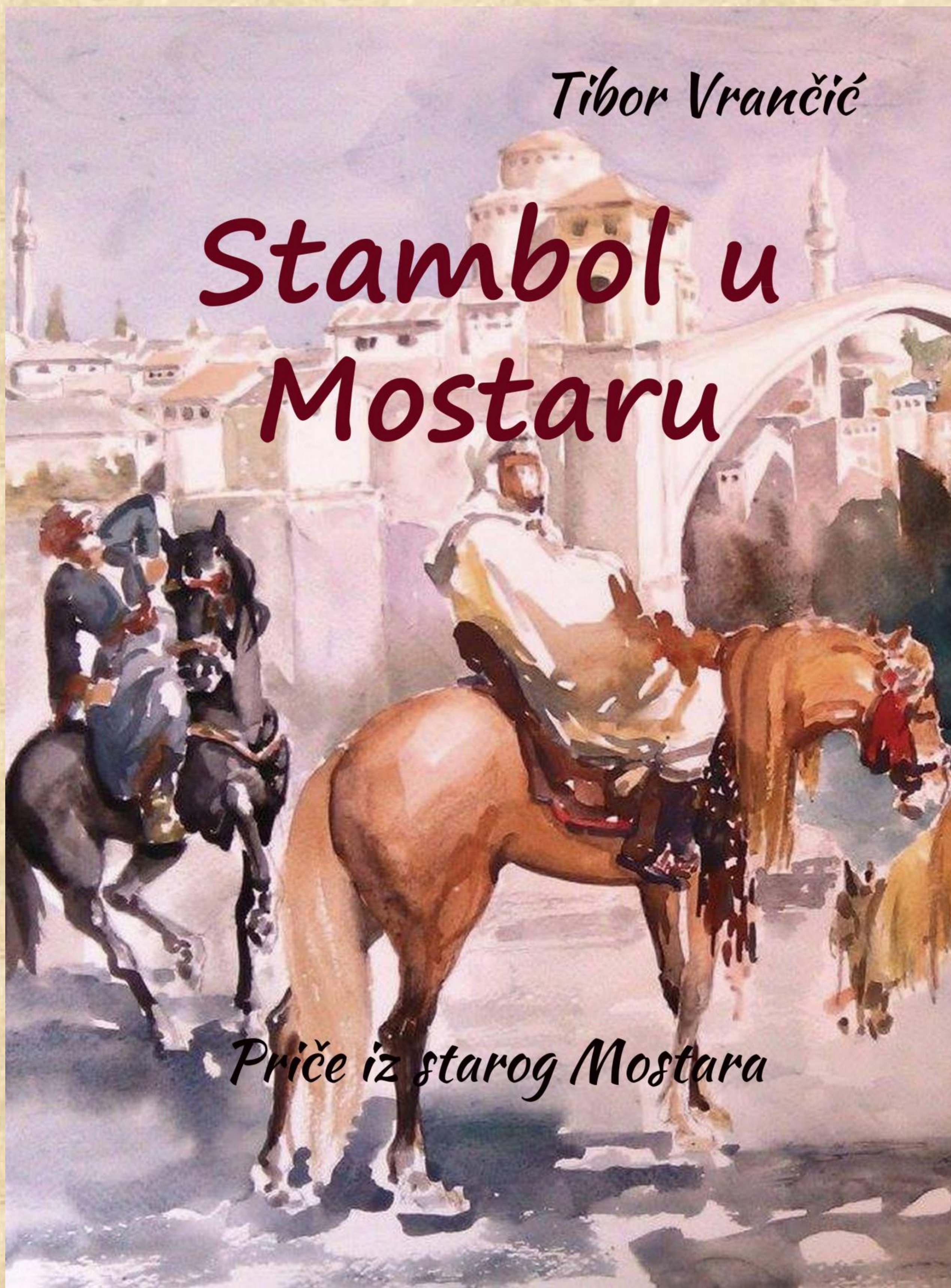

Tibor Vrančić
Stambol u Mostaru
Priče iz starog Mostara

Izdavač: Vlastita naklada – elektronsko izdanje

Grafička obrada i prijelom: Tibor Vrančić

Ilustracije: Akvareli autora Miodraga Milićevića, s tematikom starog Mostara

Lektura i korektura:

Recenzija:

Stručni savjeti:

Fotografija na naslovnoj strani: Tibor Vrančić

Prvo izdanje: 2017.g.

Naklada:

Tisak:

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Tibor Vrančić

STAMBOL U MOSTARU

Priče iz starog Mostara

Mostar, 2016. g.

Što čovjek pojede – to uništi, što obuče – to pohaba, a što uvakufi – to ovjekovječi.

Narodna izreka

S a d r ž a j:

U v o d

”U našem gradu odvajkada su cijenjeni učevni ljudi, karakterni ljudi i, napokon, junačine, koji su u odbrani svoga topraka uvijek spremni da i život žrtvuju! Drugim riječima, nikada se u našem gradu nije cijenio neki Alajbegović, Kapetanović, Ajanović po ocu alajbegu, kapetanu ili ajanu, nego po jednoj od istaknutih vrlina ljudskih. Samo ljudi koji su se odlikovali jednom od vrlina uvažavani su kao ljudi na svome mjestu i njihova je riječ imala odlučujuću moć. Po tome su oni davali ton događajima i od njihovog je shvatanja zavisilo kako će se izvjesna pojava razviti i završiti. Zato ja i mislim da ćemo putem raznih dogodovština iz života ovih ljudi prije svega upoznati njihov značaj, a preko njih i duh vremena. Zato sam se, na prvi pogled, prilično udaljio od glavnoga predmeta moje rasprave [...] To sam, međutim, učinio da čitaocima dadem zgodna štofa da kroz sadržinu priča kojima su se decenijama građani Mostara opajali i koje su sastavni dio njegov, upoznaju i duh bez kojeg bi im mnoge činjenice iz istorije našeg grada bile neshvatljive”!

Počeo sam uvod riječima našeg poznatog čuvara uspomena, povijesničara i bivšeg gradonačelnika Mostara, Huseina Husage Ćišića, koji je dobar dio povijesti grada smjestio u svoju knjigu ”Postanak i razvitak grada Mostara”, jer njegove riječi upravo opisuju namjeru i svrhu ove knjige, a to je da kraćim starim tekstovima prikažem neka manje poznata događanja u našem gradu. Nije mi namjera naricati nad prohujalom prošlošću, jer ne daj Bože da se opet sva povijest povrati, da sve ovo što je grad i mi s njime prošao, nanovo preturimo preko glave. Namjera mi je pokazati jednu bogatu prošlost grada koja je sazdana od sitnih, naoko nevažnih stvari, ali koje su imale svoju rolu u tkanju povijesti grada. Namjera mi je pokazati kako ti događaji mogu biti koristan materijal za učenje iz prošlosti, za korist budućnosti, kako se neke loše stvari ne bi ponovile, a neke dobre uzele za primjer mlađim generacijama. Kao što Ćišić reče, kako bi se upoznao duh onog vremena, način života, a time lakše shvatili onovremeni ljudi.

Tekstove, koje ćete ovdje pronaći, sam pronalazio u raznim izvorima, prvenstveno starim knjigama napisanim prije stoljeća i više, u starim publikacijama, časopisima, jednom riječju, gdje god sam uspio naći neku zanimljivu, ali manje poznatu priču, koja se dogodila u Mostaru. Ima tu mnogih poznatih događaja, ali ima i nepoznatih. Uvrstio sam u knjigu i neke običaje, način života ondašnjih ljudi, njihova vjerovanja, pa i pokoju legendu.

Stil, gramatiku i pravopis svih tekstova sam ostavio onakvim kakve sam ih pronašao, jer bih, mijenjajući ih, narušio samu srž onovremenih događanja, kao i duh onog vremena. Na kraju pojedinih tekstova sam ubacio svoj mali dodatak, objašnjenje, želeći time pojasniti okolnosti ili stanje stvari koje su vezane uz tekst.

Imao sam tu čast, da kao facebook prijatelja upoznam Miodraga Milićevića, izuzetna umjetnika, čarobnjaka s vodenim bojicama, koji u svom opusu ima preko stotinu slika starog Mostara načinjenih na osnovu postojećih starih fotografija. Čak su njegove slike

mnogo životnije nego originali na osnovu kojih je radio svoju sliku. Pune su mostarske svjetlosti i mostarskog duha, specifičnosti koje su vezane uz naš grad. Tako da sam njima pokušao obogatiti sadržaj knjige i upravo su mi njegovi akvareli upotpunili dojam ispričanih priča, na čemu mu se i ovom prigodom toplo zahvaljujem.

U odabiru tekstova sam se služio sljedećim kriterijima: da budu zanimljivi, da otkrivaju nešto značajno ili razjašnjuju neku manje poznatu činjenicu. Nastojao sam biti objektivan u izboru koliko god je to moguće. Jer, ostati objektivan na našim prostorima je veoma teško. Kao i danas, tako je i u prošlosti u mnogome zavisilo tko piše. Jer, uvijek su se u pozitivnom ozračju opisivali postupci ”svoje” nacije i (ili) vjere, a ocrnjivali oni ”drugi”. Oduvijek je bilo stranih sila na našim prostorima, jedino su ih jedni zvali oslobodiocima, a drugi okupatorima. U zavisnosti jesu li bili ”naši” ili ”njihovi”, uvijek nalazimo dvije ili tri ”istine”. Trag naših miriše, dok trag onih drugih smrdi.

Imajući na umu sve gore navedeno, nadam se da će svi čitatelji pronaći nešto zanimljivoga i poučnoga.

Kako je Blagaj pao

Tekst je preuzet iz Ljetopisa fra Nikole Lašvanina, napisanog 1750. g.

U međuvremenu, za banove odsutnosti, kraljica Marija nađe priliku i umakne iz zatvora te pobjegne u Dubrovnik. Odatle prijeđe u Istru, a zatim ode majci u Ugarsku. Mehmed[1] tada pošalje poslanike Dubrovčanima tražeći ženu bosanskoga kralja Stjepana. Kad su se oni, ne našavši je, vratili, sabere sve čete ujedno i provali u Hum i Hercegovinu, zemlju vojvode Kosačića, i strahovito je opustoši, budući da joj je barbarsko konjaništvo nanijelo silnu štetu.

/Omer/[2] se nije uzdržao ni od opsjedanja gradova. Ali ni vojnici vojvode Kosačića, koji su zaposjeli gorske vrhunce, nisu puštali da barbari sve to nekažnjeno rade. Jurnuli bi četimice s brda pa bi navaljivali sad na sakupljače stočne hrane, sad na vojnike, koji su pustošili, sad bi provalili i u turski tabor, i posvuda nanosili poraz a zatim bi se povlačili pod zaštitu brda. Čak su i u Muratovu sobu provalili i odatle nešto ugrabili pa se povukli u brda prije nego ih barbarske čete opkole.

Odatle Mehmed digne tabor pa opsjedne i okruži tvrđavu Blagaj, koja je dobila ime od riječi ”blago” (jer su u njoj slavenski knezovi čuvali svoja blaga). Iz toga mjesta pošalje glasnike obližnjim knezovima i plemićima s naredbom da svaki preda svoju zemlju sultanu pa će od njega u Europi dobiti drugu. Neki od njih, manje oprezni, ponukani riječima glasnika, predadu sebe i svoju zemlju u ropstvo. Smatrali su da će im biti nemoguće da se kasnije obrane jer ih je odasvud okružila neprijateljska oblast, a oni se našli usred nje. Međutim, kad su otišli na sultanovu portu, zavedeni onim prijedlogom ”da se predaju pa da onda dobiju drugo područje umjesto svoga”, on malo zatim poveže neke od njih u okove i odvede u Bizant, a za druge naredi da se okrutno smaknu.

Kad mu osvajanje Blagaja nije išlo po volji (jer je taj grad postavljen na visokoj stijeni, okružen vodom) pozove preda se kralja Stjepana, izjutra — dok je ovaj počivao u taboru i razmišljao o smrti. Kad je shvatio da ga barbarin ne zove baš od naklonosti, stupi pred njega, držeći u ruci pismo u kojem je bila Muhamedova[3] zakletva. Grdio je i proklinjao tursku nevjeru, odlučan da prihvati smrt hrabrije nego što je branio kraljevstvo i slobodu. Kad mu je prigovorio za krivokletstvo barbarskog naroda, Mehmed odgovori kralju Stjepanu: ”Vojskovođa Muhamed moj je sluga. On nije mogao obvezati svoga gospodara bez njegova znanja i ne upitavši ga.” Malo zatim preda silnik Stjepana svom učitelju Perzijancu da ga ubije. No sultanov kuhar, kivan na zarobljenog kralja zbog ne znam koje

---

[1] Mehmed II, turski sultan, zvani *el-Fatih* (Osvajač) (1432. – 1481.)

[2] Omer, poglavar Tesalije, inače jedan od vojskovođa Muhameda, koji je predvodio napad na Bosnu.

[3] Muhamed, predstojnik sultanovog dvora i vojvoda u Europi (inače sin Mihaela – Grka)

krivnje, odere ga živa. Ima nekih koji vele da je Stjepanu bila odsječena glava a drugi kažu da su ga privezana uza stablo ubili strelicama. Mi slijedimo trajnu predaju naših pređa, a isto tako i svjedočanstvo mnogih pisaca onog vremena. Bilježimo ovaj njegov epitaf:

Kralj zadnji bosanski Stjepan u ovom počiva grobu, bez mitre kraljevske sad, bez kože vlastite on.

Zadaviv na logu, svoga oca je lišio vlasti dužni je danak svom vladaru odreko on.

Stoga ga – lakomca, on - bogataš, lišava svega;

htio je tako to Bog, pravedna htjela je kob.

Uči se, smrtniče, kako svoje ćeš roditelje štovat,

Prekršit nikad ne smiješ, što jednom obeća ti.

Drma se kraljevstvo svako ako je stečeno krivdom:

S krivde, i nemoći k tom, Bosna je propala tad.

Tako se kroz malo dana turski car Mehmed domogao više od sedamdeset gradova, dvoraca i utvrda, silno zaštićenih i ljudskom vještinom i svojim položajem; domogao se bosanskog kraljevstva i kraljevskih riznica i pretopljenog zlata /u visini od/ preko jednog milijuna /dukata/. Kao pobjednik on je zarobio i pod ropski jaram okrenuo slobodni, ratoborni narod, srce Ilirika, koji će odsele služiti muslimanskom silništvu.

Ahmed paša Hercegović

Tekst koji slijedi preuzet je iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo iz knjige br. 2, 1894. g., a priopćio ga je Carl Peez.

Stjepan Vukčić Kosača, herceg sv. Save, gospodar Huma i primorja, veliki vojvoda srpski, knez drinski itd., imao je od svoje druge žene Varvare[4], udove bana Petra Kliškog, srpske princeze, uz ono troje djece, što je hercegu ostalo od prve žene, - kćerke Katarine, pošljednje bosanske kraljice i prinčeva Vladislava i Vlatka, - još četvrtog potomka Stjepana, kome je bio dosuđen buran život. Ne imajući pri ruci pouzdanih podataka, zaključujem po vjerojatnosti, da se je rodio oko godine 1455. Po svome ocu predan za taoca sulatnu Mehmedu II. Elfatihu, osvojitelju, odgojen je u Stambolu u carskom dvoru. Po zvaničnoj zbirci biografija otomanskih velikih vezira može se razabrati, da je on tek u punoljettno doba promijenio vjeru, na što su ga prinudile porodične prilike. Kao muslim dobio je ime Ahmed, s kojim je za lakše razlikovanje pridjevak Hercegzade – hercegov sin.

Za kratko vrijeme stekao je on na dvoru sultana, s kojim baš lako nije bilo izaći na kraj, toliko poštovanje, da je ubrojen u najpouzdanije savjetnike. Na njegovu je preporuku među ostalim godine 1479. iz tamnice pušten prijašnji veliki vezir Ahmed Kedik paša, znamenit državnik i vojskovođa, te je postavljen za namjesnika u Avloni. Kada je njegov dobrotvor sultan Mehmed II. godine 1481. umro, već je Ahmed Hercegović bio beglerbeg u Anatoliji. Sultan Bajazid II. nije ga manje odlikovao, pače se doskora mogaše oženiti princezom Fatimom, sestrom sultanovom (ili nećakinjom po njegovu stricu Ahmedu). Godine 1486. bude mu ponovo kao beglerbegu anatolskom, povjereno vrhovno zapovjedništvo u Ciliciji protiv egipatskih memeluka. On je po svojoj hrabrosti počinio čuda, ali jer su mu podređeni đenerali: Karađoz-paša, namjesnik karamanski i Hisrbegzade Mehmed paša, kao starije paše, bili zavidni što je bio od njih viši u časti, pa ga ne htjedoše kako treba podupirati, izgubiše bitku među Adanom i Tarsom, te Ahmed Hercegović dospije u misirsko ropstvo. Ondje nije dugo ostao, jer ga je misirski sultan opet pustio na slobodu, da se radi sklapanja mira približi Bajazidu II. Na čelu brodovlja od 100 brodova stražario je u novom ratu godine 1488. Ahmed Hercegović uz karamansku obalu, te tako kooperirao s kopnenom otomanskom vojskom. Grad Ajas bude osvojen i njegov zapovjednik Sibeg doveden u Stambol, gdje mu dadoše počasno ruho, pa ga egipatskom sultanu poslaše kao uzadrje za Ahmeda Hercegovića.

Ahmed Hercegović spoznao je kao zapovjednik brodovlja znamenitost klanca kod Bargasa, gdje sirske planine (Elma Dag) cestu pritiskuju uz more, pa time ondje nastaje tako uzak klanac, da ga Turci zovu Sakaltutan (bradodržac). [...]

---

[4] Barbara de Payro ili poznatija kao Barbara Bavarska.

[...] Godine 1511. janjičari, koji se nemiraima u carstvu osiliše, naspadoše kuće velikih dostojanstvenika, koji im ne bijahu po volji zbog svoje strogosti; ta sudba zadesi i Ahmeda Hercegovića, palača mu bi opustošena, on morade pobjeći i svoje mjesto ustupiti nekom grčkom spletkaru i negatu Mustafi paši. Kada je ovog godine 1512. stigla zaslužena plaća za njegova izdajstva, obrati se sultan Selim I. Na svoga strica Ahmeda Hercegovića, te ovaj po četvrti put bude veliki vezir. [...] Poslije toga bio je Ahmed Hercegović vazda u najbližoj blizini sultanovoj. [...] Godine 1515. vidimo ga kao namjesnika i vojskovođu u Brusi, najmilijem boravištu sultana; na tome mjestu povjerenja ostao je do svoje smrti, koja je nastupila u proljeću godine 1518. Selim ga je pozvao k sebi u Haleb (Aleppo); uz put, već blizu grada, napustio je vjerni sluga dušu.

Čini se, kao da Ahmed Hercegović u zrelijim godinama više nije vidio svoju domovinu [...] Da se barem poslije smrti opet s njome sjedini, nazove Ahmed paša u dràgi nikomedskoj (Ismid) komad zemlje Hersek[5], te odredi, da ga ondje ukopaju. Želja mu bude ispunjena, jer sultan Selim naredi, te junačko tijelo prevezoše na daleku putu iz Alepa donle. Grob mu je na južnoj obali morskog zaljeva, ondje gdje je draga najtješnja, na jednom poluostrvu, koje se je pružalo daleko u more, pa se zove Dil maaberi – ostrvo prijelaza, jer carski tatarini na svome putu u istočne i južne pokrajine onuda moraju da prelaze. Ovdje je Ahmed paša utemeljio džamiju, sirotinjsku kuhinju (imaret) i musafirhanu (han za putnike). Od ove zadužbine ima svoje ime bliza varošica Hersek. I u Stambolu ovjekovječila je jedna zadužbina ime Ahmed paše. [...]

[...] Ahmed Hercegović bio je petnaeseti veliki vezir otomanskog carstva.

(Najmlađi sin gospodara Hercegovine hercega Stjepana Vukčića Kosače, imao je očevo ime – Stjepan. Zadnji put ga se spominje kao kršćanina godine 1473. kada mu je bilo 17 godina. Zbog očeve ostavštine starijem bratu Vlatku, ogorčen zbog nedovoljnog zastupanja njegovih interesa u podjeli očevine od strane starijeg brata, odlazi na turski dvor u Carigrad, odakle se već 24. septembra 1474. godine javlja kao Ahmed, a već 1478. stječe zvanje bajraktara. Neki izvori tvrde da ga je otac tamo poslao kao jamca za održavanje mira između Bosne i Osmanskog carstva, dok drugi izvori tvrde da je svojevoljno otišao nezadovoljan svojim statusom u podjeli imovine. U svojoj 25. godini postaje beglerbegom Anatolije, kako se zove cijeli maloazijski dio Turske carevine. Sultan Bajazid II. mu je dao svoju kćerku za ženu. U četiri navrata bio je sedam godina veliki vezir[6]. Uvijek je iskazivao ljubav prema svojoj rodnoj Hercegovini, čak je svojoj jedinoj kćerki dao ime Huma – prema brdu Humu, odnosno Humskoj zemlji – Hercegovini. Sultan mu je dao dopuštenje da Dilmasber, na ulazu u Mramorno more s azijske strane, nazove Hercegovina, gdje je podigao svoju zadužbinu i gdje je 1516. godine pokopan.)

[5] Hersek– Hercegovina.
[6] ** Veliki vezir Osmanskog carstva bio je drugi čovjek Osmanskog carstva, kojem je Sultan dao apsolutnu punomoć. Držao je carski pečat i mogao je sazvati sve paše da prisustvuju Divanu u Topkapi palati. Njegove su se odaje nalazile odmah do Sultanovih.

Stambol u Mostaru

Tekst koji slijedi (opis dolaska Ali-paše Rizvanbegovića u Mostar, nakon promaknuća u Hercegovačkog pašu) sastavljen je kao kombinacija – jedan dio preuzet je iz knjige Hamdije Kapidžića – Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba, 2001. g., i iz Ljetopisa Prokopija Čokorila, 1831. – 1857., kao autentičnog svjedoka toga događaja.

[...] Po povratku iz Konje[7], Ali-paša se svrati u Carigrad. Tu bi dočekan s počastima. Usluge koje je učinio Carstvu bile su velike. Kao nagradu za svoj rad, dobi Hercegovinu kao posebnu administrativnu oblast, potpuno odvojenu od Bosne, i vezirski čin, a to se desilo 14. januara 1833. godine. Uz Ali-pašu, nagrađeni su i ostali viđeniji Hercegovci. Tako je Smail-aga Čengić bio imenovan carskim kapidžibašom.

Glas o Ali-pašinu imenovanju za hercegovačkog vezira se pronese po cijeloj zemlji. Narod je s veseljem iščekivao novog gospodara, od koga se, s pravom, mnogo i nadao. Osobito se radovalo hrišćansko stanovništvo, dok su se mnogi muslimani i pribojavali novog vezira.

Ali-pašu se očekivalo na Spasovdan, a u Mostar je stigao 12. maja 1833. godine. Narod se slegao u Potporimu[8] pred Mostarom kako bi dočekao vezira. Odatle pa do Mostara, Ali-pašin put je bio trijumfalan. [...] Drugoga dana (nakon dolaska) Ali-paša pozove vladiku Josifa i sve pravoslavne kopji su bili u Mostaru sebi na divan. Otišli smo svi zajedno sa mitropolitom veziru, u kuću Čelebića (u kojoj je odsio Ali-paša), gdje ga zateknemo u odaji, kako sjedi na stolici: mi se postrojismo po redu, kako kome dolikuje. On je razgledao svakog i, ako koga nije znao pitao je o njemu mitropolita Josifa ili zeta mitropolitova Jovana Anđelopolja. Kad su mu ih sve predstavili po imenu i zvanju paša poče ovako govoriti: "Vladiko, i vi kaluđeri i popovi, knezovi[9] i rajo! Ja sam sad vezir. Sultan, gospodar, odlikovao me: dao mi je Hercegovinu i postavio me za pašu u njoj; odijelio je za mene od Bosne da mi ne bi smetali bosanski šljivari. Sultan mi je dao vlast da sve ide kroz moje ruke: ko hoće da se tuži u Travnik, evo mu Travnika; ko hoće da se žali u Stambol, evo mu Stambola u Mostaru.[10] [...] Ja hoću, vladiko, valahi, bilahi da u mene svak živi mirno i zadovoljno, u zdravlje sultanovo, i da u zemlji ne bude više razbojnika". [...]

[...] Sutri dan je Mostarcima na otvorenom pročitao ferman od sultana kojim se imenuje pašom uz riječi: "Zaključio sam da je bolje da ja kao domorodac vladam nego koji tuđin;

---

[7] Konya (Konja) grad u centralnoj Anatoliji u Turskoj.
[8] Potporim – lokalitet blizu Rujišta.
[9] Seoski ili gradski starješinma.
[10] Preko mjesnog suda u Mostaru mogla se pokrenuti parnica u glavnom oblasnom sudu u Travniku, mjestu boravka glavnog upravitelja Bosne i Hercegovine, a odavde je bilo moguće postupak prenijeti u Stambol. Ali-paša je govorio da on sada u svom liku objedinjuje sve instance.

svome domu niko zla ne čini. Svakome ću suditi po čistoj pravdi. Istina, hercegovački muslimani su mi učinili mnogo zla, no ja im sve opraštam, s tim da dalje ne čine zločine. Ko bude učinio kakvo zlo, toga neću poštediti, a razbojnik neka se i ne nada da ću ga pomilovati; s njim može biti samo jedan obračun - glava dole! Pravome čovjeku, bio on musliman ili raja, svejedno, biće uvijek mjesta kod mene. Svi će građani muslimani biti odsad slobodni od poreza. Oni neće davati ni caru ni meni apsolutno ništa. Samo zemljoradnici muslimani, izuzev harača na pojedinu glavu, moraju da plate isto kao i raja, i to zato što ne kriju žene. Mislim da će biti u Hercegovini oko 16.000 kuća raje. Neka oni plate caru ono što se mora, a meni se ima davati od svake kuće po jedna forinta godišnje. Meni će to biti dosta, jer imam svakog dobra više nego iko drugi, dobra koje su mi ostavili moji preci.” [...]

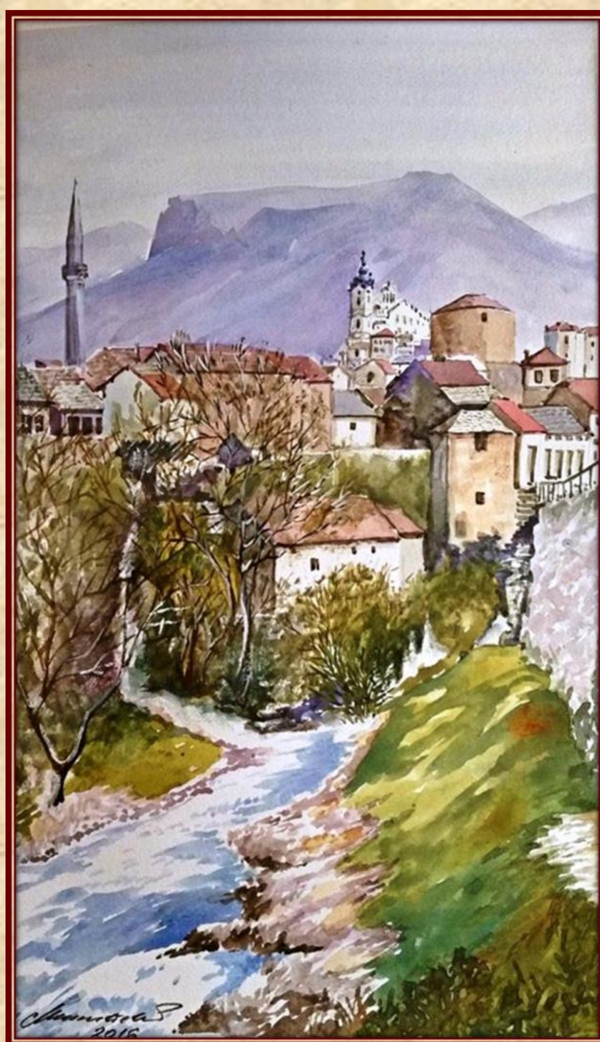

[...] Po tome je paša darivao svakome od Srba po jednu kabanicu sukna, koje je stajalo do 20 pijastera aršin. Za to je Ali-paša uzeo što u novcima što u poklonima do 20 000 pijastera. [...]

Interesantno je zapažanje Francuza A. Buea koji veli da je Ali-paša Rizvanbegović u svoje vrijeme bio možda i jedini paša domorodac u Osmanskoj imperiji i da se njegovim imenovanjem odstupilo od uobičajenog pravila da domaći ljudi ne upravljaju oblastima iz kojih potiču.

Kao hercegovački vezir, Ali-paša je stavio u svoju titulu i naziv Galib (pobjednik) i punim se imenom nazivao Galib Ali-paša Rizvanbegović, a u službenom muhuru je stajao naziv Galib Ali. Narod ga je po Stocu zvao samo Stočevićem.

(Vladimir Ćorović je dao podrobnu biografiju Prokopija Čokorila, nakon što je u arhivu mostarske srpske pravoslavne opštine pronašao potreban materijal. Petar, u kaluđerstvu nazvani Prokopije, Čokorilo rodio se 1802. g. u Plani kod Bileće. Prve godine službe provodi u Ljubinju, odakle dolazi u Mostar, gdje je ostao kao sveštenik do kraja života. Drugi dio kombinacije teksta je napisao ugledni povijesničar, profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu i član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, dr. Hamdija Kapidžić, u čijoj je zaostavštini pohranjen zanimljiv rukopis, koji se odnosi na Hercegovinu i porodicu Rizvanbegovića od sredine XVIII do sredine XIX stoljeća. Rukopis je najvjerovatnije nastajao u vremenu od 1930. do Drugog svjetskog rata i rađen je najvećim dijelom na arhivskoj građi i zapisima suvremenika, a također je korištena časopisna i monografska literatura iz onog vremena.)

Beskućnik

U sarajevskim dnevnim novinama "Jugoslovenski list" (izlazile od 1918. do 1941.), njihov dopisnik iz Mostara Omer H. Sefić (potpisivao se sa O.H.S.), objavio je u dvanaest nastavaka u periodu od 18.04. do 19.05.1930. godine razgovore iz prošlosti našeg grada sa starim Mostarcem Jeftanom Milišićem (1859. – 1935.). Milišićeva pričanja obiluju nizom zanimljivosti iz prošlosti našeg grada o kojima je on slušao i kojima je bio suvremenik.

Halilaga Hrle bio je binamemur[11] kod Ali-paše Rizvanbegovića. Rodile su mu se dvije-tri djevojke prije i najkasnije sin Mustafa. On se je rodio nekako u februaru ili martu mjesecu na Buni. Ali-paša je imao taki običaj da dođe uoči Đurđevdana na Bunu i tu bi ostao sve do Mitrovdana. Pošto je Ali-paša došao na Bunu, do nekoliko dana sjedio je sa svojim savjetnicima u sarajima, među kojima je bio i pomenuti Halilaga Hrle.

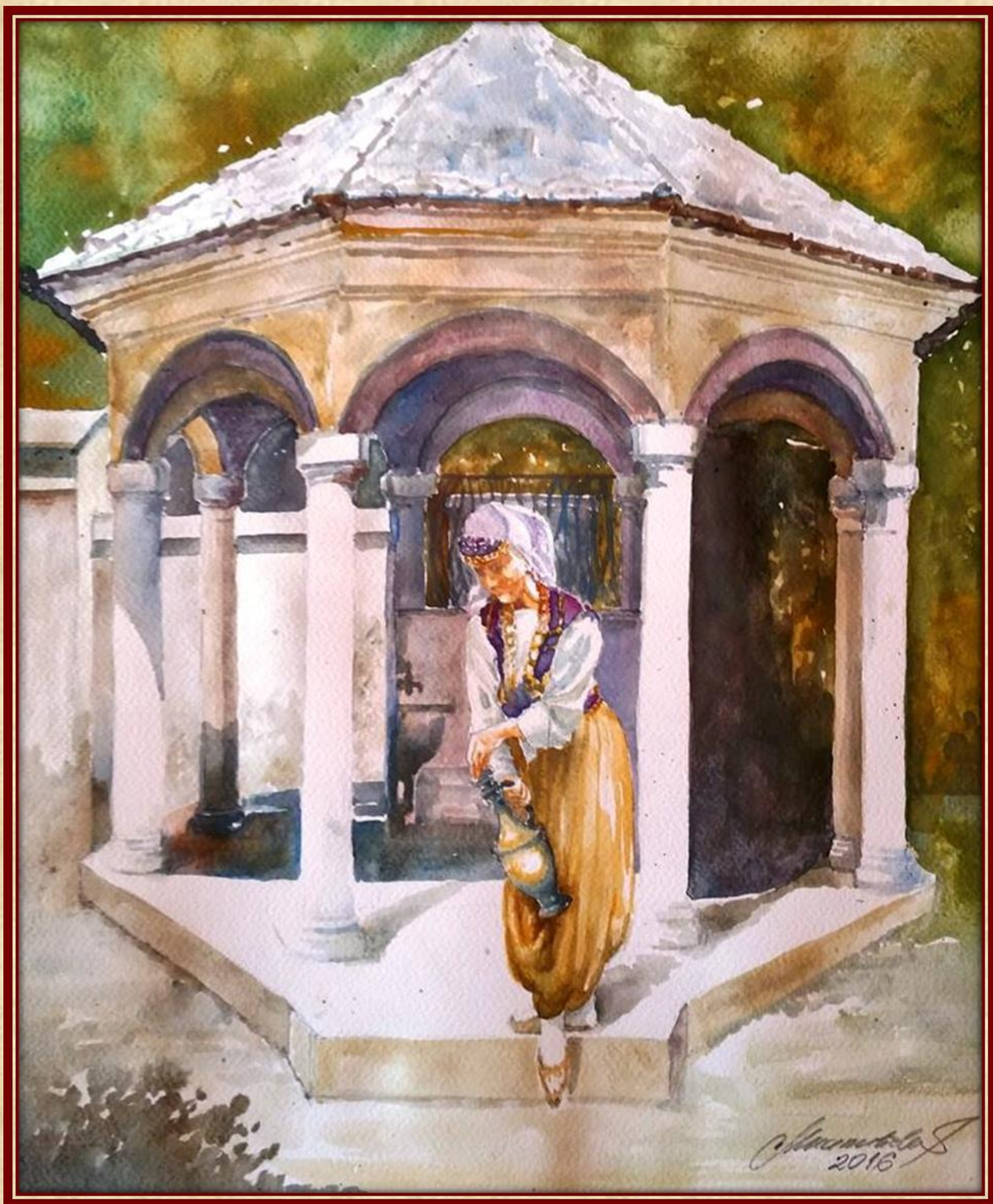
Tadašnji mufti efendija Sarajlić Mehmed je zapitao vezira: "Pašo, jesi li čuo da se je u Halilage rodio sin i jesi li ga mubarećleisao[12]?" On je odgovorio da je dijete mubarećleisao, ali da djetetu nije dao bakšiša. I onda je djetetovu ocu naredio da pošalje jednu seljakinju svojoj kući po dijete, koja je kroz kratko vrijeme donijela dijete na jednom jorgančiću pred vezira. Vezir je sjedio na sećiji na šiltetu, i kad je ovo dijete njemu pokazano, on je rekao seljakinji da dijete spusti na pod. Tada se je vezir nad dijete nageo i rekao muftiji Sarajliću: "Vallahi, billahi, tallahi, da je ovo dijete moje, ja bi ga sada zaklao". Na to mu je muftija rekao: "Tobe pašo, što tako govoriš?" On mu je odgovorio: "Ja sam tobe, šućur Bogu, samo velim, ja bi ga zaklao da je moje". Muftija mu je stavio pitanje: "Što je uzrok da bi ti tu Božiju jaratinu, koja nikom ništa nije učinila, uništio?" On je rekao: "Vidiš li onoga damara preko nosa. I vallahi, billahi, tallahi, da je njegovo carsko imanje, svemu bi on dohakao, i neka znaš, kunem ti se Bogom džellešanuhu, da će umrijeti od gladi".

I stvarno se je to dogodilo. Umro je u Koski Mehmed pašinoj džamiji od gladi, kao beskućnik, jer je sve imanje koje je naslijedio od svoga oca upropastio, da ništa ostavio nakon sebe nije.

---

[11] Zapovjednik odreda od 1 000 vojnika

[12] Blagosloviti

Veze Dubrovčana i Starog mosta u Mostaru

Preuzeto iz rada: "Ćuprija sultana Sulejmana kana u Mostaru, poznata kao Stari most (1566.-1993.)*", autora dr. Jusufa Mulića iz 2009. g. Crteži: umirovljeni profesor Arhitektonsko-urbanističkog fakulteta u Sarajevu Hamdija Salihović.*

U Mostaru, koji se pod tim imenom prvi put spominje 1452., u predosmansko vrijeme, južnije niz Neretvu, na oko tridesetak metara od mjesta na kojemu je kasnije sagrađena kamena ćuprija, nalazio se jedan drveni most na lance i uz njega tvrđave ***Nebojša*** (iza 1448. nazvana ***Herceguša***) na lijevoj i ***Mostovska tvrđava*** na desnoj obali Neretve. Navodno su sagrađene po nalogu feudalnog gospodara Hercegovine, velikog vojvode države bosanske Stipana Vukčića Kosače oko 1440. godine, pod nadzorom njegova diplomatskog savjetnika gosta Crkve bosanske Radina Butkovića, građanina Dubrovačke Republike. Do danas se održala samo kula *Herceguša* i to je najstarija građevina u gradu Mostaru.

Kad je sultan Mehmed II. Osvajač (1450.-1481.), poznat kao Mehmed kan, 1466. osvojio trg Mostovska tvrđava, što na turskom glasi *küprü hisar* (*ćupri* ili *ćuprija*), ili nešto kasnije, naredio je da se uzvodno uz Neretvu, na oko osam do deset metara od mjesta gdje će kasnije biti sagrađena kamena ćuprija, sagradi drvena ćuprija na lance, ali s mnogo čvršćim stegnom. Ćupriju su u početku štitile posade koje su bile smještene u dvije zatečene tvrđave uz Hercegov drveni most na lance. Sultan I. Zakonodavac ili Veličanstveni (1520. – 1526.), poznat kao Sulejman kan, na dva uzvišenja iznad ćuprije sultana Mehmeda kana, između kojih će biti podignut luk njegove kamene ćuprije, sagradio je 1557. omanja utvrđenja za njenu zaštitu.

Služeći jedno stoljeće ili više od toga, drvo ćuprije na lance sultana Mehmeda kana postalo je skoro neupotrebljivo, tako da su ga i pješaci prelazili s velikim teškoćama. Stanovnici Mostara, koji je u međuvremenu stekao položaj kasabe, gradskog naselja, uputili su sultanu Sulejmanu kanu molbu (turski *mahzar)* da im sagradi čvršću ćupriju. Sultan je molbu uslišio i već u ljeto 1565. izdao prvu naredbu o gradnji ćuprije od čvrstog materijala na mjestu gdje se nalazi drvena ćuprija na lance sultana Mehmeda kana, poznate pod nazivom *Čekrk* (što na hrvatskom znači vitlo ili lanac u širem značenju). Za nadzornika gradnje imenovao je poznatog hercegovačkog prvaka Mehmed-bega Opukovića, poznatog kao Karađoz-beg, a za projektanta i graditelja Hajrudina (turski Hayreddin), najboljeg učenika čuvenog neimara Sinana, graditelja ćuprije na Drini Mehmed-paše Sokolovića. Mimar Hajrudin opredijelio se za položaj ćuprije između dva uzvišenja na kojemu su bile kule sultana Sulejmana kana, osam do deset metara niže nizvodno, gdje je Neretva uža i dublja. Pripreme za gradnju ćuprije otpočele su krajem

1565., a na klesanju kamena su radili imotski kamenoklesari. Pretposljednja, peta naredba, izdana je s nadnevkom od 15. Šabana 973. odnosno od 7. ožujka 1566., a upućena je dubrovačkoj vlasteli, mostarskom kadiji i zaimu Mehmed-begu.

Sadržaj naredbe glasi: Dubrovačkoj vlasteli se pismeno naređuje: Izdata je i poslata carska naredba mostarskom kadiji i nadzorniku Mehmedu da se u kadiluku Mostar, u Hercegovačkom sandžaku izgradi ćuprija. Nakon toga je došao izvještaj da su za ćupriju potrebni građevinari, koji će je graditi pod plaću. S tim u vezi naređujem sljedeće:

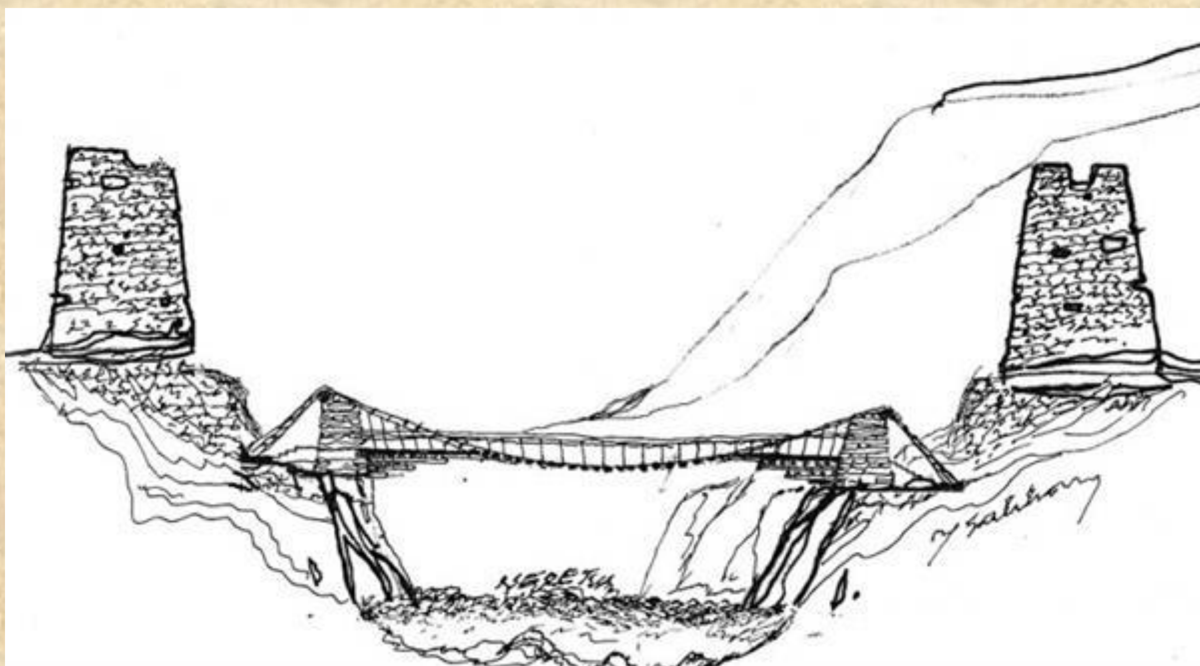
Po primitku ove moje carske naredbe, kada vam gore spomenuti kadija i nadzornik pošalju pismo i svoga čovjeka i zatraži koliko bude trebalo građevinara za izgradnju ćuprije, vi ćete ih dići koliko bude trebalo tamo gdje ih ima, pa ćete ih zajedno sa njihovim halatom i ostalim što im je potrebno uputiti na mjesto i predati ih. Oni će odmah ići, a radit će pod plaću. Potrebnu plaću će tražiti da im se isplati iz novca namijenjenog za troškove izgradnje, a koju će im isplatiti gore pomenuti kadija i nadzornik. Tako to primiše na znanje.

Ova je naredba značajna iz dva razloga: prvog, što sultan izdaje naredbu svome vazalu i drugog, što se tako saznalo da su na gradnji ćuprije, pored Popovaca, sudjelovali i dubrovački majstori, ali *pod plaću*.

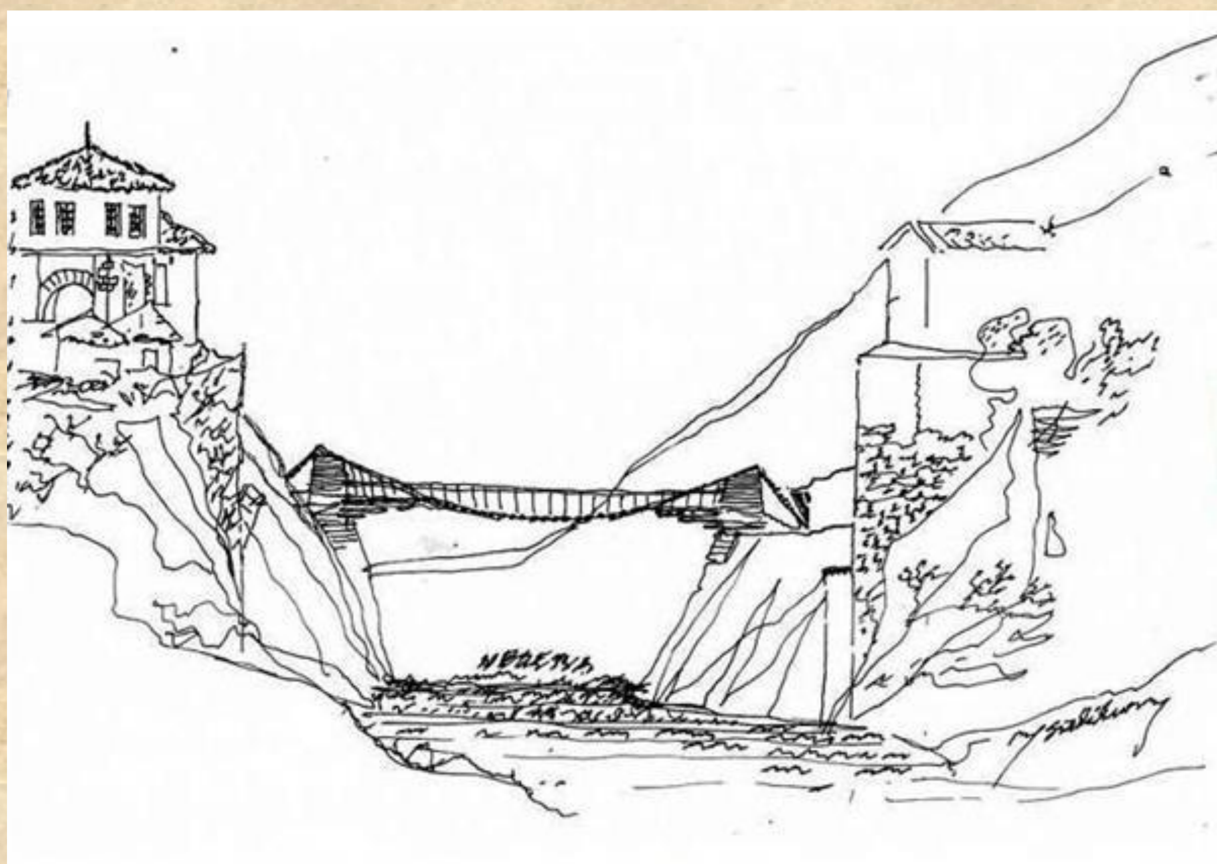
Luk ćuprije postavljen je u periodu od sredine travnja do sultanove prirodne smrti pod Sigetom 7. rujna 1566., dakle, oko pet mjeseci. U drugoj polovini XVII. stoljeća, dogradnjom na postojećim, podignute su s obje strane nove tvrđave, nazvane ***Tara*** (po nazivu istoimene rijeke) i ***Halebinovka*** (po imenu zapovjednika (tur.*dizdara)* tvrđave. I njih su sagradili dubrovački majstori, a po svome izgledu podsjećaju na tri dubrovačke tvrđave.

Kad je 1882. godine sagrađen željezni most između dvije obale Neretve (kod danas porušenog hotela *Neretva* i postojećeg *Bristol*), Mostarci su ćupriju sultana Sulejmana kana nazivali *Velikom ćuprijom* i *Starim mostom*. Ovaj se drugi naziv udomaćio i postao poznat u čitavu svijetu. Za njega su vezani brojni događaji, od kojih su najzanimljivija tri: skokovi s njega otkada je sagrađen, zatim prelazak pehlivana (akrobata) s jedne na drugu obalu Neretve na zategnutom užetu ispod njenog luka i prolazak avionom ispod njenog luka 1926. I, evo Dubrovčanina po drugi put, jer je avionom upravljao vojni pilot **Nikola Obuljen**, koji je zbog ove pustolovine kažnjen s tri mjeseca zabrane leta. Nakon ravno 437 godina svoje opstojnosti, most je srušen 9. studenog 1993., ali ni do danas nije službeno utvrđeno koji su vandali 20. stoljeća tako gnusan kultorocid počinili.

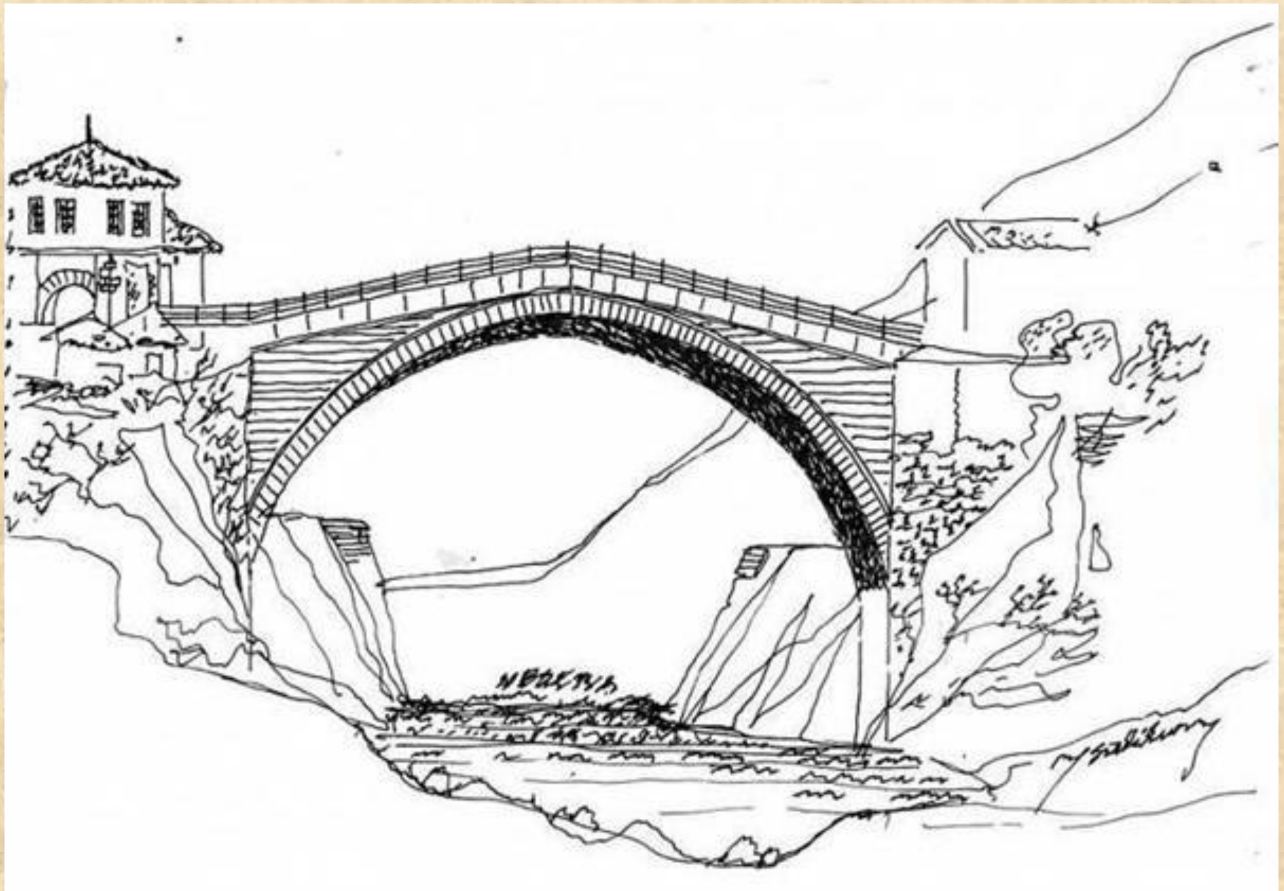
Uz financijsku pomoć više zemalja, a među njima i Republike Hrvatske, most je obnovljen i pušten u promet 23. srpnja 2004. Dubrovčani se javljaju i po treći put, budući da je nadzorni organ nad gradnjom mosta bila dubrovačka tvrtka *"Omega inženjering"* i njen vlasnik dipl. inž. arhitekture Željko Peković. Neposredno po obnovi, ćuprija je pod nazivom *Stari most* stavljena na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine.

Stari most i tvrđave gradili su i dubrovački majstori

Zamišljeni izgled drvene ćuprije na lance sultana Mehmeda kana sa zaštitnim tvrđavama

Zamšiljeni izgled ćuprije sultana Sulejmana kana s kulama koje su sagrađene kao zaštita ćuprije sultana Mehmeda kana

O postanku Radobolje i njezinog imena

Tekst koji slijedi je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga IV iz 1889. g.

Rječica ”Radobolja” prava je sreća za Mostar i za užu njegovu okolinu. Koliko je Neretva beskorisna, ona je za dva put toliko korisnija.

Prije nego što će se saliti u Neretvu, ona trostruku korist izdade Mostaru i njegovoj užoj okolini. Prva je korist, što bujno natapa mostarska polja i bašče, druga je što tjera vodenice, a treća je korist, što se od najnovijega vremena metalnim i dubokim akvaduktima po cijelom Mostaru razvađa njezina voda.

Koliko je ona mila siromašnijim žiteljima Mostara i okolo Mostara, pokazuje nam i ova vrlo lijepa priča.

Još u staro vrijeme bila je po cijelom širokome svijetu nastala velika suša. Sve rijeke po svoj zemlji bile su presušile. Ljudi i hajvan skapavali su po putovima od silne žeđi i vrućine. Žita i sve ostale mlitve (sve vrste usjeva) bile su priplanule da od njih nije više bilo ni glasa ni traga. Nad tim božijim bičem narod se skamenjivao, kao crna kukavica i molio Boga da ga na čas prije od toga pokaranja izbavi. Vruće i pobožne molitve svide se Bogu i on pošalje anđela, da njima jedinim (onim koji Radobolju koriste) dade vode i više nikome, jer je htio da i nadalje ostane suša i žega po svekolikom svijetu, dok se god ljudi ne obrate i ne poboljšaju. Po zapovijedi božijoj, anđeo siđe na zemlju i udari zlatnim štapom u jednu pećinu, i odmah voda poteče. Svijet navali hrpimice, da se okrijepi i da napoji marvu. Ko bi god dolazio, anđeo bi ga, koji je sa zlatnom šipkom stajao na kamenu, opomenuo, neka se požuri, govoreći : ”Radi bolje!” (brzo). Jedan između svijeta upitaće anđela: ”Za što da tako hitimo, božiji anđele?” Anđeo mu odgovori, da će opet udariti štapom, da presuši voda. Na to vas narod popade ničice na zemlju i stane se moliti Bogu, da to ne bude. Bog im usliši molitvu i tako voda ne prestade teći. A od anđelovog ”Radi bolje”, ostane i ime rijeci Radobolja. Pripomenućemo još da je vrelo Radobolje veoma prijatno i naturalno, a još je mnogo ljepše bilo, dok nije vila umjetnica svoju ruku u nj unijela. U samom vrelu ima gola golcata, ko od majke rođena vila, te se ervakat (u svako doba) kuplje. Ljudi su je viđali u staro vrijeme, gdje ovako pred sabah izađe, pa sjedi na kamenu, a kad sunce grane, onda opet umakne u vrelo.

Ivan Zovko

(Uvijek se mislilo da riječica Radobolja otiče iz Mostarskog blata, jezera koje leži zapadno, visoko usred brda. Mostarsko blato je u zimskim mjesecima svježe, bistro jezero s prostranom površinom. Pretpostavlja se da iza strmog stjenovitog bedema leži skriveno veliko neiscrpno jezero.)

Kanunama Hercegove oblasti

Tekst je preuzet iz knjige ”Opširni katastarski popis” iz 1585. g.

Od raje muslimana, koji su oženjeni i onih koji žive sami, uzima se porez na čift[13] u iznosu od 22 akče[14].

Od onih koji su oženjeni, a žive zajedno s braćom ili ocem u jednom domaćinstvu, uzima se po 9 akči.

Od onih koji su neoženjeni, uzima se po 6 akči.

Od nemuslimana, bili oženjeni ili neoženjeni, uzima se ispendža[15] od 25 akči, a uzima se, također, i harač (džizja)[16].

Od pšenice, ječma, zobi, prosa, raži i drugih zrnatica, koje se mjere kilom (kejlom) uzima se od muslimana desetina, a od nemuslimana, jedna desetina od svakih 75 kila, 2,5 kila salarije, što iznosi jednu sedminu ili jednu osminu.

S kuće na kuću uzima se: porez na bostan po 2 akče; porez na poljačinu po 2 akče, porez na lan po 2 akče:

U mjestima gdje se kosi trava (sijeno) uzima se desetina ili od svake kuće. Po 5 akči.

U mjestima gdje ima vinograda, uzima se od šire, jedna desetina od muslimana, a od nemuslimana, jedna sedmina ili jedna osmina.

Od raje koja je svoju zemlju ostavila, a nalazi se u selu drugog timarnika, desetinu uzima timamik u čijem selu siju i žanju, ali i njihov timarnik, ponovo uzima desetinu?

U mjestima gdje ima košnica, na svake dvije košnice, uzima se po 3 akče.

Porez na sitnu stoku, uzima se na svake dvije ovce, po 1 akča.

Svadbarina od djevojke, uzima se 30 akči, a od udovice, 15 akči.

Od hassa[17] njive, koja pripada spahiji, uzima se desetina.

Od stanovnika sela koje je derbend[18], uzima se, s kuće na kuću, po 10 akči ispendže i od

---

[13] Čift (čifluk, čitluk) je zemlja, poljoprivredni posjed, imanje, a u ovom slučaju zemljarina.

[14] Akča – turski srebrni novac.

[15] Ispendža – (osmanski tur. *ispence*), zemljarina; vrsta poreza što su ga kršćanski podanici Osmanskoga Carstva morali davati za zemlju koju su obrađivali.

[16] Džizija (džizija) – glavarina, državni porez po glavi

[17] Hass – imovina koja se smatra privatnim vlasištvom, a koje je dodijeljeno timarniku kao okućnica.

[18] Derbend – klanac, opasan prolaz, koji čuvaju derbendžije.

svake kile, koja se obračunava po 60 oka, uzima se 2 kile pšenice, 2 kile ječma i harač, a oslobođeni su vanrednih nameta.

Općenito, tamo gdje postoji mlin, ako radi cijelu godinu, uzima se po 30 akči, ako radi šest mjeseci, uzima se 15 akči.

U mjestima gdje se održava pazarni dan, na sve, ukupno, što se donosi na Pazar, od svakog sela, uzima se, po dvije akče.

Od ćebeta, grubog beza i svakih 30 aršina lanenog beza, koji se proda, uzima se 1 akča.

Od ćebeta prodatog na pazaru, uzima se 1 akča.

Na prodato goveče, uzima se, 1 akča i na kupljeno goveče, uzima se, 1 akča.

Na prodatog konja, uzima se dvije akče, i na kupljenog konja također, uzima se dvije akče.

Na prodaju ovaca, na svake dvije ovce, uzima se 1 akča.

Na prodaju meda, masla, voska i željeza, na svaku mjeru i na kantar, što se prodaje, uzima se po 1 akča.

Na klanje ovaca, od svake četiri ovce, uzima se jedna akča, a na jedno zaklano goveče, uzima se 1 akča.

Ako raja ne gradi spahiji ambare za čuvanje prihoda u selu, zakon je da mu prihode dopremaju na najbliži pazar.

Zakon je da raja posadnika tvrđave, njegovu desetinu dopremi u tvrđavu.

Zemlja nekih rajinskih ratarskih (serf) sela, ostala je pusta, pa su je naselili Vlasi. Neki od njih upisani su u stari defter, a neki su upisani u vrijeme ovog popisa. Ti Vlasi, nakon što plate filuridžiji, filuriju[19], po običaju ratara, koji su na toj zemlji ranije bili nastanjeni, spahiji daju desetinu. Vlasi, koji iz vana obrađuju ratarsku zemlju, neka prema običaju ratara, daju jednu desetinu.

Neki čifluci su bili upisani sa odsjekom. Ako su sa odsjekom, ti čifluci će plaćati odsjek, kao naknadu za desetinu i poreze, kako je ponovo upisano u defter. Ako za neke čiflučke zemlje nije naređeno: ”Uzmi odsjekom”, onda ako kažu ”Uzmi u naturi” ili ako kaže ”Uzmi odsjek”, neka uzima desetinu.

Neka je hvaljen Allah koji je na najljepši način uredio svijet (živa bića), pa je stvorio zemlju i nebesa i poslao obilnu kišu iz kišnih oblaka i stvorio sjemena i biljke, koji je odredio opskrbu i hranu, koji je dao da se hrana proizvodi snagom životinja, koji pomaže pokornost i činjenje dobrih djela i jedenje lijepih dozvoljenih jela. Neka je pozdrav na Muhameda koji je posjedovao očevidna čuda (mudžize), i na njegovu porodicu i drugove

[19] Filurija (tur. *resmi filuri, resmi filori*), naziv za porez koji su plaćali porezni obveznici, obično Vlasi.

koji su se smjenjivali prolaskom vremena i množili se iz časa u čas, neka je spas na njih, a nakon toga: Ovaj novi carski defter i ispravna carska uknjižba vilajeta poznatog pod imenom Hercegova oblast i u njemu imena raje u spomenutom vilajetu sa prihodom carskog hassa - postigao svoje želje na ovom i na budućem svijetu uz božju pomoć, i hassove mirilive, i zaimi i limarnici i posadnici tvrđava u navedenom vilajetu kojima je njegova ekselencija sultan, naredio opću bezbjednost i sigurnost, ubijanje neprijatelja i razbojnika, ojačani dobročinstvom gospodara dobročinitelja, bog mu ovjekovječio život i povećao njegovu slavu tokom vremena, sultan sin sultana sina sultanova, sultan Murat-han, sin Selim-hana, Bog produžio sjenu njegove pravednosti na sve vjernike sa sigurnosti i pobožnosti, naredio je da popiše i izvrši inspekciju i utvrdi prihode u navedenom vilajetu i to sela, vinograde, mezre, vrtove i drugo, siromah hadži Muhamed, službenik na Visokoj Porti, jedan od popisivača Velikog divana. Mi smo se pridržavali visoke naredbe i ropski pokorno u pogledu utvrđivanja svega onoga što nam je naređeno na najčasniji i na najsavršeniji način. Hvala bogu što je omogućio da se ovo okonča i na njegovim blagodatima. Neka je pozdrav na najsavršeniju osobu među ljudima, Muhameda i njegovu porodicu, neka je na nju milost i božije zadovoljstvo. Popis je predočen Porti, početkom mjeseca džumada prvog, godine 993. (1585. g.)

(Kanunama je zakon koji donosi sultan za pojedine oblasti svoga carstva. U ovom slučaju zakon o plaćanju poreza se odnosi na cijelu Hercegovinu. Kao što je vidljivo iz navedenog, ni u ono doba nije manjkalo poreza, čak štoviše, ima ih toliko da se čak i poreznicima bilo teško snalaziti u šumi propisa.)

Morija

Prvi dio priče prenesen je iz knjige: "Postanak i razvitak grada Mostara", autora Huseina Husage Ćišića, a drugi iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo iz knjige br. 1 iz 1891. g.

U teškim prilikama u nas se kaže: "I prije je Bosnu kuga morila, al' joj nije korijen pogodila!" Ta se uzrečica dade zgodno primijeniti i na ovdašnje prilike. Uostalom, ta pošast (kuga) nije nam nepoznata, jer je tijekom stoljeća u raznim vremenskim razmacima ona kao nezvan gost znala naše krajeve posjetiti. Ljudi su tu pošast po nevolji okitili raznim imenima: kugom, terlemom, morijom, pa čak su je neki okrstili i imenom mubarećije (po kojoj su joj logici ljudi dali i ovo ime teško je razumjeti)[20].

O dolasku ove pošasti u naš grad kroz generacije je prepričavano po sijelima. A priča veli da se ona u liku duge, u bijelo ruho umotane žene na jako škripećim kolima, pojavljivala na drumovima. Tu je legitimisala i dagmalaisavala[21] putnike prema svom nahođenju! Koga je okačila bijelim prutom (dva je pruta nosila sa sobom), taj je i mogao bolest preboljeti, ali koga je dohitila crnim prutom, tome spasa nije bilo. Odmah je trebalo da piše testament i da se halali sa svijetom! Tako je, eto, njenu pojavu prosti svijet obilježio.

U stvari, ta se pošast pojavila u Mostaru 1730. i uzela nemilice kositi i staro i mlado. Lašvanin nam priča, da se u tom razdoblju pojavila i u Banjoj Luci, Tuzli, Sarajevu i Travniku, i da je u svim tim mjestima dnevno kosila po tristo osoba! Da li se ta pošast "držala" onog Lašvaninovog razmjera, teško je reći i vjerovati, ali da je ona toga sefera napravila pravu pustoš na svim stranama, to se s nekom sigurnošću dade i utvrditi.

Naime, Mostar je u razdoblju između 1730. i 1732. godine bio skoro posve napušten. Ljudi su se u strahu od te pošasti razbjegli u sela i planine da spase život. Bježeći od zla i nehotice su prenosili klice bolesti i na taj način zatirali sela i nahije. Tradicija veli daje 1731., u Mostaru na Velikoj tepi bila iznikla "riža" od karpuze, da se riža razvila i dala plod; da se taj plod sasuo na mjestu, jer ga nije imao ko ubrati"!

Naš narodni pjevač je našao za zgodno da nam u formi pjesme tu pojavu prikaže ovako:

Kad morija Mostar morijaše;
Ona smori i staro i mlado;
A rastavi i milo i drago;
Pa umori jedinka u majke!
Ne da majka svog jedinka sina,
Ne da njega u harem kopati,
Neg' u bašču pod žutu narandžu!

[20] Mubareć – onaj koji je sretan, blagoslovljen.
[21] Dagma - ožiljak, biljeg, znak.

Stvarno su mnoge bašče po Mostaru tada upotrijebljene za hareme, jer je bilo malo ljudi koji su htjeli da se bave pogrebnim poslovima. Samo ljudi koji su imali sreću da prebole tu pošast, smatrali su se imunim od nje i oni su imali kuraži da se bave pokopom. Odatle je i došlo da su se u Mostaru iza ovog datuma (1730.) pojavili toliki haremi u samo trideset dvije gradske mahale. Nužda zakone i običaje mijenja!

*

Kuga je, kako narod priča, visoka i mršava žena. Obučena je sasvim jednostavno u bijele duge haljine, koje je oslabo potpasala užetom. No nije svaka kuga u bjelini, nego se one razlikuju u tome. čijoj vjeri pripadaju. Kršćanska je kuga u bijelo obučena, turska u zeleno, židovska u žuto, a ciganska u sivo, u ostalom pak čija bila da bila kuga, svaka ima u ruci metlu pa pred kojim god vratima mane, to mora u onoj kući biti mejit (mrtvac). Ona najradije ide u gluho doba noći, kad vjetar po malo piri. A gdje uljegne u kuću, onda zamete onom metlom po ognjištu i to je znak, da će se cijela kuća zamesti. Veoma joj je drago poviriti na pendžer, kad čeljad večeraju, pa se onda od dragosti nasmije i ode dalje, ali uvijek ona kad tako ide, ne hara, nego jedino, kad joj zapovjedi Bog. (Pripovjedio: Ivan Zovko)

(Mostar je poharala kuga u nekoliko navrata. Prva koju su kroničari zabilježili izbila je 1507. g. Sredinom XVI. stoljeća, točnije 1546. g., bilježi se još jedan nalet kuge, a ta tragedija je ostala sačuvana u pjesmi: "Po Mostaru kuga pomorila, pomorila i mlado i staro" (Erlangenski rukopis). Zatim je navalila 1677. i 1689. g. Ipak je najviše ljudskih života pokosila peta po redu, i ujedno najteža kuga, koja je harala u nekoliko navrata sve od 1730. do 1732. g.. Tako fra Nikola Lašvanin u svom Ljetopisu navodi da se na vrhuncu epidemije 1732. g., ne zna koliko pomrije stanovništva od kuge, ali "na dan bi se po trista mrtaca kopalo. I u svoj Bosni nit osta grad, varoš, ni selo, gdi ne pomori". Posljedni nalet kuge u Mostaru bilježimo u periodu 1813. – 1818. g.").

Prevario Ali-pašu Rizvanbegovića

U sarajevskim dnevnim novinama "Jugoslovenski list" (izlazile od 1918. do 1941.), njihov dopisnik iz Mostara Omer H. Sefić (potpisivao se sa O.H.S.), objavio je u dvanaest nastavaka u periodu od 18.04. do 19.05.1930. godine razgovore iz prošlosti našeg grada sa starim Mostarcem Jeftanom Milišićem (1859.-1935.). Milišićeva pričanja obiluju nizom zanimljivosti iz prošlosti našeg grada o kojima je on slušao i kojima je bio suvremenik.

Već kako je poznato, Ali-paša je došao za hercegovačkog vezira u maju godine 1833. na pravoslavni Spasov-dan (datum se ne zna pošto ova svetkovina može doći na mjesec prije i poslije). Vladao je do 1851. godine kao samovoljan gospodar Hercegovine, što se može reći, drugi sultan. Čovjek je bio jako sebičan, a u isto vrijeme bez kakovih viših škola, i jako bistar i pametan. Mnogo je radio na poljoprivredi i podizao je. Uveo je u Ljubuškom srezu da se sije pirinač, sadio je masline, kojih i danas mnogo imade u selu Popratima blizu Stoca. Sadio je dudove, imao je na Buni svoju bubarnicu u kojoj je gojio svilene bube. Imao je vlastitu pilanu niže Bune, u selu Hodbini, mahali Zaton. Goru je sijekao iznad jezera Boračkog i klade je bacao na jezero. Kad bi nabacao dosta klada, onda bi zaustavio potok, koji iz jezera otiče do u Neretvu, dok bi voda u jezeru narasla za jedan metar i više, i tako bi se ovaj zapon udešavao da bi na jedanput otvorio vodu, i voda bi klade snijela u Neretvu. Pošto od jezera do Neretve otprilike ima jedan i po kilometar, i kad bi klade sišle u Neretvu, rijeka ih je nosila, a sa obje strane rijeke Neretve išli su ljudi sa srgovima, ako bi se gdjekoja klada zaustavila kod kamena da je odgurnu niz vodu. I tako su klade dolazile Neretvom do mjesta zvanog Cupara, odnosno do ušća Bune u Neretvu, a odatle je bila udešena jažva, od ušća Bune do pilane, kojom su klade prevozene.

Gradio je puteve, učinio je kaldrmu sa Bune do u Stolac, koja i danas postoji iako nije u najboljem stanju, drugu je načinio od Bune do u Počitelj, do rezidencije Gavran-kapetana. Gradio je hareme (groblja) na Buni, u Mostaru je napravio tekiju za šejhove i turbe u koje se je imala njegova familija sahranjivati, a u istom turbetu je bila ukopana i njegova žena sa dvoje djece, a imali su kabure okovane sa zelenom čohom, i tu bi onaj šejh koji je stajao u tekijama imao dužnost da po islamskim vjerskim obredima za njihove duše uči hatmu.

Godine 1878. okupatorske vlasti austrijske vrata su od turbeta odbili, kabure su digli i tu su držali krasne, motike, lopate, čekiće i drugo oruđe koje im je služilo da provađaju ceste od sela Gubavice do Mostara. Kasnije zbog nemarnosti, kako nasljednika Ali-paše Rizvanbegovića, tako i šejha koji su kasnije bili, krov se na turbi popravljao dok nije panuo i danas postoje samo zidine. Pomenute tekije su prije 20 i više godina izgorile i nisu se ni popravile. U istoj avliji gdje su tekije bile, Ali-paša je napravio džamiju bez munareta i, osim toga, kuću za onoga šejha koji će stalno biti, a to dvoje i danas postoji u

dosta dobrom stanju. Isti je vezir kod Šarića džamije pomenutom šejh Juji efendiji napravio turbe koje i danas postoji u dobrom stanju. Na Buni, osim svojih saraja, načinio je i džamiju sa minaretom i kubom koja je pokrivena olovom i koja se i danas u dobrom stanju nalazi. Osim džamije, napravio je za imama stan u neposrednoj blizini džamije u kome i danas imam iste džamije stanuje.[...]

[...] Ali-paša Rizvanbegović imao je jedan dobar vinograd u Dubravama, u selu Opličićima tzv. "Kupinar" valjda zato što je prije tu velika kupina rasla. I kao njegovo sve, i vinograd je bio dosta velik u kome je on brao po 200 i više tovara grožđa. Jedne godine u mjesecu junu Bog je naredio da je to cijelo selo obila krupa da je sve u zemlju ućeralo, i da se crnilo kao u sred zime. I pošto je Ali-paša imao običaj pola godine živjeti na Buni na svom ljetnikovcu, a pola godine u Mostaru, kad je ta katastrofa bila u Opličićima, on je tada bio na Buni. I čulo se je da je bila strašna krupa u pomenutom selu, ali se nije moglo vjerovati da je bila baš tako jaka, pošto uvijek svijet uveliča bilo dobro ili zlo.

Slijedeći dan po katastrofi došao je na Bunu seljak iz istog sela, Musliman, koji se je zvao Leko. Istoga seljaka sretne na putu Alipašin ičaga, i binamemur Halilaga Hrle. Vidjevši seljaka iz Opličića po običaju zavikao mu je "hos geldun Leko", našto mu je ovaj odgovorio: "Allah razosum". Pitao je seljaka: "Kad si iz sela?" On mu je odgovorio: "Evo sada". "A što si došao na Bunu?" A on mu je odgovorio da ima posla kod jednog age na Buni, našto mu je Hrle rekao: "Bolan Leko, ovdje se čuje da je bio veliki agaret kod vas jučer". Na to mu je on odgovorio: "Jest, aga dragi. Bog đelešanum naredio kao o Božiću. I što će od one jadne fukare biti zimus, kako li će ostati živa, ako što ne bude od Boga i od dobrih ljudi sve će skapati od gladi". Na to ga je Hrle upitao: "Kako je pašin Kupinar?", a Leko mu je odgovorio: "Brate ko i ostali, ta ne gleda Bog drukčije pašino nego fukarino".

Tada su se i rastali, Leko na jednu, a Halilaga na drugu stranu. Dok je Leko obavio posao kod onog svog prijatelja kome je došao, dotle je Ali-paša čuo da je Leko sišao iz Opličića i naredio da mu kažu da odmah dođe pred njega. Kad je Leko došao pred vezira, nazvao mu je selam, vezir ga je pozvao da sjedne, a Leko mu je zahvalio i rekao gdje će on dozvoliti da on kao seljak sjedne s velikim vezirom. A kad mu je ponovno vezir rekao da sjedne, onda je Leko sjeo. Tada ga je vezir zapitao je li kakav agaret bio kod njih, i je li istina da je onako bilo kako se to priča. Leko mu je kazao da je svo selo uništeno i da se niko ničemu nema nadati da će unijeti u kuću i da sam ne zna šta će biti od sirotinje zimus, ako što ne bude za Boga i za njega vezira. Paša ga je upitao: "Kako je, Leko, moj Kupinar", a Leko mu je odgovorio: "Molim te, pašo, nemoj meni dozvoliti da ti pričam o Kupinaru, jer što ti kažem nećeš mi vjerovati, a biće još ljudi koji će silaziti iz sela, a oni će ti kazati za Kupinar". Na to je vezir rekao: "Kazivaj, Leko, šta bilo da bilo, pa da se vas đumboso, šućur Bogu". Leko mu je na to odgovorio: "Znaš li, pašo, kakav je tvoj Kupinar? Vallahi, billahi, tallahi, kao da si ga pokrio kabanicom, nijedan ti list, nijedna boba nije falila. I još, pašo, da ti jedno čudo kažem. Koliko se je ona fukara smela, što joj je Bog nafaku uzeo, i ne brine se toliko o svome jadu, nego svo selo, žensko, muško, staro i

mlado ništa drugo po vazdan i ne rade, nego se okupili oko tvoga Kupinara, pa se ajnbejn, čine i u čudu čude, kako Bog nafaku fukari uze a tebi ostavi".

Kad je paša Leku saslušao, zavukao je ruku u zadžepak od ječerme i dao Leki deset zlatnih rubija muštuluka, zato što ga je za "Kupinar" obradovao. Ali-paša je tada upitao Leku: "Znaš li ti, Leko, što je sevap, pa je moje ostalo a vaše propalo?" Leko mu je odgovorio: "Ne znam, pašo, ništa, a mislim da je to Božiji emar[22]". Paša je odgovorio da on zna. Leko mu je tada rekao: "Ako ti kao vezir ne znaš, ja ko će drugi znati". Na to je vezir nastavio: "Vi balije (seljake zovu balijama, pošto im se žene ne kriju) sa ženama se družite a ne kupate, bes vakat namaza ne klanjate, avdes ne uzimate, krivo se kunete, kradete i agama hak kradete i druge zijanluke pravite što Bog ne kabuli, a ja, šućur Bogu, kao pravi Musliman, sve donosim na mjesto i zato je moj Kupinar ostao, a vaše sve propalo". Leko mu je na to odgovorio: "Vallahi pašo, to mi liježe u pamet i to će tako biti", i poljubivši pašu u ruku, zavikao mu je "allahemanet" i otišao od njega.

Kad je Leko bio u Bunskoj čaršiji, sreo ga je ponovo Hrle Halilaga i pitao ga gdje je bio. Leko mu je odgovorio da je bio kod vezira i sve je Hrli ispričao kako je bilo. Hrle mu je na to rekao: "Bolan Leko, kako li to smjede reći veziru, a meni si rekao jutros da je i njegovo, kao i sve ostalo, a njemu si eto kazao selamet". Leko je rekao Hrli: "Jes mu za dušu selamet, jer mu vallahi krupa i trs u zemlju utjerala. A da sam mu kazao istinu, ne bi dobio deset rubija bakšiša". Leko je zamolio Hrlu da on veziru ne kaziva ništa dok on pređe Kvanja planinu, "a kad preko Kvanja pređem, eto tebe, eto njega". Kad je paša doznao da ga je Leko prevario, rekao je Hrli: "Vallahi me niko nije tako prevario u mome mjestu kao dubravski balija".

(Budući se Ali-paša Rizvanbegović pojavljuje u dosta tekstova, želio bih ovdje navesti i kako je okončao. Kada je 1849. g. izbila pobuna begova i aga u Bosni i Hercegovini, sultan posla Omer-pašu Latasa, koji je „kuglama i konopcima" uspio povratiti sultanov autoritet u Bosni, pa zatim krenu na Hercegovinu. Veliki Vezir Hercegovine Ali-paša Rizvanbegović, koji dotad ne dolažaše na noge niti jednom bosanskom veziru, sada već star ali mudar čovjek, povuče se u svoju tvrđavu u Stolac čekajući ishod. Omer-paša savladaše vezirove sljedbenike i nakon svečanog ulaska u Mostar, pozva Ali-pašu na pregovore. Ovaj se dade prevariti, te dođe na svečani ručak priređen njemu u čast, dok su istovremeno Latasove trupe marširale prema Buni i Stocu u cilju potpunog pokoravanja Hercegovine sultanovoj moći.

Kao zarobljenika, starog i onemoćalog Ali-pašu, dovedoše Latasovi momci na Stari most, tu ga posjedoše na kenjca i povedoše u Krajinu. Ali-paša se, ogorčen prevarom i ovakvim postupkom prema njemu, pobuni serdar-ekremu[23] Omer-paši: „Zašto me mučiš? Ko ti dade pravo da tako postupaš prema meni? Radije me pošalji padišahu da mi on sudi i ne ismijavaj me pod stare dane". Budući je Ali-paša imao dobre veze s Portom u Carigradu, šaljući im počesto ogromne svote

[22] Volja, odluka.
[23] Vrhovni zapovjednik

novca, te tako bijaše neka vrsta njihova miljenika, prepade se Omer-paša da bi ovaj mogao potegnuti svoje veze, te ga odluči smaknuti.

U dva sata po noći 20. marta 1851. g., dok su usput noćili u nekom bivku, začu se jedan pucanj, a Latasa obavijestiše da je stražar slučajno zaspao a puška opalila, na smrt pogodivši Ali-pašu baš u glavu. Tako neslavno okonča Ali-paša Rizvanbegović. Ah da, još je važno napomenuti da stražara kazniše tako što su ga makli iz regularne vojske, a viđan je u Carigradu kako bezbrižno uživaše pušeći u vrtu svojih novih dvora.)

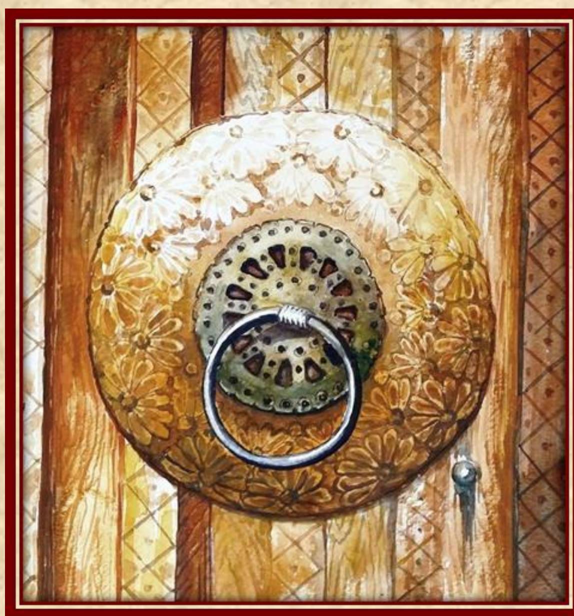
Zanat je zlatan

Tekst je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 1 iz 1904. godine.

Kako u novije vrijeme fabrički proizvodi mnogo konkuriraju nekim od naših zanata, to se u mnogočemu počeše mijenjati esnafski običaji, a neki od njih gotovo se već i zaboravili. Stoga sam odlučio da te običaje ovdje pribilježim, a pri ovome opisu uzeću Mostar u obzir, jer je ta varoš glavni grad Hercegovine, pa se u njemu najprvo i razvilo zanatlijstvo. Otalen se ono raširilo i po drugim mjestima u Hercegovini, te su tako i običaji prenešeni u druga mjesta.

Zanatlijstvo u prvašnje doba izgleda mi u neku ruku kao neko veliko zanatlijsko udruženje, kojemu su bili štatuti živa riječ i razni običaji.

Zanata je bilo razne vrste kao: terzijski (krojački), kundurdžijski, opančarski, zidarski (dunđerski), kovački, bravarski, puškarski, zlatarski (kujundžijski), sahadžijski, ekmečinski (pekarski), ćurčijski, ćebedžijski, mutapčijski, drvodjelski, klesarski, bojadžijski, kožarski, brijački, bačvarski i mlinarski.

Ovdje mi je primjetiti, da je narod jedne vjere prigrlio jedne, a narod druge vjere opet druge zanate, te se gotovo moglo za pravilo uzeti, da su pravoslavni većinom bili: terzije, kundurdžije, dunđeri, ekmečije, kujundžije, sahadžije, ćebedžije. mutapčije, klesari i ćurčije.

Katolici su ponajviše bili: drvodjelci, bačvari, kolari, mlinari, a u novije doba preduzeli su i sve zanate, koje su radili pravoslavni.

Muslimani su bili ponajviše: brijači, sedlari, kožari, opančari, puškari, nanulari, postolari, a cigani kovači i kalajdžije.

Između sviju zanata najbolje se cijenio terzijski i bio je najgosposkiji, jer je taj zanat vrijedio mnogo u trgovini; skoro svaki stari trgovac bio je ponajprije terzija.

"Zanat je zlatan", veli narodna poslovica, pa se u prvašnje doba mnogo i cijenio, ma kakav bio; jedino kovački i kalajdžijski bio je prezren, jer su ga ponajviše cigani radili. Koliko su bili prezreni ova, dva zanata vidi se otale, što ni jedan kovač ili kalajdžija u Hercegovini nije mogao dobiti za ženu djevojku od bolje porodice: svak bi kazao: "Ne ću još sa ciganima prijateljiti".

U prvo doba nijesi mogao u Mostaru naći čovjeka koji nije imao ma kakav bilo zanat. Ko je imao zanat mnogo više se cijenio, nego onaj koji je ostao bez zanata, ali je takih malo bilo.[...]

[...] Svaki zanat počima šegrtovanjem. Ako bi ko želio da nauči zanat, morao je ići kod kog majstora. Otac ili staratelj doveo bi ga majstoru u dućan, pa bi rekao: "Evo ti ga majstore, pa neka uči. Moje kosti, a tvoje meso". To je toliko, kao da je rekao: udri, što možeš više, samo nemoj kost prebiti. Šegrt je morao tri godine kod jednoga majstora zanat učiti i bezuvjetno mu se pokoravati, a majstor ga je za neposlušnost i rđavo vladanje mogao kazniti tjelesnom kaznom, i staviti ga u falake, a tome se niko nije imao prava protiviti.

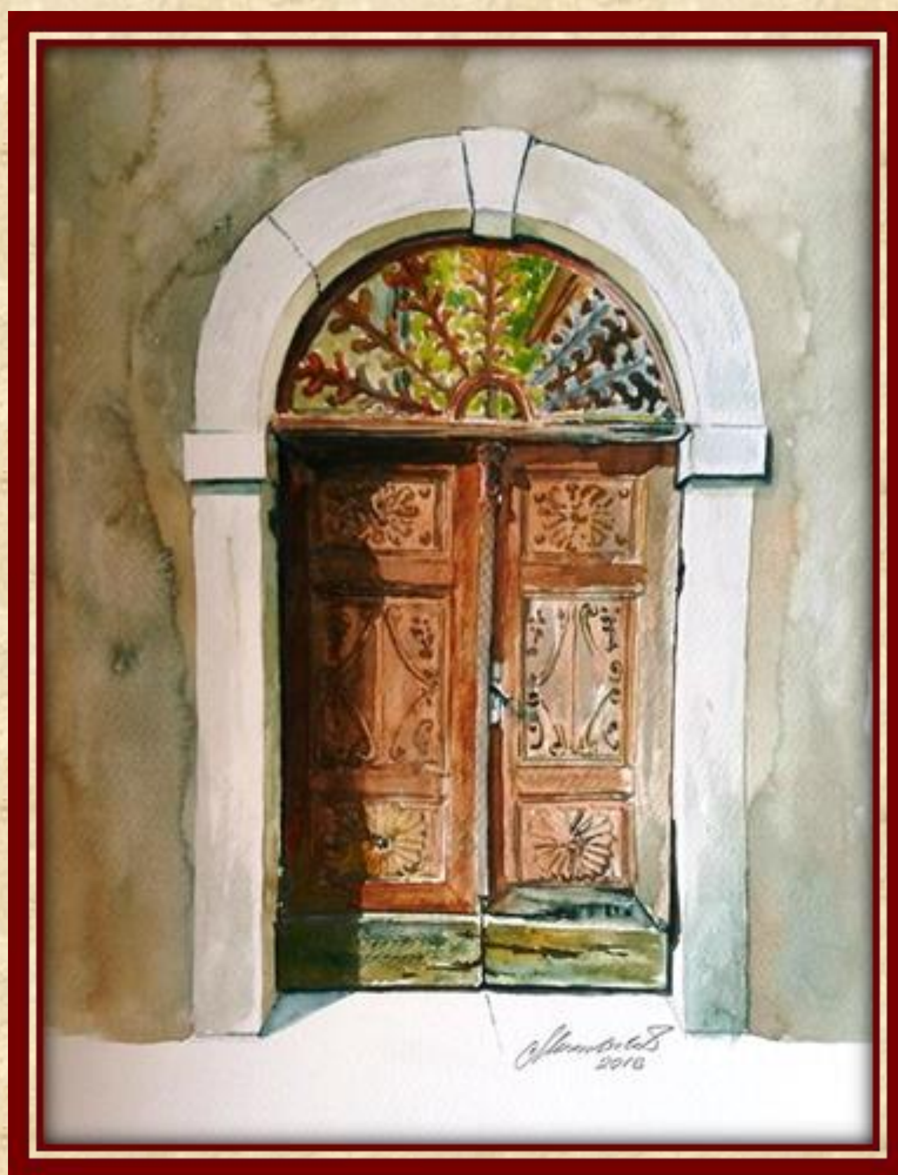
Za čitavo vrijeme (3 godine) dok bi učio zanat, bio je šegrt i nije imao nikakve plate od majstora, a sve je za majstora radio. Nije smio otići od prvoga majstora, niti bi ga smio koji drugi majstor uzeti. Svaki majstor imao je u svom dućanu šegrtsku kasu (sandučić), u koju bi se ostavljao šegrtski novac (šegrdeluk ili bakšiš). Ovaj su šegrdeluk stekli šegrti na ovaj način: Kada bi majstor napravio kome kakvu stvar, odnio bi je šegrt mušteriji, a za to bi dobio šegrdeluk (od 5 – 20 novčića). Taj šegrdeluk morao je predati majstoru, a majstor bi ga ostavljao u šegrtsku kasu. Ako bi majstor prodao kakav gotov komad radnje iz svog dućana, šegrt je morao poljubiti kupca u ruku i čestitati mu kupljenu stvar. Sad bi kupac znao šta treba, te bi se dragovoljno mašio kese i dao šegrtu njegov šegrdeluk. I to se ostavljalo u šegrtsku kasu.

Ovaj šegrdeluk bi majstor dijelio na jednake dijelove svojim šegrtima i to pred Božić i Vaskrsenije.

Šegrt nikada nije smio besposlen biti, uvijek je morao biti zabavljen kakvim poslom; - ako ne bi imao šta raditi, naredio bi mu majstor, da škripi otvorenim vratima.

Savo N. Semiz, učitelj

(Mostar je oduvijek imao brojne zanatlije, tako prvi zapisi iz 1762. g., bilježe više od trideset različitih zanatskih udruženja (esnafa). Zanatske radnje su bile koncentrirane u starom gradu (bazaru) i to većinom u Potkujundžiluku, jer je desna strana Neretve tzv. Prječka čaršija bila pretežno namijenjena za prodaju prehrambenih artikala. Tabaci (kožari) su bili najjači zanatski esnaf u Mostaru, a taj obrt se razvio još od druge polovine 16-og stoljeća. Naime, tada je najveći mostarski vakif Zaim Mehmed-beg, nama poznatiji kao Karađozbeg, podigao i uvakufio čak 16 tabačkih dućana. Njegova vakufnama iz 1570. godine je ujedno i najstariji pisani trag o postojanju tabačkog zanata u Mostaru. Od brojnih zanata u Mostaru najčešće nalazimo pekare (ekmekdžije), krojače (terzije), obućare (baškmadžije), tkače (ćebedžije), zlatare (kujundžije), opančari (čarikčije), kovače (timurdžije), štavljače (tabadžije), brijače (berberi) i zidare (dunđeri). Zanati su u pojedinim periodima toliko usavršeni da su se počeli prenositi kao porodično zanimanje, a postajali su poznati ne samo u Mostaru nego i šire. Mnoga nam mostarska prezimena pokazuju i zanimanje, ili zanat kojim su se u srednjem vijeku bavili njihovi preci.)

Božje hrane neće nikad nestati

Priča je preuzeta iz knjige Memoari s Balkana 1858. – 1878. autora Martina Gjurgjevića, objavljenoj prvi put u Sarajevu 1910. godine.

Napokon je Turska bila uvidjela, da je sa ustankom u Bosni i Hercegovini ozbiljno, a osobito joj je Hercegovina zadavala velikih briga. S toga zamoli Turska diplomaciju stranih vlasti, da posreduje na dobar način uspostaviti dobre odnošaje u pučanstvu Hercegovine obećajući blagostanje i reforme (islahat) u širokom obimu. Svi su se pak glavni konzuli, po nalogu velevlasti, privremeno bili preselili iz Sarajeva u Mostar, te ondje postavili uz sudjelovanje hercegovačkih dostojanstvenika bez razlike vjere neko megjunarodno vijeće, da traže lijeka krvnim neprilikama. Oni su viječali i poručivali ustašama[24], da bace oružje, da će biti svi bez razlike u opće pomilovani, te da će se sultan pobrinuti, da se dosadanje rane i boli prevrate u blagostanje. Nu ustaše nijesu htjele ništa o miru čuti, nego su samo vazda govorili: "Van s Turčinom"!

Neki Mićo Ljubibratić rodom iz Hercegovine (Zubaca?), koji se je iza boja na Grahovcu bio nastanio u Biogradu, bio je došao u Hercegovinu i preuzeo veliku ulogu u ustanku, ali je radio sve u korist Obrenovića. To ne bijaše po ćudi ni Crnoj gori ni diplomaciji. Jednog dana uhvatiše ga austrijanski oružnici u Dalmaciji, te ga oblast protjera u Srbiju. Tom prigodom reče Ljubibratić, da nije njemu stalo, komu Hercegovina pripala da pripala, samo: "Van s Turčinom".

Konzuli su pozivali ustaške vogje, da pogju u Mostar na dogovore, ali su vogje odgovarali, da oni Turcima ništa ne vjeruju, jer da bi ih Turci pohvatali na vjeri, pa da bi ih poubijali; napokon, da ni konzuli nijesu sigurni za svoju glavu, a kamo li ustaše. No opet odlučiše konzuli s mješovitim povjerenstvom otići u ustaški tabor, da tu konferiraju. Oni to javiše ustašama, i još im naznačiše dan i mjesto sastanka. Ustaše ih zbilja dočekaše na ugovorenom mjestu, ali s množinom naoružanih junaka. Konzuli upitaše ustaše: "Za što ste tu vojsku doveli u viječanje?" "Za to, jer mi ne vjerujemo nikome". "Vaš ustanak i postupak nije opravdan", rekoše konzuli. "Dugovječne mukotrpenje opravdavaju naš ustanak. Van s Turčinom!", odgovoriše ustaše. "Ali je u sultana silna snaga i vojska, pa će vas sviju smrviti", nastaviše konzuli. "Mrvi nas i tare već od 500 godina, pa evo nas još ima živih, da krv do zadnje kapi prolijemo za slobodu" - opet će ustaše. Tada rekoše konzuli: "Kad to malo hljeba, što imadete u torbi, pojedete, čim ćete se hraniti? Ta pomrijet ćete od gladi". Ustaša Mijo Ljuban iz Sjekoša pograbi šaku zemlje ispred sebe, turi zemlju u usta, prožvaka i proždrije na očigled sviju, te reče: "Evo ove Božje hrane neće nam nikada nestati". Kažu, da je engleski konzul Holmes zaplakao, kad je vidio taj prizor.

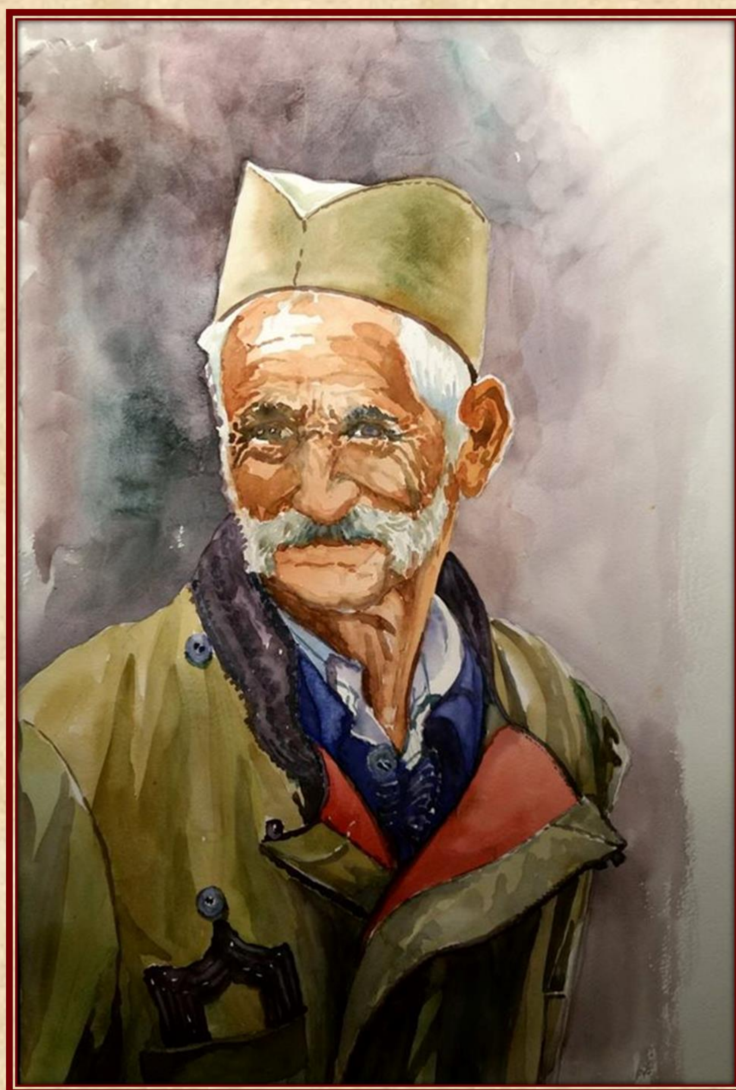
Vratiše se konzuli iz ustaškog tabora u Mostar ne obavivši ništa, a ustaše odmah nastaviše borbu i to s velikim uspjehom. Nikšić su ustaše već blokirali, jer su oni bili svukuda zaposjeli, kule i utvrde popalili, a male posade u kulama poubijali. U svakoj je posadi bio po jedan oficir sa deset dvadeset vojnika. Neki su oficiri od glada i muke bili

---

[24] Misli se na ustanike iz ustanka iz 1875. g.

ostavili kule i pribjegli u Crnu goru. Jedini kotarevi Mostar, Konjic i Ljubuški bili su čisti od ustaša, premda su se i u Bekiji, kotara ljubuškoga ustaše pokazale. U to doba jedne nedjelje fra Filip Čutura, parok u Posušju, naredi svojim župljanima, da slijedeće nedjelje smiju u crkvu doći samo muški, a žene i djeca da ne smiju k misi. Kad dogje ta nedjelja i misa bi gotova, sazva taj parok fra Filip Čutura župljane pred crkvu i tu ozbiljno im drža govor u namjeri, da ih potakne na ustanak. Tako i u Bekiji buknu vatra megju katolicima.

Osim u ona tri kotara, što sam ih gore spomenuo, ustaše su bili u cijeloj Hercegovini gospodari. Turske su se posade još držale samo u tvrgjavama: Gacka, Bileća, Trebinje, Stoca i Ljubinja. Pa i Turci seljaci skloniše se u gradove. Oni su doduše vazda živjeli u dobrim odnošajima s kršćanima obiju obreda, nu iz svake seljačke turske kuće bio je po jedan u askeru ili bašibozuku, pa su se ukućani bojali osvete. Lasno se je bilo ustašama izdržavati: silni su se novci kupili u Rusiji u prilog ustašama. Neki Božidarević Veselicki (kazivao mi je, da je starinom iz Hercegovine) bio donio iz Rusije nekoliko stotina hiljada rubalja za ustaše; pače on ostade u ustaškom taboru sve do svršetka ustanka. Ustaše su imale pušaka, praha i olova izobila. Oni su u svim pothvatima dobro uspijevali i Turke bi svagdje nadjačali. To svjedoči ta činjenica, da Turci nijesu smjeli nikud iz gradova, dok su njihova polja ostala neobragjena, a što je bilo obragjeno, nije se ni želo ni kosilo.

Carski zet, veliki vezir Rustam-paša

Priča je objavljena u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, u knjizi br. 1 iz 1894. g.
Priču je ustupio naš vrijedni prijatelj gosp. Mehmed beg Kapetanović iz rukopisa svog djela "Istočno blago", koje misli još ove godine štampom izdati.

Neki osmanlijski povjesničar priča u svome znamenitom djelu, koje je izdao pod imenom *„Hadikatul vuzera"* ovo što slijedi:

Glasoviti Rustam-paša, koji je bio zet sultan-Sulejmana i malo kasnije postao veliki vezir, doveden je kao dječak od osam godina s ostalim zarobljenicima 929. godine po hidžretu (godine 1523. poslije I.) iz Hrvatske u Stambol, gdje je bio primljen u carski dvor i gdje je za dvadeset godina veoma lijepo izučen i odgojen.

Rustam-paša nije bio toliko na oči ugledan, ali je bio osobito oštrouman, mudar i pametan. Bio je veoma sposoban za svaki carski i državni posao.

Godine 949. (1542. poslije I.) izagje iz carskog dvora, te bude postavljen valijom (guvernerom) u Maloj Aziji u Diaribećiru. Njegovo lijepo i mudro postupanje prouzroči, pa je sultanu sve iz dana u dan to draži bivao.

Najzad sultan odluči da mu dade svoju kćerku sultaniju, kojoj je bilo ime Mihrumah. Ali Rustam-pašini neprijatelji ne mognu to trpjeti, već na svaki nasčin naskočiše da ga što više caru omraze. Najzad kazaše caru kako Rustam-paša ima bolest zvanu džuzam, koja je prelazna i koja se nikad ne može izliječiti.

Sultan pozove svoga dvorskog hećim-bašu pa ga upita, da mu kaže šta je znak kad čovjek boluje džuzam.

Na to mu hećim-baša primijeti da onaj na kome je bolest džuzam, u sebe nikad uš ne može imati.

Sultan odmah napiše ferman, pa ga spremi po istome svome hećim-baši i po svome tataru u Diaribećir, da očevidno i lijepo izvide rečenu stvar.

Carski liječnik i tatar za nekoliko dana dogju u Diaribećir, odmah odu Rustam-paši u divan, gdje se je nalazio. Zovnu za svjedoke sve članove glavnog zemaljskog sabora. Carski liječnik svuče sve haljine sa Rustam-paše, pa najzad i košulju; traži, prebire, gleda ne će li naći makar jednu ciglu uš. I po Rustam-pašinoj sreći nagje jedan mali šmanjak na košulji u njedrima. O tome se svi uvjere, pa odmah namjeste opširno izvješće, sve šta je i kako je bilo; svi muhurleišu i dadu ga carskom liječniku, da ga ponese sobom sultanu kad u Carigrad pogje.

Rustam-paša u istinu ne znajući ništa, šta je po srijedi, tako začugjen šuti, pred carskim hećim-bašom ne govori ništa. Ali pošto bude svršena stvar, onda carski hećim-baša kaže mu sve, šta je i kako je, te ga poljubi u ruku i reče mu. Da mu srdačno čestita, jer će do nekoliko dana biti carski zet, pošto je sultan odlučio, da mu za ženu dude sultaniju, zvanu Mihrumah.

Na to se Rustam-paša još više začudi, kako su ga mogli tako dušmani kod cara oblagati i napanjkati; a opet u drugu ruku izgubi se od veselja, kad je čuo, da će mu car dati svoju kćer.

Radi toga Rustam-paša lijepo zahvali carskom hećim-baši i tataru, i dakako dade im lijep i znatan peškeš.

Ovi se odmah vrate i dogju u Stambol, izagju pred cara i kažu mu sve, što je i kako je i podnesu mu cijelo izvješće.

Pošto se sultan uvjeri, da je to iz samog neprijateljstva poteklo, bude mu to po volji; pa odmah izda zapovijed, da Rustam-paša što prije u Carigrad dogje.

Rustam-puša vrati se iz Diaribećira, dogje u Stambol. Sultan Sulejman dade mu svoju lijepu i plemenitu kćerku po imenu Mihrumah sultuniju. Srećno i veselo postane carski zet. Provede se velika i dostojanstvena svadba, koja se je malo kad zapamtila, da je bila i prvo i poslije kad u Stambolu.

Jedan turski pjesnik tada za taj dogagjaj, lijepo i zanimljivo je namjestio jedan stih, koji glasi ovako:

Olidžak bir kišinum, bahti kavi talii jar
Kehlesi dahi mehalunde anun iša jarar.

U prijevodu znači taj stih:

U koga je jaka sreća i dobra zvijezda,
I uš mu pomogne i u pos'o mu pristane.

Jedan naš mladi pjesnik, po smislu to ju preveo ovako:

„U koga je sreća posestrima,
Sreća mu je i uš u njedrima“.

Iza toga ne progje mnogo, t.j. 952. godine, bude Rustam-paša prvi put imenovan za velikog vezira na Hadim-Ali pašino mjesto. Uzme državnu upravu u ruke, te svojim vještim i neumornim nastojanjem sve glavne državne odnošaje tako uredi, da ga turska povijest i danas u zvijezde kuje.

Izmegju ostalog znamenito poveća buitul-mal t.j. državni imetak i prihod. Uredi jenjičarske odnošaje. Popravi pravosugje. Mornaricu iznova unaprijedi. U kratko rečeno: što je gogj bilo po državu opasno, to sve ukloni. Sa svojim vjernim i oštroumnim nastojanjem zadovolji sve državljane i prave carske podložnike i državu u blagostanje dovede. Krivo svjedočanstvo, protekcija, mito, eto taka imena u njegovu su vremenu već zaboravljena bila.

Ista turska istorija priča, kako mu je erzumski valija jednoć poslao na peškeš pet hiljada dukata, pa da nije htio primiti, već. da je to odmah vratio.

Eto tako prvi put uživao je čast velikog vezirstva blizu deset godina; te radi nekih dvorskih odnošaja bude u oktobru godine 1553. azul (svrgnut); pa poslije dvije godine odmora u septembru 1555. godine opet po drugi put bude imenovan velikim vezirom, na mjesto Ahmed-paše, gdje je opet šest godina vršio svoju dužnost bez promjene.

Najposlije, kao i svi drugi, Rustam-paša se poboli, te nakon kratkog bolovanja 9. jula 1561. god. otigje na onaj svijet. Njegove kosti počivaju u Carigradu u groblju kod Šeihzade-džamije, u posebmom mjestu t.j. turbetu.

Svega je bio na časti velikog vezira petnaest godina. Iza sebe ostavio je lijepo ime i ogromne vakufe (zadužbine), od kojih i danas mnogi siromasi žive i uživaju.

Neki tvrde za ovog Rustam-pašu, da se je zvao: Opuković; pa da li imade više te porodice, nije mi poznato.

Zaista ovaj istorički dogagjaj veoma je zanimljiv i karakterističan. Vidi se, da u tome vremenu nije bilo u Carigradu velikog fanatizma, kad je mogao veliki sultan Sulejman dati svoju kćer za jednog poturčenog Hrvata i poslije ga namjestiti velikim vezirom. Nije mu smetalo ništa, da mu pokloni toliko povjerenja, jer je uvidio u Rustam-paši valjana, vrijedna i razborita čovjeka, koji je bio od velike koristi za sultana i za njegovo cijelo carstvo.

Ista turska povijest, zvana „*Hadikatul vuzera*“ veli, da je još nokolicina bilo Hrvata, koji su bili veliki veziri i znamenite vojskovogje. Izrično nazivlje ih: Hrvat Kujundži Murat paša – Dilaver-paša – Čigala-Sinan-paša – Predojević-Hasan-paša – Sijaveš-paša itd. Kaže, da su svi ovi kao djeca u carski dvor u Carigrad dovedeni.

Dalje priča i za Bošnjake, koji su se uspeli na čast velikog vozirstva. Veli: Bošnjak Mehmed-paša-Sokolović – Milkoč-Ali-paša – Daut-paša – Semiz-Ali-paša iz Prače – veliki

vojskovogja Ahmed-paša iz Hercegovine – Lula-Mehmed-paša; kaže, da su to bili sve naše mile domovine Bosne ponosne sinovi.

(O porijeklu Rustem-paše Opukovića postoje brojna oprečna mišljenja. Tako Ivan Kukuljević Sakcinski navodi da je Rustem-paša bio sin Radoja Opukovića iz Mostara, dok Mlečanin Bernadino Navagero kaže da je bio rodom iz jednog sela blizu Sarajeva. Tu činjenicu je potvrđivao i Hamdija Kreševljaković, međutim, stari turski pisci navode da je bio rodom iz Skradina u Dalmaciji, gdje je 1521. g. bio zarobljen zajedno s bratom, budućim Sinan-pašom, koji je upravljao Hercegovinom od 1549. do 1574. godine. Tursko djelo Životopisi velikih vezira, kao i drugi turski povjesničari, Rustem-pašu nazivaju Hrvatom, pa i on sam svoj jezik izričito navodi kao "hrvatski" i rado se njime služio. Sve to navodi nas na zaključak da se osjećao i priznavao Hrvatom. Postoje neki navodi da je bio Albanac. Navedeni Navagero piše da je bio srpske nacionalnosti "di nazione serviano". Međutim, ovo ne može biti prihvatljivo, jer u doba kada su on i brat mu odvedeni u Carigrad, nije bilo Srba u okolici Sarajeva, Mostara ili Skradina. Također, u to doba se nisu uzimali adžemi oglani od gradskih pravoslavnih obitelji i vojničkih Vlaha. Iz natpisa na Karađozbegovoj džamiji u Mostaru saznajemo da je rođeni brat Rustem-paše, pored Sinan-paše, bio i čuveni Karađoz-beg – najveći dobrotvor u cijeloj Hercegovini. U svojoj zadužbini je ostavio: džamiju, medresu, mekteb, imaret, musafirhanu i han u Mostaru; most, mekteb i han u Konjicu; mekteb i han u Potocima kod Mostara; most na Buni, dva mosta na Lištici; i han u Čičevu. Međutim, buni podatak da je on rođen u Bijelom polju kod Mostara, a po gore navedenim podacima, njegov brat, Rustem-paša, u mjestu kraj Sarajeva, Skradinu ili čak u Albaniji).

Vodeničar Andrija

Legenda čije porijeklo nisam uspio otkriti.

Vodeničara Andriju na Bunu je doveo u turska vremena nevesinjski beg kojem su dosadile hirovite nevesinjske rječice-ponornice, koje su više puta u godini ostajale bez vode. Bunjevci, stanovnici Blagaja i okolnih sela, protivili su se begovoj namjeri da na Buni gradi vodenice, no begu i njegovim askerima nisu mogli ništa. Zato su ignorirali kmeta Andriju. Premda su mljeli u njegovoj vodenici, s njim nisu trgovali – nisu ga ni dirali ni prihvatili.

Iskusni je mlinar vrijeme provodio u vodenici sa ženom i djecom. No, kako su jeli samo ulovljene ribe i proizvode od brašna, zaprijetila im je bolest. Kako mu ne bi pobjegao, beg je Andrijinog najstarijeg sina Lazara uzeo za čobana. Zaprijetio je da će ubiti Lazara bude li ga Andrija potkradao u mlivu.

Andrija je svakoga dana razmišljao o bijegu i posljedicama koje bi bijeg iz ovoga zemaljskoga raja imao za sina Lazara. Satima je sjedio na vrelu Bune, gledao pastrve kako uskaču u vrelo i čudio se kako to da se Buna nikad ne zamuti – sve se rijeke zamute

makar jedan dan u godini, jedino je Buna uvijek modričasta, bistra i hladna. Razmišljao je o starom zavičaju, o Zalomki i drugim nevesinjskim rijekama i zaključio da bi dolazak na Bunu svima na svijetu bila nagrada, a eto, njemu je život uz Bunu kazna.

Gledao bi po čitav dan u vrelo u kojem bi se povremeno pojavila pokoja vlat duge riječne travke i izazvala razmišljanje o čudnim zakonima prirode koji su ga zbunjivali. Odakle travke? – mučilo ga je to pitanje. Prisjećao se svoga sela iz nevesinjske nahije i rijeke Zalomke koja kroz njega protiče, pa je namah nestaje – uvire u škrip između dvije pećine. Šta biva sa nestalom vodom? Jednog mu je dana sinulo da je vrelo Bune nastavak ponora Zalomke. Supruga je bila sumnjičava prema tom zaključku premda joj je Andrija pokazao u vrelu Bune dresku, travu istu onakvu kakva raste u Zalomki, samo dužu. Možda bi, ako Lazar ubaci ovcu u ponor, izronila u Blagaju, mislio je Andrija.

I nekoliko dana prije Đurđevdana, kada se nosio ušur[25] u Nevesinje, Andrija je pohitao do bega da tobože utanači sve oko karavane konja koja će donijeti brašno u Nevesinje. Usput se dogovorio s Lazarom da uveče ubaci zaklanu ovcu u Biograd, ponor Zalomke. I zbilja, ujutro je u vrelu Bune izronila zaklana ovca. Nakon dvije godine Andrija, njegova supruga i djeca okusili su meso. I od tog Đurđevdana, Andrija je desetak godina svake druge nedjelje izvlačio ovcu iz vrela Bune. No, kad je na jedan Badnjak čekao ovcu i ovna, Andrija nije slutio zlo. Pošiljka je kasnila, a nakon dosta vremena vrelo Bune izbacilo je leš sina Lazara.

[25] Ušur – ujam, dio brašna koji se ostavlja mlinaru kao plaća za mljevenje (najčešće desetina).

Čim se vile hrane

Tekst koji slijedi je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 3 iz 1891. g.

Da im ništa nije neafile (čudnovato), hrana vala beli jest, pa da mi ne znam ko rekne, da nije. Čim se hrane, nekako im je baš na tarsatune (na izvrat). I nije u jednu ruku, kad se uzme. One bogme ne mogu jesti šta i mi. A ne mogu ni steljvati (proždrijeti — izjesti) u se kalabaluk (premnogo) kao u danku (mješinu). Njima dosta vlipacno (vrlo malo) kolik božija znaja. Nijesu džomba (provala). Kakav dram, manje od drama, dosti im i previše zahire (hrane). Ni jemek (jelo) im nije kao u nas. O svemu su rastavile od nas kako nebo od zemlje. Ili je u nas u tom pogledu bilo nekako velahaule, velakubetile (znak usklika [čudnovato]) ili u njih! Prije u nas, ja ti dobar, ne boj se.

Dok su vile po svijetu hodile, dotle je i Bog pomagao. Nijesu ljudi bili ni bolesni ni mrljavi (slabi), što mi danas. Ne ću da ti razvlačim. Eto čim se hrane vile. Ja na priliku tebi dogjem. Nekakva me čapa čapila (nesreća snašla). Te lijepo po prijateljski, kao što Bog i ljudi zapovijedaju, tebe zamolim: daj mi, brate, to i to u naruč (zajam), ili šta već bilo. Ne zna insan, što mu može na glavu pasti, ni kakav ga može kabahet (nesreća) snaći. Danas zengjil (bogat) u malu i evladu — ne zna, šta ima, a sjutra, kroz dvadeset i četiri sata, eno ti ga prosjakom. Jadni insan tvrgji je od studene stijene. Da i stijenu tvrdicu, koja je najtvrgja, tare onliko, kao čovjeka, smrvila bi se na manje praha, da joj se ne bi ni za trag znalo. Ja dakle, kako rekoh, zaiskali tu stvar ili nešto od tebe. Mišljah bogme, da ću biti miran, kao u dosta i prijatelja, a ti onamo u sto krk jemina, da nemaš. Ni po mi jada ne bi bilo, da znam da nemaš. E volio bih, da ti nijesam zaiskao, na moju jedinu dušu, nego da si me čohali kabanicom od glave do pete zagrnuo. Neka te, čoeče, Bog ti platio. A šta bi ti bilo, jadan brate, no bio nikada, da si me u mom jadu i nevolji pomogo i ugledao, kad ti je Bog dao i prosvijetlio. Bože moj, ne pita se, koliko se hoće, nego koliko se može — sve s prilikom. Podaj mi, pomozi mi i tebi će Bog. Kukavan je onaj, koji sam za se živi mimo vas svijet i inalukat (stvorenja). I eto od tog baksuznog (nesretnog) i gjavoljog nijekanja vile se hrane. Dobro se veli — stara je riječ — i dan danas: vile se "nijekom" hrane, što kukavni čovjek niječe od svog iskrnjeg (bližnjeg).

Priopćio Ivan Zovko.

Krišćanin u Bosni

Tekst je preuzet iz knjige fra Ivana Frane Jukića - Putopisi i istoriskoetnografski radovi, izdate prvi put 1852. g.

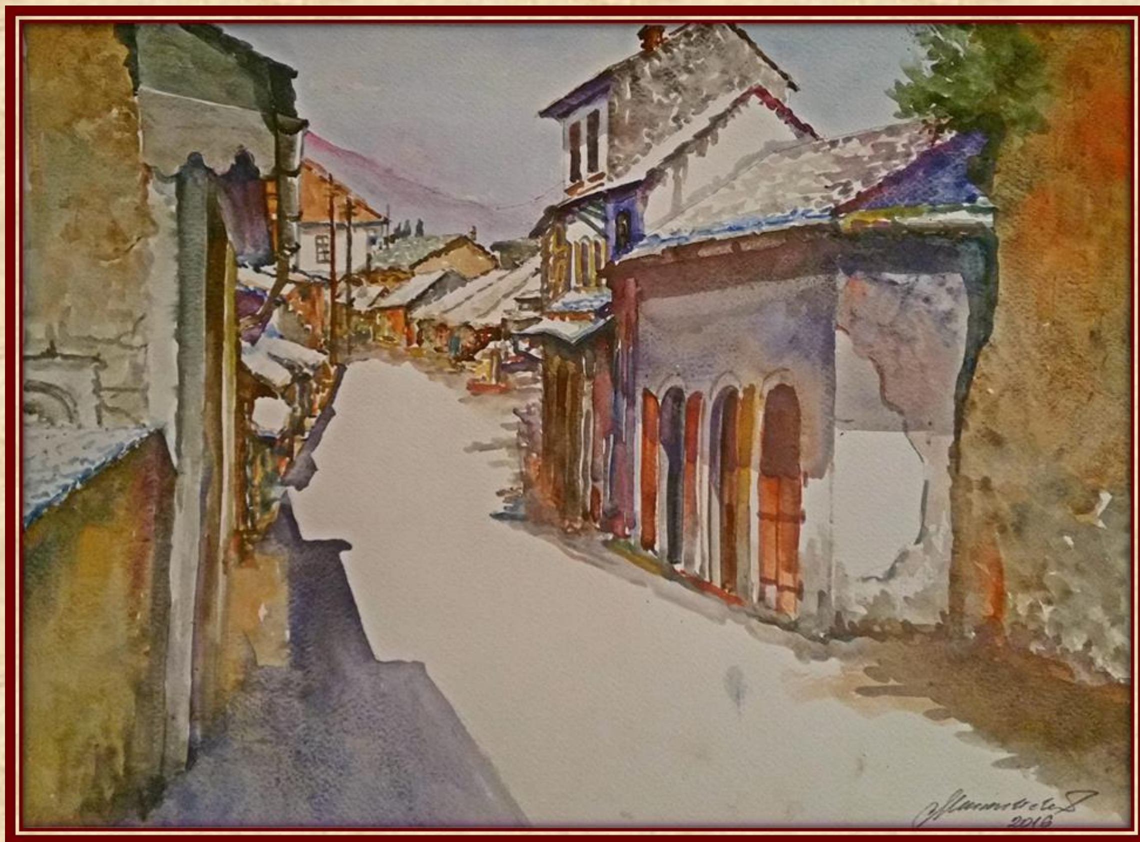
Godine 1839. car izdao je Hatišerif od Đulhane, po komu se krišćani u jedan red s Turcima meću, tj. jednakost uvodi; ali u Bosni o tome nema ni uspomene, tj. hatišerif služi političarima engleskim, franceskim, da imaju šta blebetali po svojim žurnalima, da je u Turskoj Eldorado. Veziri, koji god jedan za drugim dođu na Bosnu, druge brige nemaju već kako će nakupiti od sirotinje blaga. A to ovim načinom: on prepusti muselimu, kadijama i drugim velikašima turskim da rade od krišćana što hoće; ovi silno blago globeći i cijeneći saberu, raja se potuži kod vezira, ondak on, vezir, što su god od raje pootimali, sve od njih uzme i opet njih opravdane šalje na muselimluke, a raju praznu pusti, često pak i njih pritvori i oglobi. Da vezir hoće pravo, on bi oduzete novce vratio raji, a onima ne bi davao prigode da opet nanovo globe raju.

Krišćanin u Bosni, ako se prije s Turčinom, nikada ne može imati na sudu pravo: jer protiv Turčinu, koji ne može slagati, osobito ako je bijele brade, ništa osvjedočiti ne može! Kadija i šura kaže: "More, vlaše, više zna jedan Turčin nego hiljadu vlaha! Ovo je zemlja turska, vi ste raja, još ovdje zvono ne kuca, već se turski ezan uči." itd. Ovo su osude na carskim mešćemama. Krišćanin i dan danas ne može nikakvu službu državnu imati, već sami obrezani Turci. U Bosni krišćani crkvu novu načiniti, ol staru popraviti, ko bi samo o tome spomenuo, naopako bi mu bilo; već jadnici gole obrijane glave na dvoru po snijegu slišaju molitvu, doista se čovjeku, gledajući, koža ježi! Ne mali dohodak veziru i ostalim sucima dolazi od g 1 o b e. Hajduka pune su planine, a varoši kesedžija; ovi osim što globe i cijene krišćane, često i ubojstvo učine; na to dođe vezirov mubašir, i njemu valja platiti 3— 6 kesa[26]. Putove i mostove načinjati, o tome se oni ne brinu; zato mnogi putnici svake godine vrat ulome, ol utonu, a sela obližnja valja nekoliko kesa da plate globe! Ko je izvan Bosne, te ne gleda i ne kuša na svojim leđima progonstvo i zlobu turskog suda i upravljanja, taj ni u pameti začeti ne može šta mi trpimo i podnosimo, a ispisati naše tuge ne znamo! Englezi i Francezi afrikanske robove otkupljuju, trgovanje s robovima zabranjuju, a time nekakvu zaslugu traže kod prosvećene Evrope, a za nas tužne robove, krišćane u Turskoj, ni znati neće; već što je žalosnije, i ujamčili se za cijelost turskog carstva, koje oni za zakonito drže, a jesu li .ga po zakonu utemeljili, to diplomatički ljudi ostavljaju zgodopiscima, da glavu taru. Oni hoće da se održi: *"Status quo"*, pa neko od muke sutra pukao! Mi, jadni krišćani u Bosni, još imamo ufanje u Boga, koga s poniznošću molimo da takne srca krišćanskih vladalaca, da nas oni preporuče kod našeg sultana, te da nam ovaj, po smislu izišavših fermana, podijeli polašticu i pripozna

[26] Ove zločince i razbojnike isti muselimi drže i brane ih, a oni njima na mjesec po nekoliko kesa plaćaju; muselimi su, dakle, jataci.

nas za svoje vjerne građane i državljane; da ne patimo sveudamiu pod imenom "raje", a dijelom pravi robovi, već da i mi jednoć odahnemo poslije 400-godišnjeg blizu robovanja, a Bog će vam platiti na ovome i na drugom svijetu.

(Sukladno gore navedenim pritužbama poslano je 1 svibnja 1850. g., zvanično pismo – Želje i molbe kristjana u Bosni i Hercegovini, koje se ponizno prikazuju njegovom carskom veličanstvu sretnovladajućem sultanu Abdul-Medžidu u 28 tačaka. Među ostalima, tu su bile molbe kao: Da se više ne zovemo raja, već građani i državljani cjelokupnog turskog carstva; na sudu da smo jednaki s Turcima i da po pravdi bude izrečena osuda; da se o zemaljskom trošku uvede štamparnica za kristjane; slobodno opsluživanje svog vjerozakona; usljed toga da nam je slobodno stare crkve i manastire popravljati, raširivati i gdje je potrebito iznova graditi; zvona i zvonike imati i javno naše obrede obdržavati; da se krvarina ukine; da krv ubijenog ne plaćaju općine, već sudac nek ubojicu hvata; da se Bosna i Hercegovina opet sjedine pod jednim vezirom; da nam se carske i državne zapovjedi i naredbe pokraj turskog i bosanskim jezikom priopćuju, jerbo po dosadašnjem priopćavanju, nikad potpuno nismo znali šta nam se zapovijeda i naređuje; da nam je slobodno u druge države izvan carstva seliti se.)

Ašikovanje

Tekst je preuzet iz knjige "Život i običaji muslimana" autora Antuna Hangija, tiskane u Sarajevu 1907. g.

Momci se sa djevojkama sastaju ponajviše kod komušanja, zatim kod hatmi, sunnetenja i u svatovima.

Kakav imućniji gospodar pozove večerom momke i djevojke iz komšiluka ili iz svoje mahale na komušanje. Djevojke dolaze uvijek u pratnji svojih matera ili neoženjene braće, a momci sami. Momci posjedaju na kukuruz, a djevojke na zemlju kraj kukuruza. Dok se komuša, djevojke su otkrivene. Za vrijeme komušanja su matere onih djevojaka u haremu kod domaćice, pa dok su one u kući, zabavlja se mladež sama. Tu ima smijeha, šale i nedužnoga bockanja na pretek, a samo kad i kad prodre pridušeni djevojački hihot, a onda sve ušuti. Iza toga nastavlja se prvo; šali se, smije se – mladež ko mladež. Kada se djevojke malo oslobode, zapjevaju; jedna započne, a druge prihvate. Čim su djevojke jednu pjesnu otpjevale, zapjevaju momci drugu, biva nek se vidi, da i oni znaju pjevati.

Muslimanske su djevojke vrlo stidljive i dobro uzgojene, pa se ni jedna ne će kroz cijelu večer usuditi, da momka u oči pogleda, a kamo li da se šnjim u razgovor upusti. Ako je koji momak koju djevojku begenisao, zavolio, baca joj klipove kukuruza u krilo. Ako ona kukuruz prihvati, pa ga iskomuša, zna se, da se injoj momak svigja i da može šnjom ašikovati. Dok kukuruz komušaju, naravno je, da domaćin dobro pazi, da megju mladež ne dolaze oženjeni ljudi ili nepozvani momci i muževi koje druge vjeroispovijesti. [...]

[...] U razgovoru /momak/ pazi dobro, da ne rekne što nepristojna ili takova, radi čega bi se djevojka pred drugima zastidjeti mogla.

I ovakove sastanke i igranke šerijat ne dozvoljava, ali eto – tako je danas i tomu se pomoći ne da. Prema tomu dakle vidimo, da momci i djevojke imaju dosta zgode, da se vide i upoznaju, pa i zavole. Iza kako su se upoznali i zavoljeli, stanu momci sa svojim djevojkama ašikovati. Ašikuju obično samo petkom i blagdanom poslije podne. Čim je narod podne otklanjao i iz džamije izašao, idu momci pod prozore ili na vrata svojim djevojkama. Djevojke su se dotle obukle u najljepša odijela, pometale sve svoje nakite na se i stoje iza demira ili na vratima ili u bašči iza plota ili živice i čekaju ko će putem proći. Malo su koja vrata u muslimanskim dielovima grada, na kojima ne bi petkom poslije podne barem po jedna djevojka bila. Momak dogje pod prozor, pred vrata ili pred ogradu ljubljenoj djevojci i ašikovanje započne. Kako ašikuju i šta pri tome govore, lijepo nam opisuje Fejzi beg Kulinović, pa mislim, da ne će biti zgorega, ako njegove riječi doslovce navedem: "Golubice, zašto skrivaš lišce ljepše od ružice?" "Skrivam lice, jer j' upeklo sunce." "Da ti nisam grana na putu? Ako sam, da se uklonim?" "Jel' se kriješ što

me ne begenišeš, il' se bojiš da ne hrupi dragi?" "Dragi došo – nema viš' ko doći! Ne begenišeš li, a ti u bezistan pa proberi." "Probro sam svašta dosta, al' mi na te merak osta, jer si lijepa kita cvijeta, koja nije još nosita, pa si bejturana, koja nije još trgana, pa s' i stasa umiljata, kao da si nanizata od bisera i od suhog zlata." "To je za me velika hvala, al' poslušaj mojeg hala: otkad sam te upoznala, robom sam ti postala; ne mogu ni jesti ni piti ni pravo misliti, već samo tiho uzdišem, kao da dušu izdišem." "Lanjska bajramska! Slatka, kad si taka! Deder malo bliže kroči, da ti vidim crne oči i visoko tvoje čelo sjajno moje ogledalo. Da te smijem po pasu spopasti, griskao bih te kao miš kajasu, slatka rezaćijo! Medom bih te hranio, u kašičici stopio, u šećeru popio." "Aman! Aman! Pa po stari zeman, a ti pod sadašnji plan, u meni izgori džan, kao na vatri patlidžan! Hem da je srce trenica, a nož ledenica, odmah bi se zbola." "Deder, da vidim," i porinu kanat od sokačnih vrata. Ona vrisnu i pobježe niz avliju. Premda je poslije opet vrata pritvorio, ipak se ona nije htjela povratiti. Kad je vidio, da je čekanje uzaludno, pogje dalje, a kad bijaše podaleko odmaknuo od njene kuće, čuje kako ona udara uz muzike i pjeva:

Ne ašikuj Mujo,
Ne veži sevdaha,
Jere od sevdaha
Goreg jada nema.

Ako djevojka nije zadovoljna s momkom, koji je došao da ašikuje, ili ako čeka svog dragoga, onda će se u razgovoru početi, kao bajagi, odazivati, a kad je momak zapita: "Tko te to zove?" ona će: "Zove me nana, da pitu kuham" - ili: "Boji se nana, da ne hrupi dedo" itd.

Kako su Šehitluci dobili ime

Priča je prenesena iz knjige: Postanak i razvitak grada Mostara, autora Huseina Husage Ćišića.

[...] O velikim pripremama mletačke vojske za pohod na Mostar, dubrovački nadbiskup Konventali u svom izviješću Vatikanu od 15. jula 1717. veli da je mletački vojskovođa Mocenigo[27] krenuo vojnu na Mostar, kako bi s te strane što teži udarac zadao Osmanlijskom Carstvu itd., itd. No, o rezultatu Mocenigovog pothvata, ni pomenuti nadbiskup, niti iko od njegove pastve ne pominje ništa. Jamačno, ne pominje to zato što rezultati dotičnog prepada ne spadaju u ugodne razgovore naroda slovinskog, kako bi to rekao naš starac Radovan fra Jandre Kačić-Miošić!

Ali mi ćemo zato prikazati prepad Mlečana na naš grad u onom vidu u kojem se i odigrao. Ovoga puta Mlečani nijesu došli na Mostar tragom mletačkog vojvode Jankovića. Za novi pothvat odabrali su posve suprotan pravac. Pokušali su da zahvate Mostar od jugozapadnih njegovih strana. Prešavši rijeku Trebižat na njenom donjem toku, preko Studenaca i Međugorja izbili su na stari drum, koji je kroz broćansku nahiju vezao sela Gornje Šurmance, Gornje Krućeviće, Blizance, Paoču, Biletiće, Tepčiće, Slipčiće, Kruševo i Kozice da zavladaju okolnim brdima Mostara. Kako im nadiranje nadomak sela Kruševo i Kozice bude spriječeno, oni dio bojnih snaga novoizgrađenim drumom niz Slipčićko brdo spustiše u Jasenicu, te na liniji od jaseničkog vrela do toka Neretve iskopaše rovove i učvrstiše se u njima. Narodna pjesma kaže:

Iskopaše uckat metarize;
Izgradile carske toprak-kale;
Na njih meću ubojne topove;
Pa na Mostar vatru otvorile.
Biju Mostar iz bojnih topova;
Od dne do dne za nedjelju dana;
Kako li ga strahovito tuku,
Vas se Mostar iz temelja kreće;
Nek'se kreće, oborit se neće.

Stvarno su mu bili kidisali danonoćnom topovskom paljbom, tako da su građani Mostara tom napašću bili dovedeni pred alternativu: ili se povući iz grada, ili učiniti gajret i ovoj zločinačkoj branši "udariti sablju", te njihove namjere utopiti u njihovoj vlastitoj krvi. Opći je bio huk da se napasnicima "sablja udari"! Pored gradskog stanovništva i

[27] Riječ je o Sebastianu Mocenigu (1662.–1732.), koji je bio glavni upravnik Dalmacije u periodu od 1717. – 1720.

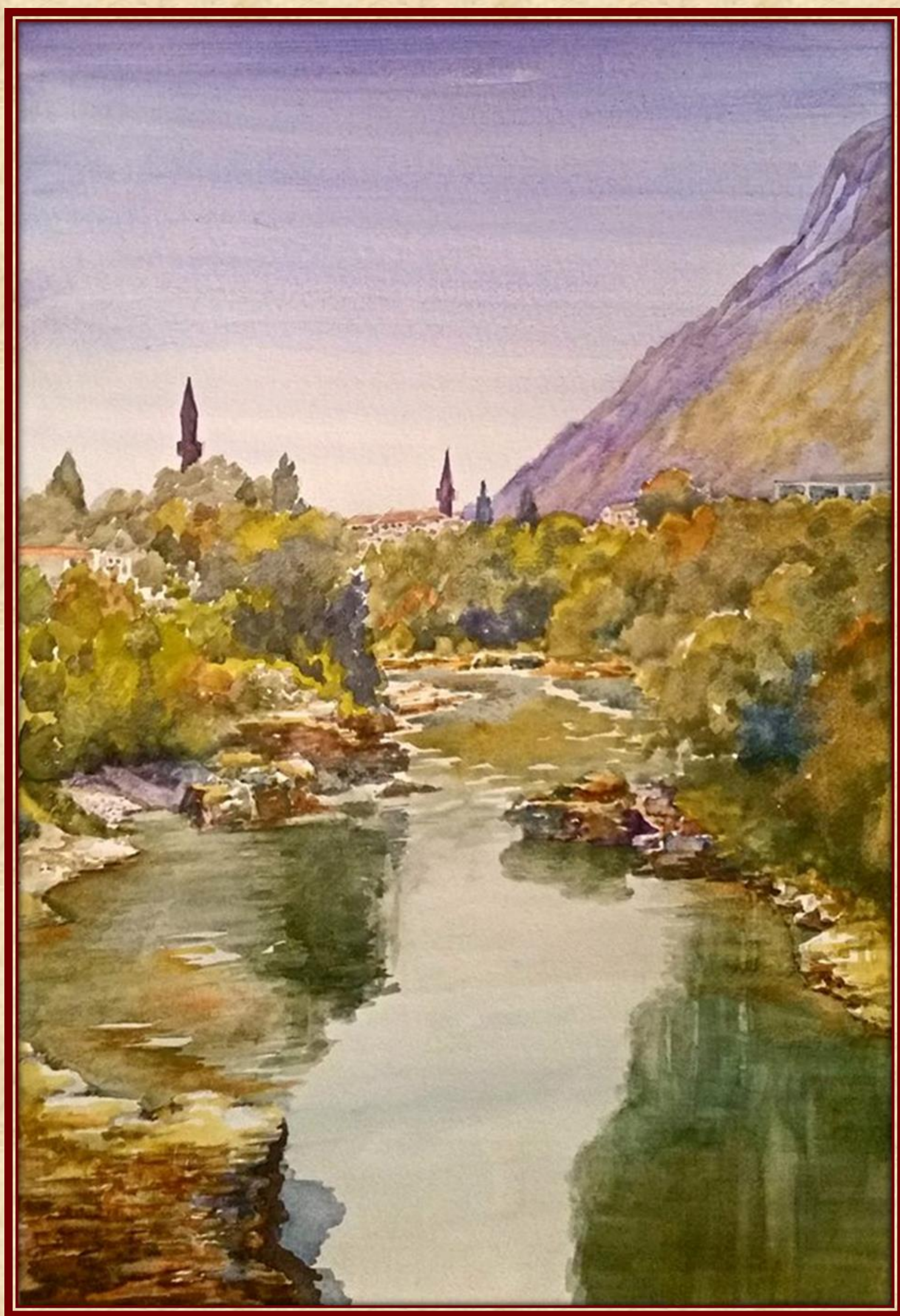
stanovništva iz okolice silan se svijet iz svih krajeva Hercegovine okupio u naš grad. Jer, svijest našeg čovjeka da bi s eventualnim padom Mostara u neprijateljske ruke došla u pitanje i njegova vlastita koža, potakla ga je da i sam uzme učešće u odbrani. [...]

[...] No, prije glavnog napada na neprijateljske položaje u Bišću polju, markiran je napad na položaje u Slipčićima, a zatim i napad u Baćevićima uz desnu obalu Neretve da se neprijatelju odvrati pažnja od mjesta gdje se pravi udar ima i izvesti. Tako je u osvit određenog dana [...] uslijedio opći napad na neprijateljske položaje. Napad je izveden tako da su se pod silinom njegova udarca mletački redovi posve pokolebali, čime je i bitka brzo odlučena. Mocenigo je s jednim dijelom plaćenika umakao istim putem kojim je i došao, i to samo s onim dijelom koji se zatekao na brdima. Oni koji su se zatekli na Bišću polju uveliko su sasječeni, a ostatak zarobljen. Među zarobljenim mletačkim plaćenicima zateklo se nekoliko stotina Nijemaca, pa se pomislilo da su napad na Mostar izveli Nijemci, a ne Mlečani. Zato je i ona cesta niz Slipčićko brdo nazvana Njemačkom, ili Nimeckom cestom. Tako je naš narod još zove.

Ovaj smjeli prepad mostarskih građana na neprijateljske položaje na Bišću polju plaćen je žrtvom četiri stotine palih boraca. Iako je to bio vrlo osjetljiv udarac za grad od petnaest do dvadeset hiljada stanovnika, ipak je postigao pozitivne rezultate. Prije svega, neprijatelj je od grada krvavo poražen, tako da je u stisci na bojištu ostavio sve topove i sav bojni materijal koji mu je pri opsadi imao poslužiti. Ujedno mu je ovim krvavim prepadom podijeljena još jedna lekcija: da Mostar nije ni Nin, ni Knin, ni Klis, niti koji drugi dalmatinski grad, koje je on tako lahko zauzeo! Te krvave lekcije otvorile su oči "gosparima" Republike Sv. Marka da uvide da je Mostar neobično tvrd orah i da, sljedstveno tome, za svagda napuste dojakošnje kombinacije o njegovu zauzeću!

Odmah poslije bitke pristupilo se skupljanju palih. I mjesto da se pali borci, po utvrđenom islamskom pravilu, pokopaju ondje gdje su i izginuli, iz velikog pijeteta prema tim žrtvama budu preneseni u grad i tu pokopani. Obezbijeđeno je i posebno mjesto za pokop u najizloženijem dijelu Mostara, da putnik namjernik palim borcima može odati poštu za čast i slobodu grada i poželjeti miran počinak.

To novo groblje, u koje je pokopano četiri stotine palih boraca pod pusatom i u odijelu u kojem su se pri pogibiji zatekli, prozvano je imenom Šehitluci, pa je po njemu i cijela okolica tako prozvana. Na groblju je sada zasnovan pozorišni park, koji se proteže od Pozorišta, pa do Vučijakovića džamije. To groblje i cesta na Slipčićkom brdu stalno su podsjećali pokoljenja na krvave događaje iz 1717. i na nekadanje podvige građana Mostara.

Neslan hljeb – zdrav hajvan

Tekst je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 4. iz 1895. g.

I ako jo so danas u nas na pazaru jeftina, ona je ipak kod našeg naroda vrlo skupa; nju cijeni narod, rekao bih, više nogo zlato i srebro. Dokle i kako naš narod cijeni so, vidjećemo najbolje iz kletvi i zakletvi, u kojima spominje so. Često ćemo puta čuti iz usta našeg naroda ove zakletve: ”Tako ti soli i hljeba”; ”Tako me so i hljeb sapeli”. Kad se hoće prava istina od koga da dozna, zaklinjaće ga: ”Soli ti i hljeba!”, ”Tako ti soli i hljeba!” Gospodar zaklinje svog slugu: ”Tako ti soli i hljeba, što si u mene pojeo”, [...] a sluga se kune: ”Tako mi tvoje soli i hljeba” [...]. Često se dogagja, da naš prostodušni seljak činovnika, ili kakvog drugog državnog službenika zaklinje ovim riječima: ”Tako ti carske soli i hljeba”, ”Tako te carska so i hljeb sapeli”, a čulo se je prije dosta puta, kako se činovnik kune: ”Tako mi carske soli i hljeba”, ili ”Tako me carska so i hljeb sapeli” i t. d.

Po ovim kletvama i zakletvama vidi se, da naš narod plaho cijeni so, vidi se, da joj daje neku kažimo moralnu vrijednost i ako je ona na pazaru (tržištu) sasvijem jeftina.

Mi, koji smo se naučili jesti posoljena jela, ne nalazimo nikakove slasti u neposoljonom jelu, takova nam jela izgledaju kao divlja. To znaju najbolje oni bolesnici, kojima je liječnik propisao, da jedu dok su u bolesti neslanu pogaču i čorbu. Obično kažu taki bolesnici, da im je neposoljeno jelo ”kao slama”. Da Bog dragi zakloni i sačuva biti bez soli i jesti neslana jela! I ako je dakle so kod nas važna, ipak ima u nas ljudi, koji jedu neslan hljeb. To se no čini iz obijesti, nego oni imaju za to važan razlog. Ti ljudi vjeruju, ako bi se solio hljeb, da bi udarila bolest u naš hajvan (marvu), s kojim mi živimo i koji nam je za život neophodno nuždan, a to je: ovca, koza, goveče i konj, — i da bi taj hajvan uginuo, kad bi se solio hljeb.

Ovo mi pripovjedi H. Abdaga Tolić, posjednik iz Mostara, i izmegju ostalog kaza mi, da su se ove čarolije tvrdo držale stare žene. Izmegju ostalog navede mi jednu muslomansku kuću u Mostaru, u mom i njegovom komšiluku, u kojoj nikada ne sole hljeba, a u tu svrhu, da ne pokrepa hajvan. Ovo mi kašnje potvrdi i Ibraga Ćišić, posjednik iz Mostara. I njemu je poznato, da su se stare žene držale toga vjerovanja, pa mi i on navede jednu kuću u Mostaru, u kojoj se još i danas jede neslan hljeb a u istu svrhu, koju sam gori naveo.

Bojeći se, da ovo vjerovanje na skoro ne ugine u našem narodu, ja ga bilježim i predajem na sačuvanje našem ”Glasniku zemaljskog muzeja”.

Priopćio: Sadik ef. Ugljen

Stara ćuprija u Mostaru.

Tekst koji slijedi je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 3 iz 1889. godine.

Mostarska je ćuprija jedna od najzanimivijih gragjevina u kršnoj Hercegovini. Ko nije prije vidio to neimarsko remek-djelo pa dogje jednoć u rajski vrt (tako naziva mostarski sin, a glasoviti paša i pjesnik Derviš-paša svoje rogjeno mjesto) — mora se diviti visokom ćemeru mostarske ćuprije. Ko je u kakoj ravnici odrastao, mora ga strahota spopasti, kad dogje na ćupriju i pogleda u dubinu valovite Neretve.

Ta rijetka ćuprija podignata je na kamenitoj obali Neretve u duljini od 29 metara, a cijela ćuprija svedena je samo na jedan svod, što je baš najzačudnije, te je veoma uveličava. Od dna rijeke do svoda imade, mislim, preko 20 metara. O postanku ove ćuprije priča se u narodu raznolikih stvari. Neki kažu, da je za vremena rimskoga gospodstva postojala drvena ćuprija na onom mjestu, gdje je današnja kamenita, i da su na obje strane te ćuprije sagragjene kule za vojnike, da brane ćupriju, koje kule i dan danas, malo ruševne, postoje; vele nadalje, da je po zauzeću kršne Hercegovine otomanski car, sultan Sulejiman, u godini 974.[28] po hidžretu (biva, 1566. godine po evropskom kalendaru) sagradio današnja kamenitu ćupriju. Vele, da su na sredini svoda uklesane ove riječi: (*Kudret kemeri*) što znači: ”Svod božije moći”, i da su ove riječi tarih (datum) gradnje ćuprije; a kada se sabere brojevno značenje pojedinih slova ovih riječi, dolazimo do broja 974 (1566.) To bi značilo, da je ćuprija iste te godine gragjena. Baš te iste godine vladao je u Carigradu otomanski car sultan Sulejman. Ovo je pismo vrlo mučno opaziti i pročitati, jer su obale, s kojih se jedino mjesto pisma može vidjeti, dosta udaljene, a samo pismo staro je i teško se vidi. Kad sam tu skoro bio u Mostaru, nastojao sam, da se uvjerim svojim očima o toj tradiciji, ali mi bi trud uzalud i ne mogoh pročitati.

”Mostarska ćuprija sa svoje dvije kule sliči nebeskom svodu, gdje se sjajne zvijezde razmeću. Ta ne može joj sličiti ni nebeski svod, jer i njegovu veličinu ćuprijski svod natkriljuje. Da cijeli svijet pretražiš, ne možeš naći onakog svijeta, kao što u Mostaru, gdje je majdan svakih sposobnosti. Iz Mostara postaju ljudi veliki na sablji i na peru, kako prije, tako i danas. — Prema meni moraju umuknuti i indijske tutije (vrsta papige) jer sam ja slavuj, koji opjeva Mostar”.

Eto, koliko se je Derviš-paša trsio, da uveliča Mostar i njegovu ćupriju, ali ne spominje ni ovdje, niti na ikojem drugom mjestu, ko je gradio ćupriju. Derviš paša bio je godine 1004. (1595.) vezir bosanski, a onaj tarih, što ga drže za datum gradnje ćuprije, iznaša 974. godinu.

---

[28] Sultan Sulejman II. rodio se 1496., a umro 1566. godine

Po tome treba da je ćuprija zidana oko 30 godina prije vezirstva Derviš-pašina.

Da je onaj tarih datum od gradnje, ne može biti, da Derviš-paša ne bi znao, ko ga je gradio, pa bi kao carski vezir i svom vladaru sastavio slavospjev.

Ne gledajući na vještački sud, koji je izrečen o tome, u koje je doba i po čijem je slogu mostarska ćuprija gragjena, ja bih se odlučio za to, da je ona gragjena svakako prije zauzeća Hercegovine, no koji je narod gradio, to neka tehničari prosude.

Meni se čini, da je dosta važno u tom pogledu i to, što neki naučnjaci tvrde, da je i Mostar dobio svoje ime od toga mosta. Na staroj mostarskoj džadi, koja vodi u Konjic, imade kraj puta u selu Podporimu isklesano jedno kameno korito, a tudijer nema niti traga od kake česme i vode, pa ljudi pričaju, da je neimar, koji je ćupriju gradio, obvezao se, da će onaku ćupriju načiniti i ako mu posao ne ispadne za rukom, da će svoju glavu dati. Kad je on sastavio ćemer, pobjegao je iz Mostara u selo Podporim, te je tu, čekajući glasa: da li se je svod srušio, kad su skele izvagjene, u očajanju udarajući čekićem po stijeni, isklesao to korito. Narod upotrebljava i dan danas vodu, koja se od kiše nahvata u tom koritu, za lijek.

Mustafa Hilmi Muhibić.

Jednokrvna braća

Tekst koji slijedi preuzet je iz knjige "Bosna i Hercegovina – (etnička povijest)", autora Dominika Mandića iz 1966. g.

Iz ljubavi prema vjernom katoličkom narodu i rodnoj grudi franjevci bosanske provincije, rođeni u Hercegovini, dogovorili su se i odlučili, da u svom rodnom kraju podignu samostan i samostalnu franjevačku misiju. To im je Kongregacija za raširenje vjere odobrila svojim dekretom od 6. veljače 1844. Da se dobije odobrenje od turskih vlasti u Carigradu, Ali-paša Rizvanbegović, tadašnji vezir u Hercegovini, tri puta je vlastoručno pisao na Visoku portu, dok ferman nije sastavljen i uručen biskupu Barišiću, koji se početkom 1844. nalazio u Carigradu zbog svoga spora s bosanskim franjevcima.

Pokretači su bili odlučili, da samostan podignu na Širokom Brijegu, uz staro katoličko groblje zaseoka Pribinovići, jer je to mjesto ležalo u sredini zapadne katoličke Hercegovine. Budući da je sve zemljište oko groblja pripadalo muslimanskim obiteljima Kurt i Bakamovići u Mostaru, ovi su, na molbu franjevca, poklonili potrebno zemljište za samostan i njegovu okolinu. Na spomen toga i danas se zove livada ispod samostana "Bakamuša". I na drugim mjestima u Hercegovini i Bosni, domaći muslimani davali su svoja zemljišta za gradnju katoličkih crkava po župama i za osnivanje ili proširenje franjevačkih samostana. [...]

[...] O ljubavi i susretljivosti domaćih muslimana prema Hrvatima katolicima, valja na koncu spomenuti plemenitost i ljubaznost mostarskih muslimana g. 1878. Kada je na 31. srpnja 1878., prije ulaza austrougarske vojske u Bosnu, u Mostaru nastala pobuna, "trodnevno Hamzićevo carstvo", u kojoj je poginuo mjesni građanski upravitelj Mustafa-Hulusi-paša, muftija Karabeg i kajmekan Murad-beg, nastala je ozbiljna pogibao, da razdražena svjetina ne pokolje katolike u gradu. U toj opasnosti mnogi trijezni mostarski muslimani primili su u svoje kuće i posakrivali svoje susjede katolike. Tada su franjevci imali župu i mušku školu u blizini današnjega samostana, a malo dalje sestre milosrdnice žensku školu. Ugledni susjedni musliman Mehmed-aga Fazil pozvao je fratre i časne sestre u svoju kulu. Svoju obitelj smjestio je na prvi kat, franjevcima je dao prizemlje, a časne sestre sklonio je u podkrovlje. Tu su svi ostali, dok austrijska vojska na 5. kolovoza 1878. nije zaposjela Mostar.

Kao što su bosanski muslimani iskazivali bratsku ljubav i zaštićivali Hrvate katolike, tako su isto činili i Hrvati katolici zaštićujući svoju jednokrvnu braću muslimane u danim prigodama.

Iz sidžila mostarskog kadije

Tekst je preuzet iz prijepisa Sidžila mostarskog kadije za period od 1632. – 1634. g. Donosim nekoliko zanimljivih predmeta koje je rješavao šerijatski sud u Mostaru.

Dokazivanje krivičnog djela ubistva

(Povod pisanju dokumenta) je ovo:

Aiša, kći Abdulaha, postavljeni staratelj Muhameda i Jusufa, braće Osmana, sina Abdulaha, koji je podlegao ranama u kući Hasana, sina Mehmeda, u gradu Mostaru, i Hasan, sin Abdulaha, koji je izjavio da je punoljetan, pred sudom, u prisutnosti Stipana, sina Jurja, nastanjenog u selu Prigrađanima, koje pripada spomenutom gradu, podnijeli su ovu tužbu kao staratelji, odnosno kao direktno zainteresirana stranka:

"Prije deset dana od datiranja ovog dokumenta ovdje prisutni (Stipan) ubio je Grgura, čifčiju Sefer-efendije na harmanu[29], u blizini njegove kuće. Dok je metlom meo žito na harmanu, što ga je uzeo u zakup, Stipan ga je oborio i iz ruke mu istrgnuo metlu, a potom ga udario nekoliko puta i ranio. Zatim ga je tresnuo o zemlju. Nakon deset dana ležanja podlegao je ranama. Pošto je umrli Grgur prethodno izjavio da je Stipan njegov ubica, zahtijevamo da to šerijatski sud ispita i utvrdi i da se o tome sačini zapisnik."

Poslije saslušanja i osporavanja iznesenih navoda, kad su zatraženi svjedoci, jedan od korektnih ljudi, Alidžan, sin Ibrahimov, dao je kao svjedok izjavu u skladu s navodima spomenutih nasljednika. I Abdulah iz sela Hodbine, koji je bio spriječen da dođe na šerijatski sud, za što je imao razlog zasnovan na šerijatu, također je posvjedočio da je dotični pretučen na opisani način. Poslije je naveo kao svjedoke Mustafu, sina Abdulaha, i Mehmeda, sina Ibrahima. Navedena dvojica, pošto su prihvatili i pristali da svjedoče, pred sudom su posvjedočili kao što je izneseno.

Međutim, prema mišljenju šerijatskih autoriteta, kad je u pitanju određivanje kazne za najteži zločin, nije dozvoljeno nametanje svjedočenja drugom, nego raspravu treba odgoditi dok zainteresirani nasljednici ne pridonesu potrebne dokaze na osnovu kojih se donosi odluka. Pošto niko nije došao da posvjedoči o dobrom vladanju navedenog Stipana, a niti je nađen jamac koji bi jamčio za njega lično kad se to zatražilo, potrebno je da se dotični pritvori, pa je predan na čuvanje mostarskom zabitu[30] Osman-agi dok nasljednici ne pridonesu dokaze. Na traženje upisano je u sidžil kako je teklo.

Dana džudada I 1043 (3. novembra 1633.)

---

[29] Gumno (guvno), kružna zaravan gdje se nekad vršilo žito.
[30] Starješina, zapovjednik.

Spor zbog ukradene kože

(Povod pisanju dokumenta) je ovo:

Oruč, sin Sulejmana, pripadnik tabačkog esnafa u Mostaru, pred sudom, u prisutnosti nosioca ovog dokumenta, Hasana, sina Abdulaha, dao je ovu izjavu:

"Nestala mi je iz dućana jedna ovčja koža. Pojavila se među kožama spomenutog Hasana i ja sam je uzeo. Zahtijevam da to ispita svijetli šerijatski sud."

Prilikom saslušanja Hasan je izjavio:

"Kupio sam kožu u čaršiji od nekog seljaka svjim novcem, a nisam je ukrao."

Pošto je osporavao navode optužbe, zatražen je dokaz od tužitelja Oruča, sina Sulejmana, da je Hasan lično ukrao kožu. Kako nije mogao to dokazati, zatraženo je od Hasana da se zakune u vezi s tim. Pošto se zakleo i pošto su nepristrani muslimani posvjedočili da je dobra vladanja, a njegov usta tabak Mustafa, sin Memije, jamčio je za njega, shodno tome (izdata je presuda) da se oslobodi optužbe.

Na traženje upisano je u sidžil.

Dana 5. džumada II 1043 (7. decembra 1633.).

Spor oko roba

(Povod pisanju dokumenta) je ovo:

Nosilac ovog dokumenta radžil Redžep-baša, nastanjen u Bosna-Saraju, doveo je na sud Osman-čauša, nastanjenog u Mostaru, i u njegovoj prisutnosti podnio protiv njega ovu tužbu.

"Moj rob Zorze (?), porijeklom Nijemac, srednjega rasta, šarenih očiju, žućkaste i rijetke brade, pobjegao je prije izvjesnog vremena. Sad se nalazi kod spomenutog Osman-čauša. Tražim da se stvar ispita po šerijatu, da se predvede i pravda zadovolji."

Prilikom saslušanja spomenuti Osman-čauš je izjavio:

"Navedeni odbjegli rob je kod mene. Međutim, nije mi poznato da on pripada Redžep-baši."

Kad je zatražen dokaz, koji bi potvrdio istinitost navoda spomenutog tužioca, muslimani Ibrahim-baša i Husein-baša zatražili su od Hasan-baše Drugog i Ibrahima ćehaje da posvjedoče, i oni su pristupili časnom šerijatskom sudu i posvjedočili ovo:

"Istina je da je odbjegli rob, po imenu Zorze, sa navedenim opisom, rob kojeg je kupio

spomenuti Redžep-baša i da je od njega odbjegao. Mi smo svjedoci i to svjedočimo."

Kad je njihovo svjedočenje primljeno, spomenuti rob je dosuđen Redžep-baši.

Pošto je rob predat u njegovo vlasništvo, na traženje upisano je u sidžil kako je dosuđeno.

U drugoj dekadi redžepa 1042 (22—31. januara 1633.).

(Turska riječ sidžil (sicill) vuče porijeklo od latinske riječi sigillum (pečat). Ona nije ušla u turski jezik direktno iz latinskog, nego preko arapskog jezika. Spomena joj nalazimo čak u Kuranu. U turskom jeziku ona je u upotrebi, u prvom redu, u značenju o kojem je ovdje riječ, tj. o službenoj knjizi kadija u kojoj su evidentirani svi na sudu rješavani predmeti. S obzirom da je u Osmanskoj Carevini kadija bio nosilac sudske i djelomično izvršne vlasti, to u sidžilima nalazimo dragocjenu građu za izučavanje nacionalne historije toga perioda. Valja napomenuti da sidžili sadrže i autentične prepise pojedinih vrsta naređenja viših organa (fermani, berati, bujruldije i slično), te prepise vakuf nama i slično. A valja i primijetiti da sporovi tada nisu trajali po 10 ili 20 godina.)

O kajgano nesretna!

Priča je prenesena iz knjige: Postanak i razvitak grada Mostara, autora Huseina Husage Ćišića.

Našem Šejh Fevziji su šejhovi utuvili u glavu da se stalnim ibadetom (molitvom) i perhizlukom (dijetom, postom) može postići velika deredža i da se može doći u red ljudi koji su pobijedili ljudsku narav i dosegli čudotvornu moć da se po potrebi prebacuješ na najviše razdaljine za tili čas.[...] I on odluči da to tako postigne. Stalno je metanisao u svojoj tekiji, a hranio se kukavno: samo je s tankom kriškom hljeba jeo po sedam maslinovih bobica u dvadeset četiri sahata. [...] Jedne večeri upade u njegovu tekiju jedan od njegovih poštovalaca i snishodljivo ga uzme moliti da mu protumači san kojega je usnio. [...] (Nakon što mu je protumačio san), gost ga uze nagovarati da pođe s njim kući da ga pogosti, a da i žena iz njegovih usta čuje kako se ima tumačiti san. Šejh u prvi mah odbije poziv pod izlikom da su gozbe u protivnosti s njegovim zavjetom, ali uporno navaljivanje gosta odluči da pođe s njim. [...]

[...] Malo je – veli domaćin – ali je od srca i nemoj, efendija, da nam ovu skromnu ponudu odbiješ! Domaćin je tako uporno navaljivao na Šejh Fevziju, da, ovaj, konačno, pristade. Peksimetići, koji su plivali po masnoj čorbi, vragolasto su se smijali na našeg Šejha. On, konačno, odluči da ih proganja po ćasi i osjeti njihovu slast! Pomisli: Pa, Bogo moj, i Fevzija je tvoj, ta i ovaj se moj prekršaj kasnijom dijetom dade ispraviti! Uze kašiku i stade kusati čorbu, najprije polhako, a kako je čorba bila ukusna, tempo se pojačavao i Šejh Fevzija u tome više i nije imao neke mjere. Dugogodišnja dijeta je u njegovo tijelo uselila pravu glad, pa pri susretu s masnim i ukusnim jelom, narav je učinila svoje i njegova je kašika bila u stalnom pokretu. I domaćin je s njim jeo – reda radi, ali dok bi on zahvatio jednu kašiku, Šejh ih je hvatao po četiri. [...]

[...] Poslije čorbe domaćica stavi na sofru sahan s juvalacima. Šejh Fevzija se ne dade dugo nagovarati. Bez suvišnog uvoda pređe na posao. Tako i s juvalacima i s čorbom brzo računi budu saldirani, pa se na sofru postavi i slatka kajgana. Ama zar i to? – veli Šejh Fevzija! Pa eto – kaže domaćin – iza masnog jela uvijek dobro dođe i neko slatko jelo, a ovo nije loše! Bujrum, moj dragi Šejh-efendija!

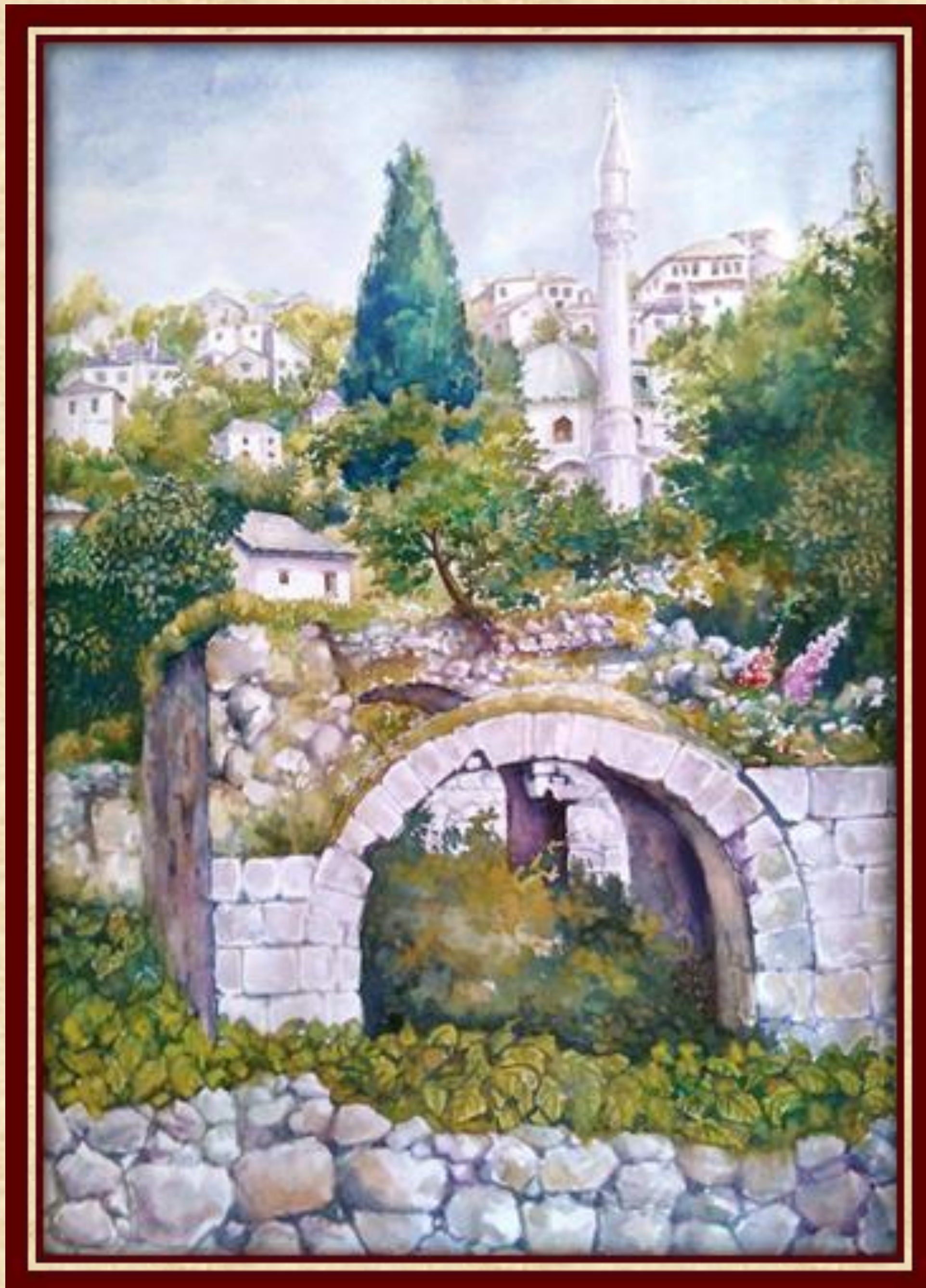
Šejh Fevzija zahvati kajgane, te osjetivši kako se zalogaji glatko spuštaju niz grlo, reče: Valahi elverum! i stade je tako halapljivo kusati, kao da cijelu godinu nije ništa okusio!

"Siromah!" - kaže domaćica.

Tako brzo nestade i kajgane u lenđeru. Zatim domaćica postavi na sofru dvije kriške izvrsnog travničkog sira u znak da se objed time završava.

"Ja vidim – veli Šejh Fevzija – da sam prekardašio, pa ću, evo, uzeti malko i ovog sira.

Tek da ne zaplače na me." Time je i jelo bilo završeno. Domaćica raspremi sofru. Zatim na tabaku donese dva fildžana kahve i ponudi ih prvo Šejh Fevziji, a onda domaćinu i stade ukraj sobe. Pričeka dok ljudi fildžane isprazniše i pokupivši ih na tabak iščeznu u sobnim vratima.

Šejh Fevzija je, međutim, uzeo redati razne zgode iz života svojih čudotvoraca. Redao ih je bez predaha do u kasnu noć. Domaćin ga je u početku slušao sa zanimanjem, a kasnije iz učtivosti, sve dok mu se ne poče prozihivati. Zato se s izvjesnom snishodljivošću obrati Šejhu s pitanjem:

”Je li po volji da ti prostremo jatak[31] da ovu noć kod nas ukonačiš, jer je isuviše kasno da se vraćaš u tekiju?”

”To nikako” - veli Šejh Fevzija. ”Imam naročitih razloga da se nađem tamo!”

”Onda ću te ja otpratiti - kaže domaćin - jer je skoro pola noći, a tekija je prilično daleko!”

”Ni to - kaže Šejh Fevzija - ja ću se već sam snaći. Užeži mi samo fenjer, pa ne brini za me!”

Domaćin mu užeže fenjer tzv. musemali fenjer, te ispratinvši Šejh Fevziju do vrata oprosti se s njim. Šejh Fevzija je osvjetljavao put ispred sebe i tako se primicao tekiji. Na drumu nije bilo žive duše, jer je bilo kasno. Osim toga, ljudi su se zbog noćnih straža ustručavali kasno izaći na gradski drum bez fenjera i naročite dozvole. Šejh Fevziji samoća nije smetala. Malo mu je puta bilo preostalo da se nađe u skloništu. Najedanput očuje bolno stenjanje ukraj druma. Ljudska radoznalost, koja u sličnim zgodama obično dođe do jakog izražaja, ponuka i našeg isposnika da vidi ko to ječi. On se primače, te osvijetlivši ga fenjerom, vidje čovjeka kako u samrtnom hropcu pokušava da podigne glavu od zemlje. Čovjek je bio u zadnjim trzajima života i glava mu je zemlji težila. Na Šejh Fevzijino pitanje šta mu se dogodilo, čovjek s teškom mukom podiže ruku i pokaza na prsa. To je bilo sve. Šejh Fevzija osvijetli prsa nevoljnikova i na veliko zaprepašćenje opazi kamu zabodenu u njegova prsa. Brzo je izguli da mu olakša bol, ali to nevoljniku ne bi od koristi. Brzo iza toga prestade da diše.

Šejh Fevzija je bio u velikoj neprilici. Da zove upomoć - koga? I dok je predomišljao, iz sporedne ulice izbi karakol i u tili čas opkoli Šejh Fevziju. To su bile noćne straže koje su, radi sigurnosti grada i građana, krstarile ulicama noću. U vezirskom gradu to su radili obično pašini sejmeni. Kadar sejmena obično je popunjavao surovim ljudima s koca i konopca i zato se svaki pojedinac slabo proveo koji bi im noću pao u ruke. Zbog toga ih zvahu karakolom – crnim stražama ili, tačnije, crnim odredom. Na pitanje starješine šta se je s tim čovjekom dogodilo, Šejh Fevzija se podiže da objasni kako je toga čovjeka našao kako se bori sa smrću itd., ali ga starješina straže prekide i uzevši mu fenjer iz ruke, osvijetli ga. Mavluta[32] je Šejh Fevzijina bila okrvavljena. Kad starješina opazi u njegovoj ruci još i okrvavljenu kamu, više se nije dvoumio s kim ima posla. Nije dao Šejh Fevziji da se brani. Kategorički je uzeo od njega tražiti da bez okolišanja kaže zašto je toga čovjeka ubio. Uzalud je Šejh Fevzija govorio da on u životu ni mrava svjesno nije zgazio i da će mu to i sav grad posvjedočiti. Starješina se ni vilama nije dao osedlati. Jednako je tražio da mu na pitanje odgovori kratko.

”Zar ti misliš - veli - da ćeš nas, i pored ovolikih indicija, zavarati na taj tvoj kauk[33], dugu bradu i tu tvoju dervišku mevlutu? Kao da mi u našoj praksi i tako šarenih ptičica nijesmo vidjeli. Priznaj čin i – mirna Bosna!”

---

[31] Ležaj, postelja.
[32] Vrsta kabanice.
[33] Kapa, turban.

Šejh Fevzija na taj postupak stade protestvovati. Ali, njegov protest jako razljuti starješinu crne straže. On okrenu list podviknuvši svojima:

”Vežite tu protuhu, lupešku mu majku njegovu!”

Tako se Šejh Fevzija začas nađe na zemlji sputanih ruku u lisičine na leđima! U isti mah starješina ga udari nogom u zadnjicu podviknuvši: ”Diži se, gade!”

Šejh Fevzija se s teškom mukom diže, ali starješina, pretpostavljajući da mu je i brada lažna i da će mu je lahko odlijepiti, uhvati ga za bič brade i istrgnu mu ga po samom korijenu. Šejh Fevziji prođe misao kroz glavu da mu je sam gospod Bog poslao na glavu sav ovaj belaj zato što je prekršio zavjetnu misao. Poče bolno proklinjati čas kad se onako pohlepno kajgane najeo. ”O, kajgano, kajgano, nesretna!” - uze glasno naricati Šejh Fevzija, ali ga tu prekide jedan iz crne družine udrivši ga kundakom u leđa i podviknuvši mu:

”Strvino, kajgane hoćeš! Zato si se pretebdilio u derviško odijelo i pošao u lov na ljude, ko sovuljaga na ptice, je li?” [...]

[...] Šejh Fevzija je samo noć prenoćio u zatvoru, jer je pravi ubica poginuloga već sutradan otkriven! Naime, dva su se momka muhala, oko jedne ljepotice, pa je jedan na drugog kidisao. Djevojka je, kad je čula za ime poginuloga, znala ko ga je ubio, pa ga je odmah prokazala vlastima, jer je, kako izgleda, bila više sklona poginulom.

Različne opazke o Bosni

Tekst je uzet iz knjige "Pogled u Bosnu", autora Matije Mažuranića, objavljenoj 1842. g.

Turci věruju u Boga i u tri proroka ili svetca: Mojsiu, Isa Pejgambera (t. j. Isusa proroka) i Muhameda. Nu Muhamed je od svih najbolji i najsvetii. Prosti Turčin nezna o tom ništa drugo, nego da je Muhamed svetac, i tkogod toga tvrdo neněruje, da ga mora šejtan odněti u dženem, u věčnu peć ognjenu. A nasuprot, tko věruje čistu věru, onoga će svetac odvesti u dženet, gdě i sam dragi Alah pribiva.

Oni se sunete kao Židovi, samo što više odrezuju puti nego Židovi. Zato tko se suneti, mora po zakonu měsec danah ležati, dok preboli ranu. Kroz ovih měsec danah može i umrěti od ote boli; jerbo nikakove lěkarie neupotrěbuju, neg što ranu pospu pepelom, da krv ustave. Onih měsec danah mora postiti danju i noću, to jest, ovo vrěme nesmě da jede drugo, neg suha hlěba i mlěka friškoga: a da se samo vode napie, sva bi se ona svetinja oskvrnula. Někoji sunete děcu još nejaku, dokle sama za se neznaju: ali ono nejako děte pritisne bolest, i od toga lahko umre. Drugi čuvaju děcu do trinest godinah, da budu jača za podněti ranu: oli kada već ojačaju, onda jih samih mrzi, da se moraju kao mala děca sunetiti. Tretji su pak obnašali, da je najbolje děte sunetiti, kad mu je deset godinah; jerbo da nije još ni prestaro ni premlado za to.

To nesuneti nikada hodža, nego već ima jedan věšt čověk za to (zove se Sunetži), kao na priměr jedan konjušar, koi od sela do sela, od varoša do varoša idje, pak suneti, onda bace jedan dušek na zemlju, na koi ovi mladi Turčin na hrbat legne. A ovi božji čověk ima zato priredjena klěšta, kojima uhvati za kožu na kraj puti čověčanske, pak po turski nategne, i odsěče ustrom, (britva, brijačica), a drugi brže pospu pepelom. Sunedžii trěba platit cvancigu, ali tri groša i pol.

Kad hoće kakov djaur da se poturči, onda ga najpervo vode u džamiu, pak hodža nad njim uči koran. Kad prouči, onda mora i poturčenjak něšto govoriti za njim: i kako izabere sam, onako mu naděnu ime. Ostali ga Turci daruju, a kada dodje k kući, onda ga sunete, ženska glava se lahše poturči, jerbo je nigdě nerane; nego ju po zakonu u džamii poturče.

Hodža uči iz korana, da je to velik jazuk (grěh) silovati děvojku; većji nego da bi sedamdeset i sedam ljudih posěko. Tko ima grěh tako velik, taj mora u petak, u sedam sahatih doć u džamiu da klanja, a nad njime da hodža uči koran; i onda će dragi Alah halaliti. A hodži trěba platit, za koliko su se prie pogodili.

Za duše mrtvih se nedaje ništa, nego se pogodi s hodžom ili kojim drugim učtivim čověkom, da u petak u sedam sahatih prouči koran za dušu pokojnoga otca, ili matere, ili

drugoga koga. [...]

[...] Turčin neće nipošto ubiti uši: jerbo je jazuk; ono su sve duše umrlih, koji su za života zlo radili, pak jih je po smrti dragi Alah na uše pretvorio. Ja sam kazao, da kod nas neima uših, a oni su na me svi jednim glasom viknuli: "Lažeš kao pas; gdě ima ljudih, onde mora biti i uših!" — Oni kad vide, da uš izvana po halji plazi, samo ju prstim bace kraj sebe na ćilim, pak se siromaška životinja mora mučiti, dok opet gorě na njih nepoplazi: nu zato dobi bolji apetit. Mene je ta sablazan paklena bila do kosti pojela; jedva sam se od nje otrěbio, kad sam došao u kontumac Srbski. — A Krstjani, ako su i trgovci, moraju nositi crnu oděću po turskom kroju, na glavi šubaru (crnu kapu kožnu) a po varošu nesmiu Krstjani nositi oružje, osim onda, kad putuju.

Meni su se, kad sam došao u Sarajevo, svi smiali, da imama dugačke noge kao lelek, i da sam izmed nogah razpiljen, kao dva direka. Rekli su, da su na meni halje od lěpe čohe, ali da je u kroju pokvareno. I prem da sve age i spahie imaju francezku oděću od parade, ipak jim se je to směšno viděło, kako su moje halje ružne, i govorili bi mi: "Baci tog šejtana sa sebe, nebi ni mi toga nikad oblačili, da nemoramo, a tebe nitko nesili da nosiš!" [...]

[...] Kada Turčin prěko polja jaše, onda ga nikakov Krstjanin nesmě susrěsti; nego kada Krastjanin upazi Turčina, onda se mora daleko ukloniti od puta. Ako Krstjanin na konju jaše, mora odjahati pak voditi konja na stranu. To po turskom običaju dolazi tako, kao kada mi pred svojim starěšinom skinemo kapu; nu da mi i neskinemo svaki put kape, zato nas starěšina neće tući; ali da Turčin gděgod iznenada srětne Krstjana, odmah trgne nož od pojasa. *Salam alećum,* nesmě nazvati nitko drugi, nego samo Turčin Turčinu; a on odgovori: *Alećum salam!* Salam znači dvě stvari, pozdrav i blagoslov ti Božji. Sačuvaj Bože, da bi čověk Muhamedancu nazvao Salam! I ja sam jedan put nagaziio za to; a još da nisam bio Švaba, bilo bi i gorega; nego su me drugi zagovorili, rekuć, da Švaba ni sám nezna što je kazao.

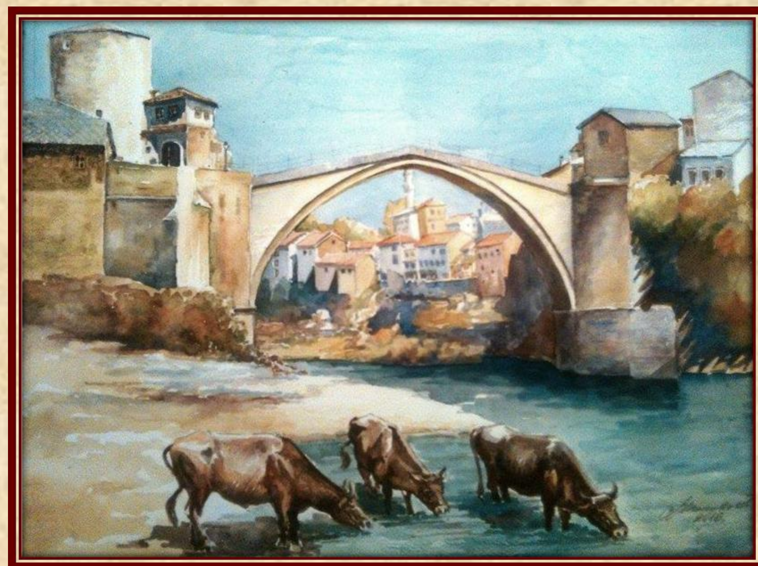
Priča se, kako je dvanaest Bošnjakah turske věre zajedno putovalo, pa kad dodjoše na jedno polje, ali upaze, gdě Osmanlije prema njim jašu. Oni se prestraše odmah i stanu se med sobom tražiti, ima li tko medju njimi, koi bi znao eglendisati Osmanlinski, a jedan je bio hvalisav, pak veli; "Valaha, ja dobro znadem Osmanlimski." Hajde, njega odmah postave nek idje prvi; a kad se srětoše s Osmanliami, on udilj kaže: "Salam alećum!" — A jedan Osmanlija zajedno mu odazove: "Salam" i upita ga turski, koliko još ima do sela: a svoj Bošnjo sad nezna ni rěči dalje. Osmanlije se na to razsrde, potegnu nože od pojasa, pak stanu psovati: *"Anasine sitim, djaur pezevenk*!" Na to Bošnjaci běži stranputice, a Osmanlije za njimi. Nego je Bog dao, te je bila šuma blizu, i tako se naši Turci današnji dan spasiše. Kad su se Osmanlie vratile natrag, a ovi stanu vrhu toga većati, kako su Osmanlie zli ljudi. Odgovori onaj, koi se je za pametniega držao: "Eeh, ta nisam li vam ja kazao, da ima oko Salama još mnogo kojekakvih prdežah!" [...]

[...] Svaki čověk je vlastan ubiti svoju ženu kad hoće, i svaki gospodar svoga slugu, za

najmanju pogrěšku, osobito ako je Krstjanin. Zato kad pred bega, agu, kadiu ili kakova mu drago gospodara koi tudjanin dodje, onda dvorani u pribitju svoga gospodara i svem skupu moraju reći, za ukazat veličinu svoga gospodara : ”Evo naš aga (ili već kako mu běše čast), ovaj nas može sad svih ovdě posěći, koliko nas ima!” To se razuměva, da i ovog tudjanina može posěći. A na to aga mudro digne glavu, pak kaže: ”Aa, jok jok! Bože sačuvaj, neću ja! neću ja u poštene ljude dirati.” A dvorani opet: ”Ovi može uzeti sve naše! i nas svih ili pogubiti ili zatvoriti, kad god hoće!!” Aga opet zatrese glavom, pogladi bradu, pak kaže: ”Aa, ne, ne! nebojte se vi, neću ja! jok, neću ja to učiniti ! — a ja ćs[34], neću ja to!!” — A dok oni njega tako hvale, tudjaninu, koi nezna običaja, mora se kosa na vrh glave dizati.

Tělesa ljudih posěčenih se nezakapaju u zemlju; nego se bace tamo na smětlište, da se psi za sevap nahrane.

(U dogovoru sa svojom braćom Ivanom i Antunom Mažuranićem, 1839. godine Matija kreće na put u Srbiju i Bosnu, koja je tada potpuno nepoznata, izolirana i egzotična provincija Osmanskog carstva, u specijalnu misiju – ne bi li izvidio na koji se način tamo može potaknuti nacionalni preporod i proširiti ideje ilirskog pokreta. Bosna i cijelo Tursko carstvo tada su u previranjima, potlačeni narodi ustaju jedni za drugima. Nakon povratka sljedeće godine, 1842., piše i u Gajevoj tiskari anonimno, zbog cenzure, objavljuje knjižicu Pogled u Bosnu, putopis koji će ostati jedino njegovo objavljeno djelo. Na vrlo dojmljiv i slikovit način prikazuje tadašnji život, navike i tradicije bosanskog čovjeka. On je posebno zainteresovan za muslimanske običaje, pa njima i daje najveću pažnju u svome putopisu. Djelo je pisano tadašnjim pravopisom, ijekavski, kada su se glasovi IJE i JE pisali kao ”ě”. U tekstu ima još pokoji arhaični izraz, ali se nadam da je tekst razumljiv.)

[34] Ova rěčica ćs je znamenje nijeka, kao što je i kod nas obična. Izgovara se ako se jezik čvrstvo na nebo do gornjih zubih pritisne i potegnuvši zrak u se, naglo odtisne i reče ćs. Ja nezmam kako bi se dragčie mogla napisati.

O postanku Karagjoz-begove džamije u Mostaru.

Tekst koji slijedi je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga IV iz 1889. g.

„Zaklela se kaduna Fatima:
Da će gradit' sahat u Mostaru,
Da se čuje po svemu Mostaru,
Po Mostaru i oko Mostara, —
I još da će džamiju sagradit'
Baš na sr'jedi šeherli-Mostara,
Da je takih i u cara malo.
Što je rek'a, to ja učinila:
Sagradila sahat u Mostaru
I džamiju na sr'jedi Mostara.
To se čudo i do cara čulo.”)[35]

Prije nego što ću poći god. 1887. u Sarajevo, da ondje pohadjam preparandiju, naumili jedno kišovite večeri otići do ovdašnjeg vrlo zaslužnog učitelja onoga vremena, g. Emila Woske, koga i sada Mostarci, inače tankoćutni kritici, hvale i uzvisuju radi njegova energična zauzimanja za napredak škole i prosvjete, da ga nešto upitam za savjet. Te noći bio je pravi karamluk (veliki mrak). Prsta pred sobom nijesi mogao vidjeti, bilo je tamam, kao u rogu. Nijesam vala, da rekneš bio udaljen ni trideset koračaja od škole, gdje je rečeni gospodin u isto vrijeme stanovao kao upravitelj, kad al na jedan put obasu me tolika svjetlost, Allah bir (Bog je jedan) mišljah, ostadoh slijep. Nijesam se od toga straha još bio ni oporavio, kad — majka ti žalosna — puče negdje grom u blizini, — kano ti božije vrijeme. U onom strahu i zabuni pokupih se brže bolje i odjurih kući ko šilo i ne otišavši te večeri do gosp. upravitelja. Sjutradan zborilo se već po Mostaru megju prostom svjetinom, kako je puklo vrijeme (grom) u Karagjoz-begovu džamiju, te joj odvalilo alem (onaj šiljak na vrh munare) i kako je bio Šejtan (gjavo) na alemu, pa se Bogu rugao, za to da je i grom pukao. Već tada napisao sam bio ovu crticu, u nakani elbet (ako Bog da) da je, kad li, tad li štampam, i u opće napisah sve, što sam čuo u narodu pripovijedati o postanku ovog zaista arhitektonskog urnek-(remek) djela tj. o postanku ove velebne džamije. O njoj se različno pripovijeda. Kršćani drukčije, hrišćani drukčije, a turci drukčije.[36]

Kršćani kažu, da je tu bila nekoć crkva, pa kad je Bosna fet učinjena (zauzeta od Turaka), onda su oni od nje napravili džamiju, a od zvonika munaru. Kad su oni orili (rušili) crkvu, u jedan čas poleti slika sv. Mihovila arkangjela sa oltara, koji je bio istom posvećen

[35] Ostali dio pjesme, što se nalazi u mojoj zbirci, bavi se jedino udajom same kadune (gospogje), za to sam ga ovdje izostavio, jer se ne tiče stvari, o kojoj govorim.

[36] Ovijem se imenima prije zvahu šljedbenici zapada, istoka i islama, za to je ovdje i pisano malim slovom ”turci”, jer to se po narodnu razumijeva kao šljedbenici, koji Muhamedovoj vjeri pripadaju. S toga svagdje, gdje bude pisano ”turci” malim početnim slovom, to je znak da se misli vjera a ne narod, koga u istinu ima.

i uleti, kao munja, u jedan dolaf, za kojim se odmah vrata od dolafa zatvore, tako da se više nikad ne mogu otvoriti bez božijeg dopuštenja. Turci su poslije i silom i milom htjeli otvoriti taj dolaf, te su same fratre silili, da oni, pošto je to njihov sveti, otvore taj dolaf. No fratri toga nijesu htjeli učiniti, za to su mnogi i bili skresani na peče (rasječeni) i preko špilja bačeni u Neretvu. I taj dolaf ni dan danas nije otvoren, niti će se dotle moći otvoriti, dok se opet džamija ne pretvori u crkvu, onda će istom iz dolafa izići sveti Mihovil. Kad su tako turci razorili crkvu i napravili džamiju, odmah je došao vrag i zavrgao ljuljajku u jednome kubetu, te se ne prestano od dragosti ljulja, što su turci razorili crkvu, a namještili džamiju. Pa kad je Austrija došla, kažu da je hotijo pobjeći, jer se obojao, da opet ne namjeste kršćani crkvu od džamije.

A sad da vidimo, šta pričaju hrišćani. Oni kažu, da je to bila njihova crkva i uza nju veliki manastir, u kojem je bilo sila kalugjera i da su sve te kalugjere i starca igumana turci rasjekli na crkovnim vratima. Pošto se je svaku noć nešto u gluho doba prikazivalo u manastiru, to ga turci iz temelja razvale, a od crkve naprave džamiju.

No svega toga turci ne poznaju. Oni vele, da je i sahat kulu i ovu; džamiju sagradila neka Kadun-Fatima, a njezina prijateljica, Šarića kaduna, da je sazidala Šarića džamiju na dno Mostara. A znate li, za što je sazidala i Kadun-Fatima sahat kulu i Karagjoz-begovu džamiju? Evo za što. Ona je išla svakome uzungjer (u suporac, u prkos; riječ „uzungjer“ i dandanas se čuje), kad ko kome stane ići u suporac, te mu se uvijek ona prišije: „kome ti ideš uzungjer?“) a bila je plaho bogata. Još i sada sav onaj kraj od Mostara, pa sve do blizu Konjica, neki stariji ljudi zovu „Uzungjerovina“ i vele, da se je taj kraj za to prozvao, jer je bio Kadun-Fatimin, koja je uvijek išla svakome uzungjer.

Jedan put joj vila kaže, da će je Bog ašer učiniti (uništiti) za taj njezin grijeh, ako ne namjesti sahat kulu i džamiju. Ona vilu posluša i to obadvoje namjesti, te se je poslije udala za najprvog carskog valiju i dozvala se tobe (popravila).

Ivan Zovko.

Strašni Hadži-beg

Tekst je preuzet iz knjige Život Ali-paše Rizvanbegovića Stočanina, autora Joanikija Pamučine, prvi put objavljene 1858. g.

Godine 1813. neke mostarske izdajice oklevetale su mostarskog upravljača i Mostarce kod travničkog vezira da su se tobože odvojili od cara. Vezir je povjerovao klevetama, na najbrži način sabrao po Bosni i po Hercegovini sedam paša sa dva tuga (u ovom broju je bio i Omer-paša Rizvanbegović[37], muselim stolački) i mnoge druge kapetane i begove i s njima poslao vojsku na Mostar, a kao starješinu nad svim uputio je svoga ćehaja-pašu (namjesnika). Vojska je udarila na Mostar, ali, po Božijoj pravdi, Mostarci su pobijedili, posjekli mnogo Turaka, hrišćana i latina, i tada se sve razišlo svojim putevima. Zbog ovoga je vezir bosanski bio smijenjen: starog su udaljili, a na njegovo mjesto je postavljen drugi. Mostarci su sročili suzno pismo i preko vezira ga uputili sultanu, iskazujući koliko su gorkih muka pretrpjeli za Božiju pravdu. Sultan je jedva razumio sadržaj pisma, odmah naredio bosanskom veziru da kazni smrću sve vinovnike nesreće Mostaraca i sve saučesnike (to se ticalo samo starješina, glavara, a svakako ne i cjelokupne vojske). Vezir je pozvao sebi sve paše, i počastio ih otrovom, te su pomrli; među njima su bili Omer-paša Rizvanbegović i Ibrahim-paša Resulbegović, otac Hasan-bega trebinjskog. Govorkalo se da je Ali-aga Rizvanbegović pisao tajno veziru iz Stoca u Travnik kako bi vezir uklonio sa svijeta njegovog brata Omer-pašu. "Ako ga ti pustiš živa, on neće samo uzbuniti svu Bosnu i Hercegovinu, nego će još mnogo briga pričiniti i samom sultanu."

Braća Omer-pašina (a svega ih je bilo trojica: pošto je Mustafa-kapetan umro svojom smrću, a Derviš-bega je ubio grom, ostali su još Hadži-beg, Ali-aga i Halil-aga) čula su u Stocu o njegovoj smrti i počela prepirku među sobom o vladavini, o tome ko će upravljati stolačkim kadilukom. Ali-aga je ostao pobjednik i istjerao je zauvijek Hadži-bega iz Stoca. Ovaj je pobjegao u počiteljski kadiluk, u selo Hutovo, u šumovitu planinu Žablje, što se nalazi niže Popova polja gdje je ponor — podzemno ušće rijeke Trebišnjice. Ovdje je Hadži-beg izgradio sebi velike kuće i jednu visoku kulu, okolo svega je podigao zid i uživao u svojoj maloj tvrđavi.

Reći ću nešto o životu ovog čovjeka.

Okolina Hutova je nastanjena samo katolicima. Kada je Hadži-begu bio potreban narod da bi žeo žito, plijevio ili radio bilo šta drugo, on je sazivao samo djevojke, i kad se dnevni rad završio, on ih je hranio i napijao, zatim ih primoravao da stanu u krug i pjevaju, a on ih je posmatrao. Kad mu se katkad neka od njih osobito svidjela — on je hvatao za ruku i odlazio s njom u kulu, i tamo ostajao s njom koliko mu se prohtjelo, i ra-

[37] Rođeni brat Ali-paše Rizvanbegovića, Hercegovačkog vezira.

dio je sve što je poželio, a zatim je iz najčestitije kuće probirao momka njene vjere i silom ih spajao, bez njihove želje. Nekako jednom pred zoru, mlinar je prevozio iz meljnice brašno pored njegove ograde i, zaboravivši se, zapjevao malo, kao: *Lijepo ti je rano poraniti, umiti se i Bogu moliti!* Čuvši to, Hadži-beg je iz kule poslao slugu da mu dovede tog jadnog kolara. Kad taj dođe, Hadži-beg započe:

— A šta si ti to tamo vikao?

— Zna Bog, moj gospodaru — odgovorio je preplašeni bijednik — ja ništa nisam vikao, samo sam malo zapjevao.

— A! dobro — rekao je Hadži-beg — tamo si pjevao po svojoj volji, a sada ćeš ovdje zalajati po mojoj.

I naredio je momcima (slugama) da za šiju ovom bijedniku privežu kučku, da bi ga ona ujedala a on davao glas poput pseta. Na takav način ga je tri puta tjerao oko sve ograde: u prvom krugu bijednik je lajao kao štene, u drugom kao lovački pas, a u trećem kao veliki pas na lancu.

Ako bi se dogodilo da čuje kako bilo koji rajetin bogato živi, on ga je zvao i govorio mu:

— Kneže, daj mi pedeset dukata, vrlo su mi potrebni.

— Ali, gospodaru, ja ih nemam — obično je taj odgovarao. — Otkud u mene, jadnika, da se nađe toliko dukata?

— Onda daj sto, ako je po tvome malo pedeset.

— Bog je svjedok, u mene, plemeniti gospodaru, nema ni jednoga.

— A ti onda daj sto pedeset, kad za tebe i sto izgleda malo.

— Ne traži, gospodaru, ako Boga znaš! U mene, da me ubiješ, nema ni jednoga.

— Daj dvjesta, da već ne bi bio nezaokružen broj!

Jadni hrišćanin je vidio da je zapao u šake, vidio je da se svaki put od njega traži više i više, i bojao se da Hadži-beg još nešto ne doda. Prestao je na kraju odbijati i rekao:

— Daću ti, gospodaru moj, daću ti ravno dvjesta dukata.

Pustili su ga, otišao je kući, prodavao sve što je u njega bilo i sa određene dvije stotine dukata umirivao je Hadži-bega, inače ga je očekivala mučenička smrt, on bi ga pojeo kao vuk magare. Poslije, kada su podobro upoznali Hadži-bega, drugi mu nisu otkazivali na prvu riječ i davali su koliko bi zatražio. Za bilo koji prestup, on je hvatao bijednog seljaka i u ljetno doba po najstrašnijoj i najžešćoj vrućini, skinuvši ga gola, čvrsto ga je vezao konopcima i okretao ga licem suncu. Namazavši nesrećnika od glave do nogu medom ili kiselim mlijekom, ostavljao ga je tako cijeli dan kao nepoštednu žrtvu muha. U cijelom kadiluku on je zaveo takav strah da su ga se bojali više nego pakla.

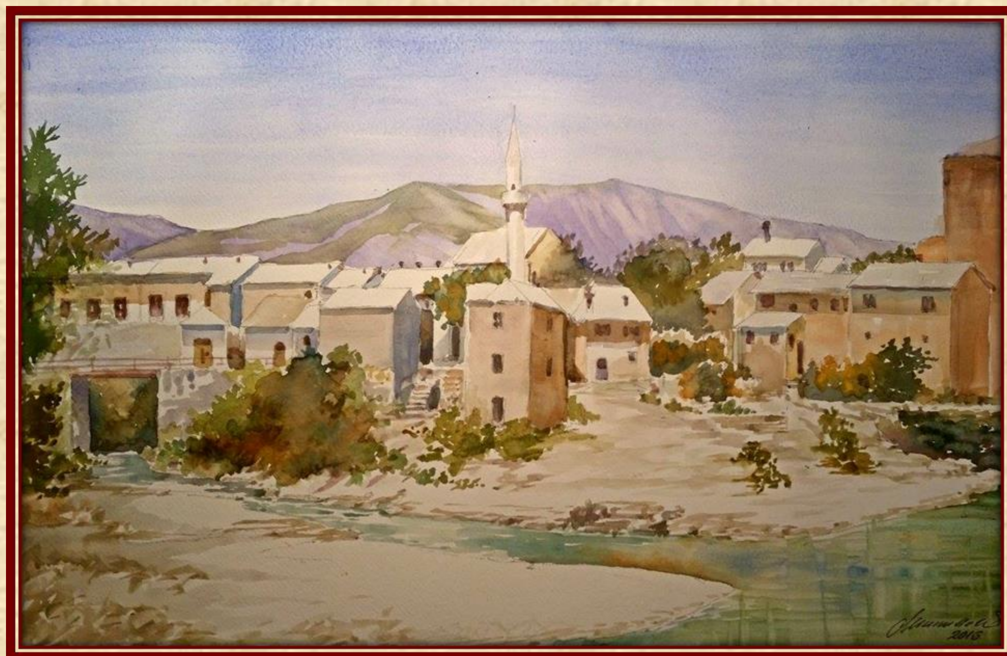
Drveni kalendar

Sljedeći tekst je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 4 iz 1891. g.

Dok nije bilo ovoliko kalendara i pismenijeh ljudi među nama – a to je bilo sve do okupacije u 1878. godini – imala je mnoga kuća drveni kalendar. Drveni su kalendar imali osobito stanari koji su izlazili na stanove preko ljeta, te hajvan u planinu gonili. Takove bi kalendare pravili ovako:

Čovjek bi uzeo komad ljeskova štapa, pa bi ga lijepo izrezao na četiri ćošeta, te bi se s njime uputio popu ili kome drugome pismenu čovjeku, za kog je znao, da ima mjeslovac[38] i da se razumije u svece. Toga bi čovjeka zamolio da mu kaziva i on bi bilježio ovako: "Evo nedjelja", pa bi urezao krst ⸸; u ponedjeljak, ako nema nikakva sveca, urezao bi pravu crtu | ; u utorak, ako je mali svetac, te se po štogođ priređuje, urezao bi kosu crtu /; u srijedu se, recimo, opet radi, urezao bi pravu crtu |; u četvrtak je veliki svetac, urezao bi opet krst ⸸, jer se ne smije raditi itd. Tako bi pribilježio po tri četiri mjeseca naprijed. Čim bi prošla koja nedjelja, a on bi je odrezao sa štapa, pa bi je bacio. Tako su se ljudi u ono doba pomagali.

Priopćio: Luka Grđić Bjelokosić

[38] U narodu mjeslovac = mjesjacoslovac – kalendar)

Pobuna mokre braće

Priča je prenesena iz knjige: Postanak i razvitak grada Mostara, autora Huseina Husage Ćišića.

Učestale tužbe kramari-baša zbog nesigurnosti prometa glavnim drumom između Višegrada i Sarajeva u neku ruku iznudiše odluku carigradske vlade da u svojoj blizini potraže energična čovjeka, kojem će se povjeriti da drum oslobodi od napasti. Odluka padne na našeg zemljaka, carskog čaušlar-agu Mehmed-agu Miljevinu. On se s velikim ovlaštenjima i jakom četom oprobanih momaka pojavi u istočnoj Bosni, te u kratom roku, uz pomoć naroda, očisti drumove od hajdučije i uspostavi mir i poredak. Za zaslugu ga carigradska vlada imenuje beglerbegom i namjesnikom bosanskog ajaleta.

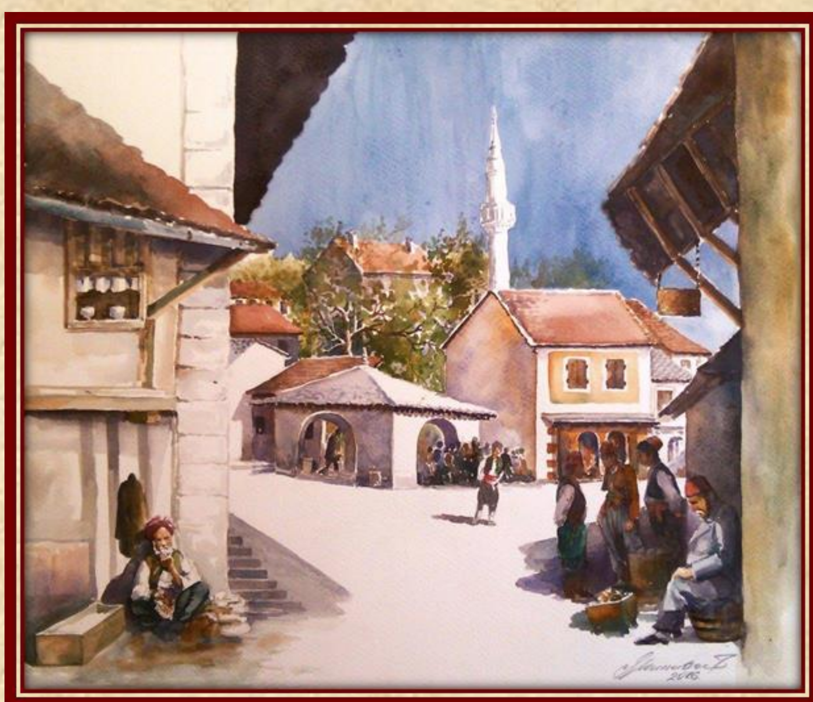
On je, kao bosanski namjesnik, bezobzirno tjerao haramije i nevaljalce po našim pokrajinama. Za zasluge ga carigradska vlada imenuje vezirom i obdari ga zlatnim plaštom postavljenim samurovinom. U 1755. godini je premješten iz Bosne na neko drugo vilajetsko mjesto, a njegovo mjesto u Bosni zauze Soposalan Kamil-paša.[...]

[...] Uputi Miljevina 1759. svoje ljude u sve krajeve Bosne i Hercegovine da pokupe poreze koje je njegov prethodnik, Soposalan, propisao. Na njegovo veliko iznenađenje naredba naiđe na otpor, tako da mu se ljudi sa svih strana praznih rukava povratiše u Travnik. Ali, njega ni ta jednodušnost naroda ne zbuni i on odluči da svoju nakanu provede dokraja. Pretpostavivši da će porez od nemuslimana bez otpora pokupiti, on izmijeni naredbu, tako da se porez najprije od njih pokupi. Zato uputi ljude na sve strane. Kako je s novom odlukom na drugim stranama prošao nije mi poznato, ali u Mostaru poreznike jednostavno najuriše.

Sad on posla svog haznadara s pratnjom od pedeset delija s nalogom na mostarskog kapetana Vučijakovića da njegovu haznadaru i njegovim momcima nužnu pomoć obezbijedi. Porez se imao bezuslovno pokupiti uz ličnu kapetanovu odgovornost! Tako kapetan odluči da pašinim ljudima pruži pomoć, iako mu je bilo poznato negodovanje. Ali, kad egzekutori u pratnji oružanih ljudi pritiskoše Hendek i Kujundžiluk, čaršije koje su mahom ispunjavale hrišćanske radnje, negodovanje prevrši svaku mjera i dođe do prave pobune. Tradicija povod ovoj pobuni prikazuje ovako: Pritisnuti oružanom silom trgovci i zanatlije u Hendeku i Kujundžiluku davali su poreznicima ono što se od njih tražilo. Čim su prešli na teren na kojem su hrišćanske i muslimanske radnje bile mješovite, dođe do otpora, a zatim do prave pobune. [...] Do Kulluka su se nalazili dućani Mitra Grujice ćurčije i Jove Mumala, mumdžije. Jovo je prodavao bojene voštane svijeće. Preko puta je bio niz muslimanskih dućana u kojima su bili smješteni razni esnafi. Nasuprot munari je bila radnja Mehmeda Omanagića - postulara, gdje su izrađivani postuli, mestve, ženske i muške čizme i drugi kožni produkti. Mehmed je bio

dobar majstor. Imao je pola tuceta valjanih iščija, ali je bio na rđavu glasu, jer je svu zaradu davao na rakiju! Samo su "mokra braća" prava braća - pripovijedao je Mehmed - i sav višak zarade ima da se utopi u rakiju! U piću je bio prznica i sklon svađi. Zbog toga su mu prišili pošalicu: "Junak ti si, Omanagić Meho,/popit' čašu, prevariti druga!" U njegovoj pijanoj družini bio je i Jovo Mumalo, a i Mitar je volio da zaviri u čašu.

Do Mehmedova dućana je bio dućan Junuza Ploče, gdje je on sa svojim nerazdvojnim drugom Osmanom Džanom sukao oputu i pravio na rasplet opanke. Obojica su pripadala grupi carinskih jaramaza[39], koji su uvijek bili spremni da se kavže, pa s kim bilo. Do Junuzova dućana bio je tufekčija (puškar) Adil Arnaut, a do njega sahadžinica Ahmeda Mahinića, i tako redom.

Jedan od pašinih egzekutora s pratnjom od pet delija i jednim kapetanovim kavazom, koji su pokazivali hrišćanske magaze i dućane, izbi u Donju čaršiju i ustavi se pred Jovinim i Mitrovim dućanom da i od njih uzme porez. Međutim, Mehmed Omanagić u kojem je, svakako, bila oka rakije, istrča pred svoj dućan i poče vikati: "Evo, braćo, 'tica zloslutnica, što nose sa sobom nesreću i Vlahu i Turčinu!" U isti mah stade dozivati Jovu Mumala: "Jovo, brate, ako si ikada, ikada ilaknuo, nemoj obraz zapaliti mokroj braći, ne daj kučkinim sinovima ni jedne pare!" I opančari mu se pridružiše, te i oni uzeše hrabriti Jovu i Mitra. Ta solidarnost čaršijskih komšija ih osokoli i obojica izjaviše da taj nepravedni porez neće platiti.

[39] Nevaljalac, neupotrebljiv, nepošten, nestaško (tur.)

Poreznika ta drska izjava razjari, pa on pozva svoje momke da ih obojicu vežu. Oni se bez prigovora oboriše na Jovu i Mitra, ali se brzo pokajaše. Mehmed Osmanagić brzo pograbi za jaku jednog od trojice delija, koji njegova Jovu bijahu pograbili, s takvim zamahom da ga smjesta na leđa izvrnu. U isti mah ga drugi delija udari kolbenom od puške u rame tako da mu je ruka posve klonula. Junuz Pločo, međutim, smaže ovoga pričkom kojom se zatvaraju ćepenci snažno po glavi, pa ga je taj udarac na zemlju oborio. U isti mah njegov drug Osman Džano pograbi drugog deliju straga po pasu i, bacivši ga na zemlju, s puškom ga rastavi. Mehmedove iščije priteknu u pomoć svom majstoru, te za tili čas i delije i kapetanov kavaz budu razoružani. Sada se ta pomahnitala družina baci na razoružane ljude i počne ih mlatiti s čim ko stigne. Tako egzekutora i njegove pomoćnike stjeraše krvavih glava u Kujundžiluk. Njihovi drugovi, koji su se još nalazili u službi u Kujundžiluku, pritekoše u pomoć postradalim i otvoriše vatru na njihove napadače. Međutim, Alijaga Đozić, komandant gradskih straža u Kuluku, koji je dotad mirno posmatrao dvoboj zanatlija i pašinih delija, izvede svoje momke na ulicu, te na puščanu vatru odgovori istom mjerom.

Vijest o krvavom sukobu proširi se munjevitom brzinom kroz grad, te se u kratkom roku zatvoriše čaršije i s jednu i s drugu stranu Neretve. U sukobu je bilo ranjenika na obje strane, ali delije izvukoše deblji kraj, jer pored ranjenika padoše im još i četiri druga. Pašin haznadar brzo uvidje u kakav je sos upao, te pokupivši momke brzo se povuče preko Starog mosta i Pričke čaršije u kapetanov konak i tu se zabarikadira. Ali se mase naoružanih građana pojaviše pred Kapetanovinom. Opsjednuvši je sa svih strana, počeše od kapetana bučno zahtijevati da im izruči došljake. Kapetan je uvidio situaciju i bio svjestan da će im prije ili poslije udovoljiti. Ali, kolebao se da razjarenoj masi izloži živote tolikih ljudi, za koje je vjerovao da ništa nijesu krivi. Ta, oni su vršili zapovijed pretpostavljene vlasti, a to ne može biti porok zbog kojeg bi ih trebalo smrtno kazniti. No, čim kapetanu neki ugledniji ljudi iz okupljene gomile obećaše da se došljacima neće ništa dogoditi ako polože oružje i povrate pare koje su mostarskim trgovcima i zanatlijama bespravno oduzeli, cijela strka poprimi pomirljiv ton, jer, na kapetanov savjet, došljaci odmah položiše oružje, a haznadar pare skupa s platnim spiskovima. Građani su, međutim, zahtijevah da se došljaci odmah izgube iz grada, a bučno su zahtijevah da kapetan pođe s njima.

“Nećemo trpjeti kukavicu za mostarskog kapetana, kukavicu koji je mogao da nam priredi ovakvu bruku i ovakvu sramotu. Napolje s njim iz grada i - mirna Krajina!”

Na tako kategoričan zahtjev, kapetanu nije preostalo drugo nego da se isti dan izgubi i da se uputi u Travnik, da lično ispriča veziru kakvi su ga jadi snašli.

Rezultatom je prostiji svijet u Mostaru bio vrlo zadovoljan misleći da je završetkom sukoba i krvava rasprava između Mostara i travničkog vezira završena. Misaoni su građani stvar posve drukčije postavljali. Poznavali su mušičavu narav Mehmed-paše Miljevine. Znali su s koliko se malo skrupuloznosti upušta u suđenje o stečenim pravima nepoćudnih mu ljudi, naročito onih koji imaju kuraži da se odupru njegovoj samovolji,

pa se s izvjesnom sigurnošću računalo da je ovaj sukob tek predigra onome što treba da dođe! [...]

[...] Ni pun mjesec od izgona iz Mostara pašina haznadara i njegova joldaša kapetana Vučijakovića, izvidnici donesoše haber da se vezirov delibaša i hiljadu delija uputio prema Mostaru, navodno sa spiskom od stotinu Mostaraca, koje delije imaju pohvatati i povezane [...] dopremiti u Travnik na suđenje.

Izvidnici su, dalje, tvrdili da je ta sila izbila već na glavni državni drum. Brzo se formira jaka četa od deset bajraka konjanika i pod komandom Mustaj-bega Lakišića hitno uputi na Lipeta[40]. Po Mustaj-begovu zahtjevu konjanici su tjerali konje na menzile, gdje je to teren dozvoljavao, da bi prije dolaska delija zaposjeli klance i postavili zasjede, pojaviše se delije. Oni ih proračunato pustiše među se i onda otvoriše vatru. Prepad jako zbuni pašine delije i, da bi se izvukle, potražiše glavi selameta u vratolomnom bijegu. Naši ih konjanici uzmu progoniti više zato da bi ih što jače zaplašili nego da ih sijeku. Naime, sudeći po mnogobrojnim leševima koje su delije po drumu posijale i po paničnom bijegu s poprišta borbe prema sjeveru, brzo su došli do zaključka da bi daljnje prolijevanje krvi bilo besciljno.

Vijest o pogibiji delija Mehmed-pašu jako uzjoguni, te odluči da lično povede akciju na Mostar. [...] Opazivši da su se Mostarci zavili u "panterske kože"[41], on odluči da svoju vojsku utabori na Blatu i sačeka pojačanja koja je očekivao. [...]

[...] Međutim, Mostarci mu nijesu dah mira, ni danju ni noću. Njegovu su vojsku sa svih strana uznemiravali. Kad, uz to, počeše preko Žovničkog i Pološkog brda iz mostarske kotline dolijetati teške kumbare i rasprskavati se s neobičnim treskom među njegovim vojnicima, to pašu uplaši. Nije mogao ni slutiti da Mostar posjeduje tako teške topove[42]. Ta ga okolnost dovede u teško iskušenje da nije znao šta da radi. Topova nije imao, a s tako velikim dometom nije ih ni u Travniku bilo. Zato odluči da napad na Mostar zasad posve napusti. Tako jedne večeri sa svojim taborom omrknu na Mostarskom blatu, a sutrašnji dan na njemu ne osvanu. Tako steknu ime Paša Kukavica. Njegova je vladavina narednim namjesnicima služila kao primjer šta u odnosu s potčinjenim narodom smiju, a šta ne smiju raditi. Uspomena na njegovu vladavinu u narodu je dugo služila kao živ primjer kako se bijedno srozavaju pigmejske veličine, čim natrtaju na tvrd orah. [...]

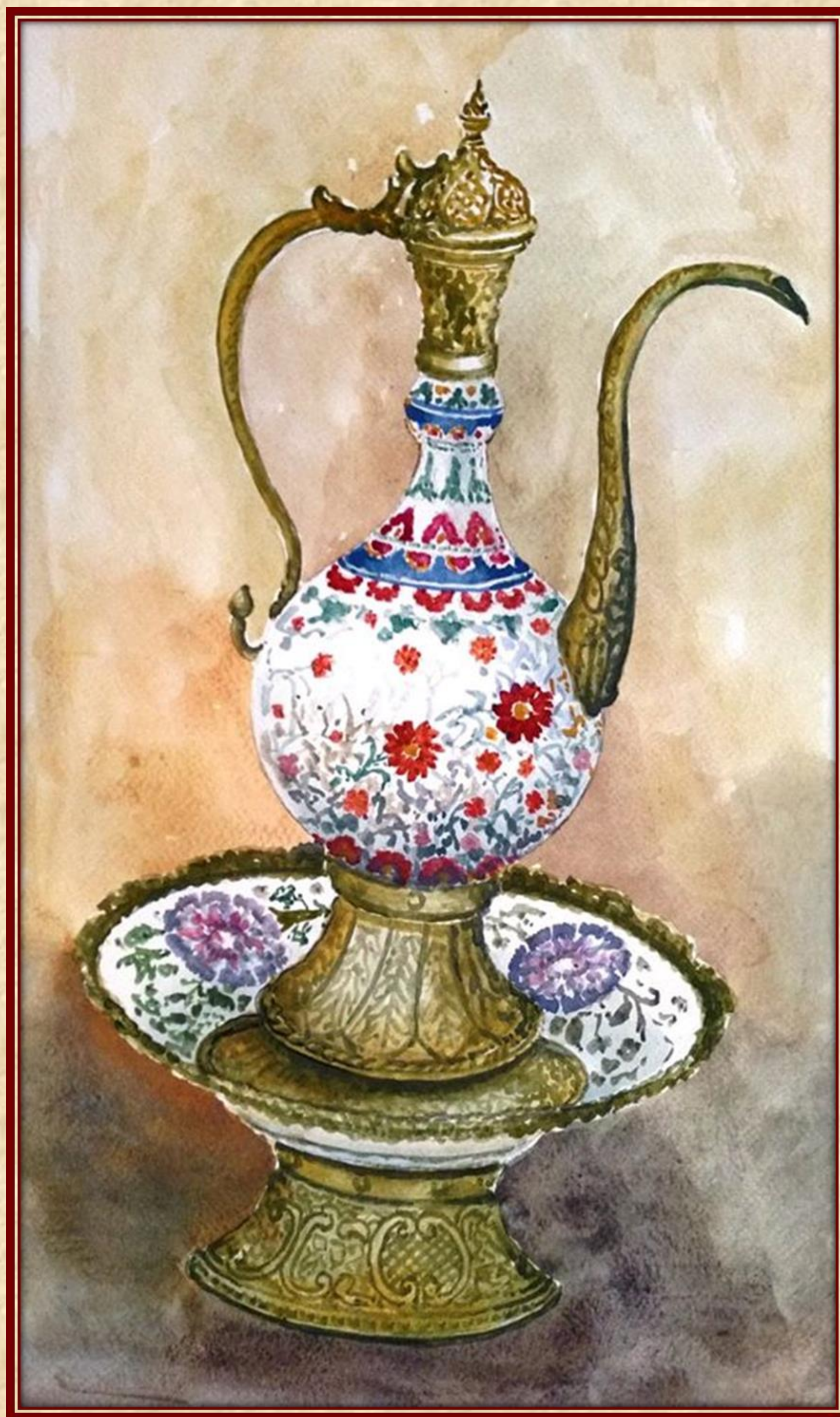
[...] Odmah po povratku u Travnik, paša se ponovo poče spremati na Mostar, pa zatraži i pomoć carigradske vlade. Vladi podnese izvještaj o buntovničkom stavu Mostara, ne samo protiv njega kao nadležnog u Bosni nego i protiv same vlade. Zato misli da ga treba pokoriti i osjetljivo kazniti, pa mu je potrebna pomoć i u vojsci i u teškim topovima. Ni mostarski građani nijesu sjedili prekrštenih ruku. I oni uložiše prosvjed protiv postupaka njegovih na najviše mjesto. Uputiše samome sultanu Mustafi III mahzar u kojem izložiše

[40] Staro ime za Zalik.

[41] Ovdje se misli da su se dobro pripremili i postavili zasjede.

[42] Radi se o dva topa ogromnog kalibra, koje su Mostarci zaplijenili od Mlečana u bitci kod Sinja.

teške nevolje u koje ih je samovoljno bez vidne potrebe namjesnik uvalio. Njihov mahzar posve uspije, jer Mustafa III se iz izvještaja jednog od svojih pouzdanih muhbira osvjedočio da navodi u tužbi mostarskih građana odgovaraju istini i da je Mehmed-paša protiv sebe izazvao opći revolt. On ga, jednostavno, liši njegovih časti i dade protjerati u Resmo na otoku Kreti, gdje nakon istrage bude i ubijen. Tako je završio karijeru po zlu čuveni Paša Kukavica.

Nekoliko narodnih lijekova

Tekst koji slijedi je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga III iz 1890. g.

Bauka, perunika (*Hyoscyamus niger*), i dan danas uživa u naroda božansko neko odlikovanje. Ta to je miljenica slavenskog gromovnika Peruna, te nije baš nikakvo čudo. Osobito ovo odlikovanje još nam se većim čini, kad pomislimo, da se ona broji u red otrovnica. Pa ipak uza sve to narod joj dao, kao sigurnom lijeku najnježnije i najdragocjenije mjesto svoga tijela, a to ja oko. Čim koje čeljade u kući zaboli taj nježni organ, odmah lete ostala čeljad, da čim brže saberu sjemenja od perunike, te da njime oko bolesnikovo nakade. Prema tome se ovako postupa: Suho sjeme saspe se na vatru, a dotični hasta (bolesnik) klekne na koljena — i ovo je neka počast toj svetoj biljci — i nagne se nad dimom, te se kadi. Sa svih strana pokriju ga gunjima ili drugim haljinama, da mu što više dogje dima. I tako će se bajagi izliječiti, jer će mu ispasti svi očni crvi. Za to svaka baka ima pune prijedjeljke (ladice) ovoga svetog i korisnog sjemenja. Uz to je ovo sjemenje veoma dobro i za bolesne zube, jer i iz njih crvi ispanu.

II

Najbolji lijek protiv nemile štucavice jest, da se zaspeš tri puta po malo lugom i napiješ sedam puta plaho i oblimice vode i odmah će štucavica da prestane.

III.

Ništa nije bolje, kad koga ujede pčela, nego da namaže istučenim feslidžanom (bosiok) i da potare po ujedenom mjestu tri puta sa tri hladna kamenčića i tada će mu brzo proći, niti će mu otoka biti

IV.

Zaboli li koga plaho glava, neka s mjesta stegne desnu ruku i lijevu nogu, ako želi, da mu što prije progje. Prihvaća li koga dječinja (zavrće li, padali si s gore, ima li goropaštinu, epilepsiju) i čim ga to snagje, brže bolje valja mu prerezati kajiš oko pasa, te od njega nekoliko nastrugati i dati mu to u vodi da popije, pa ga više nikada ne će ta bolest snaći.

Priopćio: Ivan Zovko

Škole u Mostaru

Tekst je preuzet iz knjige: "Mostar und sein Culturkreis Ein Städtbild aus der Hercegovina" (Mostar i njegova kultura – slika jednog grada u Hercegovini), autora Carla Peeza, tiskane 1891. g. u Lepzigu.

Škola ima u Mostaru:

Mješovite škole:

1. Trgovačka škola
2. Opća osnovna škola
   a. *Katolička djevojačka škola*
   b. *Jedna pravoslavna mješovita škola*
   c. *Muhamedanske škole:*

32 mejtefa

5 medresa

1 ruždija

Mješovite škole

1 *Trgovačka škola*

1885. osnovana, ima 4 nastavnika sa 4900 fior. godišnje plaće (iz državnih sredstava); imala je u školskoj godini 1887./8. - 48 đaka: 42 pravoslavna, 6 katolika. 1888./9. - 40 đaka: 28 pravoslavnih, 12 katolika.

2 *Opća osnovna škola*

1882. osnovana i primila katoličku dječačku školu koja je u Mostaru postojala, a koju su Franjevci vodili. (1852. bila je stara Katolička osnovna škola kod biskupske rezidencije sagrađena, 1870. nova kod nove crkve).

Opća osnovna škola ima 4 učitelja i 2 vjeroučitelja sa 2800 fr. godišnjih plaća (što politička općina i zemaljski erar snosi). Pohađa je oko 200 muške školske djece; ova se po vjeri djele na: Katolici 150; pravoslavni 6; muslimani 24 i jevreji 8[43].

a. Katoličke škole

Za turskog vremena bile su u Mostaru dvije katoličke škole: jedna dječačka i jedna

[43] Jevreji sami za sebe, u našim krajevima, pišu i govore da se tako nazivaju, a i prevodilac Loose je upotrijebio taj izraz, pa smatram da ga treba ostaviti, a ne zamijeniti sa Židovi.

djevojačka. Prva je vođena po Franjevcima i nalazila se prvotno (pp. 1852. do 1870.) u jednoj dogradnji bisk. rezidencije u Vukodolu. Od 1870. nalazila se škola kod nove crkve, a 1882. spojena je sa Općom osnovnom školom. - Turska vlada doznačavala je za Katoličke škole u Hercegovini godišnje 7500 piastera, ali radi poznatih financijskih poteškoća Porte često se nije moglo do para doći, često je manjkalo učiteljskih sila. A god. 1853. poklonila je francuska vlada 7 000 franaka, za Kat. škole u BiH i Austr. vlada obećala je za 3 godine godišnju subvenciju po 1 500 for. Tako se ova škola uzdržavala. God. 1875. podučavala su u njoj dva franjevca oko 80 učenika, koji su bili podijeljeni u dva osnovna razreda. Sada je, kako je prije spomenuto, pripojena Općoj osnovnoj školi.

Pošto je Katolička dječačka škola kao takva napuštena, to je sada, od Milosrdnih sestara vođena djevojačka škola, jedini Katolički naučni zavod u Mostaru. Osnovana je 1872. Biskup Anđel Kraljević bio je taj, koji je pozvao šest Milosrdnih sestara iz Zagreba u Mostar. Sedam godina ranije poklonila je Francuska vlada za tu svrhu jednu zgradu.

1875. imale su sestre oko 40 učenica. 1889. radile su u školi 2 učiteljske sile, koje su 82 djevojke (76 katolikinja i 6 jevrejka) podučavale i primale plaće 700 for. godišnje od Zemalj erara.

b. Pravoslavne škole

Za vrijeme turske vladavine postojale su u Mostaru dvije pravoslavne narodne škole od kojih je 1875. djevojačka škola imala oko 60, a dječačka oko 250 učenika. Dječačka škola podijeljena je u 4 razreda, a vodili su je inozemni učitelji; nastava je vrlo dobra, troškove pokriva Pravoslavna općina sa jednom malom subvencijom od strane ruske vlade.

Ove su dvije škole sada pod jednom upravom i sačinjavaju dva prostorno razdjeljena pododjela. Na njoj radi 6 učiteljskih sila: 4 učitelja i 2 učiteljice. Primaju godišnje plaće 3960 foriniti podučavaju ukupno 221 pravoslavno dijete tj. 152 dječaka i 69 djevojčica. Troškove snosi Pravoslavna škola i crkvena općina.

c. **Muhamedanske škole**

Ruždija

Već za turske vladavine postojala je ovakva u Mostaru; ali je bila napuštena. Jeseni 1887. ponovno je osnovana. Na njoj su radile dvije učiteljske sile sa 1600 for. plaće (iz zemaljskih sredstava), posjećavalo je oko 90 đaka sve muhamedanski dječaci, te se može označiti kao srednja škola jedino zato, jer se od polaznika traži apsolvirana osnovna škola. Svakako se njezina nastavna osnova ne podudara sa onom srednjoevropskih realka.

(Što se muslimanskih škola tiče, postojale su isključivo vjerske (javne i privatne) škole, kao i svjetovna srednja škola (ruždija). Mnogi vakifi (dobrotvori) su zaviještali svoj imetak za otvaranje mekteba i medresa, tako su poznate sljedeće vakufname: Čejvan-ćehajina iz 1554. godine, Nesuh-age Vučijakovića iz 1564./1565., Muhamed (Mehmed)-bega zvanog Karažoz-beg iz 1570., Derviš-paše Bajazidagića iz 1593. i 1601., Balijeve iz 1612., Ibrahim-age Šarića iz 1636., Aiše-hatun kćerke hadži Ahmed-agine iz 1646., Mehmeda Ćišića iz 1848. Sarajevo je imalo 11 medresa u osmanskom periodu vladavine, dok je Mostar imao njih 10. Međutim, izuzimajući Gazi-Husrefbegovu medresu, tri mostarske medrese su, po ulemi koja je u njima predavala i osposobljenosti učenika koji su ih pohađali, bile izjednačene s najboljim sarajevskim, uz izuzetak Karađoz-begove medrese, koja je od njih znatno odskakala.)

Slučaj Alije Špage

Tekst koji slijedi napisao je Smail Špago, a na osnovu podataka iz Memoara Mehmeda Faika Alagića.

(Mehmed Faik Alagić, rođen 1831. u Konjicu, službovao kao silahšor[44] *u gardi sultana Abdul-Aziza u Carigradu, vratio se u Bosnu, bio sultanov činovnik, a dolaskom Austrougarske u Bosnu postaje austrougarski službenik, kajmakam*[45]*, kontrolor poreza. Izbijanjem ustanka u Hercegovini, godine 1882., dobija namještenje kao kajmakam u konjičkom kotaru i zadatak da pridobija na predaju vođe ustanika, muslimane. Memoari Mehmeda Faika Alagića obuhvataju period nakon dolaska Austrougarske u Bosnu i Hercegovinu, tačnije period 1881. – 1883., kad se domaće stanovništvo pokušalo suprotstaviti nadolazećoj sili. On se u jednom dijelu svojih memoara osvrće na bunu i eškiju (odmetništvo) u konjičkom kraju.)*

Austrijanci su odlučili protiv bune i eškije provesti agitaciju, tako da se pobunjenici predaju, a zauzvrat im je bila zagarantirana sloboda. Jedan od vođa bune je bio Salihaga Forta, a njegov prvi saradnik između ostalih je bio Alija Špago. Alagić je agitaciju uspješno provodio pridržavajući se uputstva ministra Benjamina Kalaya, predstojnika Zemaljske vlade u Sarajevu, u pogledu davanja amnestije ustanicima: *"Pomilovanje će se izdejstvovati kod cara, za one pobunjenike koji zamole da budu pomilovani"*. S takvim gledištem se složio i poglavar Bosne i Hercegovine general Apelt. Salihaga Forta se nije htio predati nego je iz konjičkog kotara otišao u nevesinjski kotar, a poslije dva mjeseca prešao u Crnu Goru. Međutim, Alija Špago se zajedno s Muratom Kašićem predao Alagiću u Bjelimićima, za što je Alagić morao telegramom izvjestiti Sarajevo, da priupita šta će s njima. On nije imao odobrenje za pomilovanje vođa ustanika, nego je to mogao učiniti direktno samo njegovo veličanstvo Car i Kralj *(Keiser und König)* Franjo Josip I iz Beča. Iz Sarajeva je u Konjic stigao telegram s naznačenim zadatkom da Alagić dvojicu pobunjenika dovede u Sarajevo. Alagić ih je sproveo pod oružjem u Sarajevo i predstavio civilnom adlatusu[46] Zemaljske vlade u Sarajevu, barunu Nikoliću,. Nikolić je rekao da će odmah poslati telegram u Beč, kako bi od cara dobio pomilovanje za njih dvojicu.

U međuvremenu, izdao im je lične pasoše i pasoše za nošenje oružja, uz zadatak da kontaktiraju Salihagu Fortu i da ga nastoje pridobiti za predaju. A kad im dođe pomilovanje iz Beča, moraju opet doći s Alagićem kod njega u Sarajevo. Peti dan nakon povratka u Konjic, Alagić je poslao Aliju Špagu u Zijemlje da se sastane sa Salihagom Fortom. Međutim, Aliju Špagu u Zijemljima hvata žandarmerijska patrola s Porima. On im je pokazao pasoše, ali su mu ih oni oduzeli i razderali ih, oduzeli mu oružje, kao da su ga uhvatili u eškiji (u odmetništvu), svezali ga i odveli u žandarmeriju na Porim, tu su ga

[44] Mušketir
[45] Turski kotarski predstojnik, sreski poglavar (tur.)
[46] Doglavnik, pomoćnik. Titula koju su u Austrougarskoj nosili poglavari austrijskih pokrajina.

čitavu noć tukli i nabacili na njega stotinu i više oka kamenja, te je tako zavaljen Špago tu i noćio. Sutradan su ga sproveli u Mostar i predali u haps. Alagić je ovu vijest čuo tek nakon tri dana i odmah poslao telegram okružnom mostarskom predstojniku Sauerwaldu, na što mu je ovaj odgovorio da se on ne smije mješati u vojne stvari, jer je Špago bio u vojnom zatvoru. Alagiću je stigao telegram iz Sarajeva da tamo dođe sa Kašićem i Špagom, na što je on otišao u Sarajevo samo s Kašićem, kojega je predstavio Nikoliću i Kutscheri, koji je bio administrativni direktor u Zemaljskoj vladi i u austrijskoj politici u Bosni vodio glavnu riječ. Oni su ga odmah priupitali šta je sa Špagom, na što im je Alagić u oči rekao da se on trudi da eškiju vraća iz šume, a s druge strane njihovi žandari pale i odmeću narod ponovo u eškiju. Nikolić tada s Alagićem odlazi direktno do generala Apelta, koji je bio general konjaništva i poglavar Bosne i Hercegovine i šef zemaljske vlade. Apelt odmah šalje telegram u Mostar da se Špago pusti, i dok su tu sjedili stigao je upit iz Mostara da li da se Špagi vrati i oružje. Apelt je upitao Alagića da li da se Špagi da oružje, na što je Alagić odgovorio potvrdno. Tako je i bilo urađeno.

Alija Špago se s istim oružjem vratio u Konjic. Murat Kašić je u Sarajevu dobio pomilovanje od cara direktno na ruku, te su se oni vratili u Konjic. Nakon tri dana Alagić je s Alijom Špagom otišao u Sarajevo do Nikolića. Nikolić je na zapisnik uzeo izjavu od Alije u vezi slučaja sa žandarima, a onda je i Alija dobio pomilovanje od cara na ruku. Pri tome se morao zakleti da više neće ići u eškiju i da neće biti protiv vlade. A nakon ovoga se pročulo da su žandari s Porima i njihov *führer* (vođa), prvo odgovarali za slučaj sa Špagom, a nakon toga su protjerani iz službe.

Salihaga Forta se nije nikada predao. Navodno je imao dva sina u Crnoj Gori pa se bojao osvete pošto je s njim bilo dosta Crnogoraca u eškiji. Nakon ustanka je prešao u Nikšić u Crnu Goru.

Mustafa Sidki ef. Karabeg

Tekst je preuzet iz knjige Hivzije Hasandedića "Mustafa Sidki ef Karabeg", iz 1944. g.

Za vrieme 4-godišnjeg boravka u Carigradu, /Mustafa Sidki ef./ Karabeg se liepo izgradio i postigao veliko i solidno znanje. [...] Studirao je sve vjerske discipline, služeći se pri tome djelima najpriznatijih islamskih učenjaka i kapaciteta. Bio se sav žrtvovao za nauku, pa je svo 4-godišnje vanškolsko vrieme proveo u radu i proučavanju. [...] Njegov biograf navodi masu djela, koje je on za vrieme studija proučio. Taj stalni i veoma naporni duševni rad toliko ga je tjelesno oslabio, da je nakon četiri godine morao, po savjetu liečnika, napustiti Carigrad i povratiti se u svoje rodno mjesto Mostar.

Godine 1272. (1855.) Karabeg se vraća sa studija u Mostar. Njegov profesor i tadanji mostarski muftija Mustafa ef. Mukić umro je još 1269. (1853.) godine u Jenbeul-bahru (Jambo), vraćajući se sa hadža. Tako je položaj mostarskog muftije bio već tri godine upražnjen i oni su za nj tražili čovjeka, koji će mu u svakom pogledu odgovarati. Za ovaj položaj bilo je više kandidata iz samog Mostara, ali su Mostarci sve te ponude odbili i poslali su u Carigrad po Mostarca Jusuf ef. Alajbegovića, koji je tada stalno živio u Carigradu i bio tamo izišao na glas sa svojim javnim predavanjima. Alajbegović je tu ponudu odbio, a njima je predložio da taj položaj ponude Karabegu rekavši im, da je on za nj najsposobniji. Mostarci su tada ponudili Karabegu muftijski položaj, ali je on to najenergičnije odbio, odgovorivši im, da nije još podpuno dovršio školovanje i da se misli opet povratiti u Carigrad. Tada su Mostarci zamolili Karabegova otca, da on nastoji udobrovoljiti sina, da se primi tog položaja. Otac mu je to predložio, ali je on to opet odbio, izpričavši se, da je mlad i da je za taj, specijalno u današnje doba veoma težki i odgovorni položaj, nesposoban. Na veliko nastojanje svoga otca, Karabeg se 1274. (1857.) godine primio muftijske dužnosti i tu je službu obnašao sve do svoga tragičnog umorstva.

Kad je Karabeg došao na položaj muftije, bilo mu je tek 25 godina. Ova činjenica nam najbolje svjedoči, koliki je on i tada uživao ugled među svojim sugrađanima. Mostar je u to doba imao liep broj sposobne i radine uleme, ali je ipak taj najveći vjerski položaj bio povjeren Karabegu, jer je on sigurno bio među njima najsposobniji. [...]

[...] Sam se je najdosljednije pridržavao svih šeriatskih i zakonskih propisa. [...] Zato je on, čim je postao muftija, počeo odmah uporno tražiti, da se svak najstriktnije pridržaje svih ovih propisa, pa je to čak počeo tražiti i od najviših državnih činovnika.

Među tadanjim državnim činovništvom bila se je već prilično uvukla korupcija i podmitljivost. Karabeg je to sve odmah uvidio, pa je sebi stavio u dužnost da se svom svojom snagom digne protiv toga. [...] Bio je uzor objektivnosti i pravednosti tako, da nije

nikog protežirao, pa čak ni kada je bio u pitanju musliman i nemusliman.

Koliko je bio revolucionaran i koliko se brinuo za ugled muslimana, najbolje će nam pokazati ovaj slučaj: Jedne noći u nekoj nemuslimanskoj mahali poginuo je jedan nemusliman. Nemuslimani su odmah počeli tvrditi da je to počinio musliman, motivirajući to, da su muslimani njihovi stoljetni neprijatelji. Do malo iza ovog slučaja utvrđeno je, da je to počinio bratić poginuloga, iz želje, da bi se što prije dočepao njegovog ogromnog imetka. Poginuli je bio veoma bogat, a nije imao djece, pa je ubojica bio njegov najbliži zakonski nasljednik. Tada je ubojica, da bi se spasio zakonom propisane kazne (kisasa), počeo trošiti ogromne svote i podmićivati mnoge činovnike. Sam mutesarifpaša dobio je od ubojice liepu svotu i obećao mu, da će ga spasiti. Zato je za vrieme svakog suđenja lično prisustvovao i svim snagama nastojao ovog spasiti a krivnju s njega prenieti na nekog drugog rođaka. Kad je kadija uvidio namjeru mutesarifpašinu, suprotstavio mu se na poticaj Karabegov, sa cjelokupnim sudskim viećem. Mutesarifpaša im je tada svima zaprietio, ali se oni nisu na to obazirali, nego su donieli presudu po šeriatu i zakonu i spomenutog ubojicu osudili.

Vidjevši mutesarifpaša da je svo njegovo nastojanje propalo, otišao je odmah u Sarajevo i o tome na svoj način referirao sarajevskom valiji. Kad se nakon nekoliko dana povratio u Mostar, pozvao je odmah sve nemuslimanske prvake i s njima počeo tražiti da se svi članovi suda razpuste. Iza toga je poslao poslanice u pojedina mjesta u kojima je naviestio izbor novih članova suda, tvrdo vjerujući, da će se u ovome svak s njime složiti. Ali nakon kraćeg vremena uvjerio se, da je i ovaj njegov podhvat podpuno propao.

Kad je Karabeg čuo, što je sve mutesarifpaša uradio, jako se naljutio, pa je odmah otišao k njemu i napao ga, što je tu sramotu nanio muslimanima. Po povratku od mutesarifpaše sazvao je sve uglednije Mostarce, izviestio ih šta je mutesarifpaša uradio i zatražio od njih da se zajednički potuže sarajevskom valiji. Tom je prilikom prisutnima rekao ovo: ”Boga mi, ako valija ne digne ovu sramotu s muslimana, ići ću u Carigrad i sultanu ga tužiti.” Tada su svi zajednički napravili pismenu tužbu i poslali je valiji u Sarajevo, ali na nju nisu dobili nikakva odgovora. Zato je Karabeg tada lično otišao sarajevskom valiji i rekao mu, da se ova ljaga s muslimana mora dići, pa makar ona potjecala od samog sultana. Sarajevski valija, uvidjevši krivnju mutesarifpašinu a i nepokolebivu upornost Karabegovu, svrgnuo je tada mostarskog mutesarifpašu.

Navedeni slučaj nam najbolje pokazuje, koliko je Karabeg bio revolucionaran i koliko je bio kuražan i nepokolebiv u borbi protiv nepravde. On je dolazio u sukob s mnogim činovnicima i političkim predstavncima, pa su ga se zato svi bojali i čudili se njegovoj sposobnosti, kuražnosti i pravednosti. Tadanji mostarski kadija o njemu je rekao: ”U Mostaru služim ima već dvie godine, ali nisam nikad ni vidio ni čuo da je i rekao štogod, što bi se kosilo sa šeriatom ili zakonom, a kamo li, da je štogod uradio. U više sam mjesta bio kadija, ali njemu ravna nisam nigdje vidio.”

Štovanje trešnje

Tekst je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br.3. iz 1895. g.

Pošto [...] mal ne svaki narod po gdjekoju biljku vrlo mnogo štuje, nametnulo mi se pitanje, za što da naš narod, imenito pako muslomanski mu dio, toliko štuje trešnju, dok će jasiku rado posjeći.

Trešnju, ma bila ne znam kako stara, on ipak posjeći ne će, već je ostavlja, dok je sam crv vremena ne obori. Zar trešnju posjeći, ili čak možda na vatru metnuti? Bože lijepi zakloni! Ta to bi bio grijeh, koji bi božju kaznu tražio. Za bolji dokaz tome, evo što pripovijeda neki seljak:

Imam na njivi pod kućom trešnju, pa ću se jedared nakaniti, da jednu suhu granu odsiječem. Kad sam pošao na drvo, bilo je vedro nebo; no dok se do grane dovukoh, naoblači se, poče grmljeti, pucati i — na moju dušu — da brzo ne makoh s drveta, mal da u mene ne smjeri. Od to doba ne bih ti trešnje za vas dunjaluk posjekao.

U našeg naroda — barem koliko znadem — ima ponešto mješavine slovjenskog i turskog naroda; a pošto su Turci, pokorivši arapske kalife, primili od njih najveći dio uljudbe i običaja, to bi prema tome trebali da štuju lipu ili datulu, i o njima da čuvaju priče. Ali nije tako. Za što dakle da štuje trešnju? To pitanje bijaše mi zagonetkom sve do neki dan.

Prije nekoliko dana, vraćajući se sa rimskih grobišta kući, nanese me slučaj na jednog starog muslomana, koji je upravo gonio kući tovar drva. Ja mu se pridružim, te u razgovoru tamo amo dogje riječ na trešnju, pa ga upitam, za što da trešnju niko ne siječe.

”Trešnja je”, reći će on, ”od Boga mubarek učinjeno i posvećeno drvo. Jer u vrijeme, kad su Nemrud (Nimrod) i njegovi ljudi Ibrahim-pejgambera (Abraham) bacali u vatru, onda je mazga donosila drva, a zelembać je vatru potpuhivao. No pošto ne htjede trešnja da gori, to je mazga donijela jasiku, koja je rado gorjela. Na to se Bog razljutio, te je mazgu, jasiku i zelembaća gazab učinio (prokleo), a trešnju je blagoslovio i posvetio. To se božije prokletstvo i danas poznaje na mazgi i jasiki; jer mazga od onda ne može svoga evlada (pomlatka) imati, a jasikin list uvijek trepti.”

Po čemu se pak poznaje prokletstvo na zelembaću i blagoslov na trešnji, to mi nije umio reći; no toliko znadem, da zelembaća radi toga svak ubija, jer vjeruje, da ga je dobro ubiti; naprotiv trešnju svak čuva, jer vjeruje, da će mu se. posjekavši trešnju, sigurno desiti kakva nesreća.

Pravedni muftija Ali-efendija Bahić

Priča je prenesena iz knjige: Postanak i razvitak grada Mostara, autora Huseina Husage Ćišića.

Ali-efendija Bahić, mostarski muftija, inače čestit i u svakom pogledu vrlo dobar čovjek, je bio u nekom srodstvu s Hasan-agom Haljevcem, uglednim mostarskim građaninom. On je imao neki sudski spor zbog nasljedstva s Memiš-agom Kresom. Kako je sporno zemljište bilo u blizini njegova grunta, Hasan-agi je bilo mnogo stalo da parnicu dobije, kako bi i sporno zemljište kompletirao sa svojim imanjem. Radi toga, on jedne večeri posjeti Ali-efendiju, te mu pri eglenu (razgovoru) reče i radi čega je došao.

"Riječ je, kako možda i znaš - veli Hasan-aga, o nasljedstvu Ebe Šabuše, nene koja je tri kuge preživjela i živjela više od stotinu godina. Nadživjela je sav svoj porod, izuzev dvije, odnosno jedne unuke. Jedna od njih je moja žena. Druga joj je unuka umrla isti dan kad i ona. U tom je, eto, zaplet. Muž ove druge unuke - Kreso hoće da kaže daje stara Eba prije nekoliko sahata umrla nego njegova žena, pa da njegovoj djeci pripada pola miraza. Zato je ustao tužbom i angažovao svjedoke da dokaže istinitost svojih navoda i stvar zapetlja pred hućumetom, pa je kadija u hiljadu neprilika kako da tu stvar raščisti. Zato sam došao tebi s molbom da ti stvar raščistiš, jer mi je spor s badžanakom već navrh glave!"

"Ama, rođače, posao je kadijin - veli Ali-efendija - da vodi rasprave, da u nazočnom slučaju ispita svjedoke, da na osnovi raspoloživih argumenata donese svoje rješenje i tek potom dolazim na red ja. Ja imam zadatak da ocijenim njegovu presudu, je li na zakonu osnovana ili nije i drugačije, moj rode, ne ide!"

"Kadija kaže - veli Hasan-aga - da on ima načina da ospori valjanost svjedočanstva obojice Kresinih svjedoka i grobara koji kategorički tvrdi da je dobio poziv da iskopa grob Kresuši, pošto je već stara Eba bila pokopana, kao iskaz njena komšije AhmedaTrnovca, koji isto tvrdi, ali traži prethodnu saglasnost tvoju, s njegovom osnovom. Veli kadija: "Ne mogu podnijeti da mi Bahić batali presudu, pa zato mi je i potrebna prethodna saglasnost njegova i stvar će ispasti onako kako ti želiš! Tako kadija kaže, pa te, rođače, molim, da mi upreš u kola da stvar oko ovog spora izvučem načistac."

"Ti veliš, rođače, da ti je sve to tako kadija rekao. Proizlazi iz toga da ni on nije načisto da je pravo na tvojoj strani. To je jedno. Drugo je što sudija pri suđenju u sličnim zgodama mora voditi računa o kategoričkim izjavama svjedoka, a izjave rekla-kazala, a ja sam čuo, ja sam pretpostavljao, dolaze na deveto mjesto! Iz toga što si mi ispričao došao sam do zaključka da nijesi u pravu i da si se bez neke naročite potrebe upetljao u ćorav posao. Zato ti savjetujem, da se prođeš toga, da se lijepo nagodiš sa svojim badžanakom i

otkupiš njegovo pravo, kako Bog zapovijeda! Tolika gramzljivost za tuđim pravom kod tebe mi se nimalo ne sviđa, jedno stoga što si mi rod, drugo stoga što tako pokuđena osoba tvome šamu i namu[47] nikako ne uiše (ne pristaje). Nikada, moj slatki rođače, ne smiješ smetnuti s uma da je mal[48] u Boga, da ga on daje kome hoće, da ako ga je dao Zeidu pored Amra, da to nije učinio zato što više voli Zeida nego Amra, nego zato što se njegovoj providnosti prohtjelo da iskuša insaf (pravednost) onog prvog. Uostalom, Zeid će zato na Ruzi mahšeru (Sudnjem danu) imati da položi račun šta je s tim povjerenim mu malom učinio i u kakve gaje svrhe upotrebljavao! Zato ti, eto, savjetujem da tu stvar sam raščistiš, a tu ti nije potreban ni kadija ni muftija."

"Ali, moj rođače, ti Kresu ne poznaješ. To je jedan inadžija kakvog naša mostarska vala ne poznaje. On mi je već poručio da će me goniti do vilajetske uprave, pa i do carskog prijestola u Stambolu ako ne išlo drukčije! Tako mi, eto, on poručuje, pa je s njim svaka nagodba isključena! Zato te molim da mi upreš u kola, a ja ti to nikada neću zaboraviti. Uostalom, krv nije voda. Ta, ja bih za tvoj hator u vodu skočio. U to možeš biti siguran" – veli Hasan-aga.

"E, moj slatki rode - kaže Ali-efendija. - Ako je daleko Bagdad, nije aršin, pa ćemo to odmah vidjeti!" On udari dlanom o dlanu i poče dozivati staru sluškinju. "O, Džehvo!" Džehva se pojavi na vratima i Ali-efendija joj pokaza rukom na muntahtu ukraj odaje. Reče: "Tu muntahtu, Džehvo, preda me. Onda uzmi onaj kratki čirak s tahtopeša, usadi mum u njega, užeži ga i postavi čirak na muntahtu."

[47] Porijeklo i dobar glas.
[48] Imetak

Kad je Džehva to učinila, Ali-efendija izvadi ključ iz džepa svoje dečerme, pa ga dade Džehvi da mu iz dolafa izvadi čantu sa spisima i divit da sve to postavi na muntahtu. Kad je Džehva i to učinila, on je pusti. Zatim iz čante izvadi tabak hartije i iz divita kalem. Postavi na koljena čantu s hartijom i na vrhu papira napravi znak bismile. Pogledavši Hasan- agu, poče da recituje molitvu uoči posla koji ima da počne.

"E, takvog te volim, moj rođače - kaže Hasan-aga. - Rado bih te sada poljubio u čelo junačko."

"Čekaj, moj rođače! Nijesmo još dotle došli! Nego ćeš ti sada šehadet prst[49] od svoje desne ruke postaviti evo ovdje - i pokaže mu plamen muma.

- Tu ćeš prst držati sve dok ti fetvu napišem."

"Ama, rođače, ti sa mnom šalu zbijaš, a ja nalazim da ovdje šali mjesta nema!"

"Bože sačuvaj - kaže Ali-efendija. - O šali nema ni govora. Nego, ja od tebe najozbiljnije zahtijevam da učiniš onako kako sam ti rekao, jer ti bez toga i ne bih mogao fetvu napisati!"

"Pa, za ime božije, izgorjeće mi prst" - kaže Hasan-aga!

"Manje-više za jedan prst. Ipak će ti ih ostati još devet, a to nije baš neka velika žrtva! Zar ne reče da bi za moj hator i u vodu skočio, a sad si se, eto, uzvrpoljio za jedan prst!"

"E, nijesam se takvom sohbetu nadao od tebe - kaže Hasan-aga - i ne znam što ti je stalo da me unakaziš da bi me na moju sramotu ljudi mogli prozvati Ćolakom Haljevcem, mjesto Hasan-agom, kako mije pravo ime!"

"Tako i ja - veli Ali-efendija - ne mogu da shvatim odakle ti se toliki apetit otvorio na tuđu imovinu. Ne shvatam kako ti je palo na um da i mene angažuješ i da se u ime srodstva zaklanjaš za moj položaj, da bi na moj raboš svoju prevaru izveo? Ne vodiš računa da ću na Sudnjem danu pred Bogom odgovarati za svaku nepravičnu presudu, pa i za ovu tvoju i da će me zbog nje baciti u džehenem (pakao) da tamo sav izgorim kao džehenemski ćutuk! A sve to za tvoj hator, na račun rodbinskih veza! Ja kažem; Ako smo, stvarno, neki naročiti rod zbog čega - kako ti reče - moramo jedan za drugog skakati i u vodu i u vatru, onda je prirodno da se i rodbinska razdaljina među nama ima na miskale mjeriti. Ako ćemo već zbog nekih hudih kaprica tvojih da skačemo u vatru, svakako je red da s tvojim prstom započnemo!"

"E, ako je baš tako, rođače - veli Hasan-aga - ja od svoga zahtjeva odustajem!"

"Tako je - veli Ali-efendija - i drukčije ne može biti!"

Ova priča o Ali-efendijinoj pravičnosti datira iz 1810. Iako je umro 1811. ona ga je, pa i

[49] Kažiprst s kojim su nepismeni ljudi ovjeravali dokumente. Inače šehadet znači ispravu, svjedodžbu, dokaz.

druge priče o njemu, nadživjela preko stotinu godina! Mostar ga zbog njegovih vrlina nije mogao zaboraviti. Porodica Bahića je s njegovom smrću - može se reći - posve izumrla, ali je uspomena na tu porodicu po njemu dugo živjela. On je imao dvije kćeri koje su se, za njegova života, udale: jedna za Ahmed-bega Hadžiomerovića iz Podhuma, iz Derviš-pašine mahale, a druga za Ahmed-efendiju Ćišića, sina nekadašnjeg mostarskog muftije Mehmed-efendije Ćišića iz Husein-havadžine mahale - Donja Carina.

Običaj „džaba“

Tekst koji slijedi objavljen je u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga br. 2 iz 1893. g.

Malo bi koji stariji kavedžija bio u Bosni, osobito po manjim kasabama. gdje jioš nije toliko razmahao svoja krila novi duh vremena, kao po većijem mjestima, a da no bi znao na dugo i na široko pričati o ovome običaju, koji u svojijem počecima, kako se čini, nije isključivo duševna svojina narodna. Naznačeni običaj „džaba“ sastoji se u tome, da dotični kavedžija, pošto ima više svojih mušterija, koji se od njega služe crnom kahvom, pa kad jednome od njih bude kakvo veselje: ili se oženi ili mu se dijete rodi, ili što takvo, onda on zagje od dućana do dućana pojedinom svojem mušteriji, noseći pun veliki ibrik kahveni, viši nego li gotovo šerbetnjak (kahveni sud, iz kojeg se u drugom sudu zalijeva kahva, a ta je uvijek s vrućom vodom hazur (u pripravi) kod vatre, te kad ko smarlaiše (naredi) kahvu, zalije vrućom onom vodom iz šerbetnjaka i sitno samljevenu kavu u drugom žutom običnom ibriku (sudu), pa malo neka uzavre kod vatre, da skoči kajmak od kahve po vrhu i kahva je gotova) i toči svakom svojem onom mušteriji u findžan kahvu, vičući na glas „džaba!“ „džaba! “ Njegov mušterija, ima ih i takih. koji imadu uvijek u rezervi kod sebe svoj vlastiti findžan, te mu samo potkuči svoj findžan, a kahvedžija mu naspe u nj kahve i onda zagje dalje, da sve lako obredi svoje mušterije, a sve uvijek viče pri tome obregjivanju „džaba!“ „džaba!“ Kad ga koji njegov mušterija upita, za što je ta džaba i kome je namijenjena, on odgovara: „E ženi se taj i taj; sinoć je već isprosio. Ili ‚rodilo se u tog i tog dijete.“ itd. — Jeste — dakako — ne smije se to ni misliti, da je ovo iz kese istom onako kavedžiji. Zašlučiće se (okoristiće se) on poslije od onoga gose, komu je to u veselje činio. Bakšiš (dar) ga dobar ne će od njega za to minuti. [...]

Priopćio učitelj Ivan Zovko.

Gradnja Stare pravoslavne crkve

U sarajevskim dnevnim novinama "Jugoslovenski list" (izlazile od 1918. do 1941.), njihov dopisnik iz Mostara Omer H. Sefić (potpisivao se sa O.H.S.), objavio je u dvanaest nastavaka u periodu od 18.04. do 19.05.1930. godine razgovore iz prošlosti našeg grada sa starim Mostarcem Jeftanom Milišićem (1859.-1935.). Milišićeva pričanja obiluju nizom zanimljivosti iz prošlosti našeg grada o kojima je on slušao i kojima je bio suvremenik.

Gdje je danas Stara pravoslavna crkva u Mostaru, tu je bila prije prastara crkva koja je bila posvećena pokrovu Bogorodice. Ona je mnogo manja bila nego ova današnja Stara crkva. I po pričanju mojih savremenika, domaći muslimani nisu je dali niti prekriti, niti popraviti, zbog vjerske nesnošljivosti. Na njezinu krovu je bilo vrlo mnogo gvozdenih predmeta kao od sača, saksije, lopate i najposlije konjske kopite (ploča) koju je narod donosio i tiskao kod ploče, da mu voda u vrijeme kiša ne curi na vrat. Otprilike oko 1828. godine tu je došao jedan zabit (oficir), takozvani "Ajan", kome je ime bilo Muhurdaraga, i koji je bio dosta pravičan. Tadanji mitropolit Josip požalio se istom Muhurdaragi da je crkva u posve trošnom stanju i molio ga da sam dođe na lice mjesta da se osvjedoči jesu li navodi istiniti. Muhurdaraga se je tome pozivu odazvao i došao na lice mjesta, to jest u crkvu, i vidio da je crkva posve u trošnom stanju i da prijeti opasnost narodu u njoj se Bogu moliti.

On je mitropolitu rekao da će on poslati mjere u Carigrad, to jest konope, koliko ima biti crkva duga, koliko široka, a visoka toliko da je može čovjek za sačak od streha rukom dirnuti sa dvorišta crkvenog. I zaista, poslije toga jednog dana on je došao i donio konope da uzmu mjeru duljine i širine, i pozvao mitropolita da i on sam dade mnijenje koliko treba da je crkva duga, a koliko treba da je široka, te da bi mogla odgovarati potrebama tada naseljenog pravoslavnog naroda u Mostaru. On je na krajevima ovih mjera udario pečate svoje uredovne, da se ne bi kakav falsifikat napravio. I sam je napravio molbu za Visoku Portu sa dobrom preporukom da se dozvoli crkva po mjeri graditi. Čim je mjeru i molbu poslao u Carigrad, rekao je mitropolitu Josipu, i tadanjem takozvanom kmetu crkvenom, odnosno predsjedniku crkvene opštine, Luki Šotriću: "Sad sigurno možete odmah materijal za crkvu pripravljati, klak gasiti, kamen kresati i drvenariju pripremati, jer sam ja sada siguran da će vaša molba, koja je od mene preporučena, uvažena biti kod Visoke Porte i vi ćete dobiti ferman od Nj. Vel. Sultana da crkvu slobodno graditi možete, i da vam u tome poslu neće niko stati na put moći".

Mitropolit i Šotrić, poznavajući Muhurdaragu kao ispravna čovjeka, njegovim su riječima povjerovali i odmah su se na posao dali: kamen tesali, drvenariju rezali i sve potrebno pripravljali. Poslije toga jednu godinu dana dobio je isti Muhurdaraga po Tataru carski

ferman i one iste mjere koje je on poslao da se predadu mitropolitu, da crkvu mogu graditi, a u isto vrijeme da se strogo drže da ne prekorače mjerama.

Pošto je današnja crkva stara više nego ona koja je pokrovu posvećena bila, otprilike je ona zauzimala prostor današnjeg dvorišta crkvenog i crkve, a druga je pola bila bašča babe Karavlaške. Ova je baba Karavlaška darovala crkvi kao dobrovoljni prilog bašču. Onda je narod srušio prvu staru crkvu i počeo kopati temelje pošto je ova crkva u zemlji 7 stepenica. Kroz ovo vrijeme, ovaj se je Muhurdaraga smijenio i došao je mjesto njega drugi ajan, zvani Osmanbeg. Ovaj je bio podrijetlom Albanez, i njemu su se neki mostarski muslimani, a najviše bezi Bakamovići, odmah počeli žaliti sa tom motivacijom da oni ne trpe da bude jedna crkva na više, nego jedan alem mostarske džamije. Zato se crkva nalazi na jednoj uzvišici iznad mostarske ravnice najmanje 50-60 metara. Novi ajan Osmanbeg odmah se saglasio sa njima da gradnju obustavi, ali pošto mu je mitropolit Josip pokazao da ima carski ferman, kome se niko protiviti ne smije, onda je on protivnicima rekao da ništa ne smije dirati pošto je posrijedi carski ferman. Crkva se je počela zidati i to je trajalo do godine 1823., a tada je došao vezir hercegovački Ali Gali paša Rizvanbegović, sin Zulfikarbega kapetana stolačkog. Čim je došao, odmah su bezi Bakamovići i njihove pristaše došli i molili ga da obustavi gradnju crkve, jer vele, kad ovi jabandžija nije htjeo, bar da on, kao rođeni Hercegovac, učini.

Čim je vezir njih i njihove želje saslušao, odmah je poručio po mitropolita Josipa i Luku Šotrića da dođu kod njega. Kad su oni došli, on ih je lijepo primio i kazao da sjednu i da ima s njima nešto govoriti. Pošto su oni sjeli, on je rekao vladiki: “Vladiko, čujem da gradiš crkvu u Mostaru”, a vladika mu je na to odgovorio: “Jest, svijetli pašo, dao mi je sami Devlet na to dozvolu i imam na to ferman, a osim fermana imam i mjeru kakova crkva mora biti”. Opet je vezir od njih zatražio da mu donesu ferman da se uvjeri o tome. Kada su mu ferman donijeli, on je ferman proučio i vidio da imadu pravo da zidaju crkvu. Onda im je rekao da će on doći pred crkvu, da oni donesu mjere one koje su iz Carigrada njima došle i koje je Muhurdaraga njima dao, da se osvjedoči da se tačno oni drže mjera. I kazao im je dan i sat kada će oni doći pred crkvu sa mjerama. Oni su se njegovu pozivu odazvali i sa mjerama došli pred crkvu. Kad je on došao, uzeo je mjere i izmjerio duljinu, širinu i visinu, i kad je sve odgovaralo onako kakova je mjera bila i da ništa prekoračili nisu, rekao je da stvar ide potpunom redu i da se on tome nema ništa protiviti.

U isto vrijeme kad je vezir došao da se osvjedoči o mjerama, crkva se je svodila s kamenom od sige koja je puno lakša od običnog kamena oko Mostara. On se je zagledao u radnje i svod i upitao je vladiku: “Ko je neimar nad ovom bogomoljom”, i zatražio je da mu ga zovnu. Neimar je bio Petar Pjaca koga su odmah zovnuli veziru i, kad je neimar pred njega došao, on mu je rekao: “Neimare polog ti je slab, ćemer nesiguran i ja se bojim, neće ti duvarovi održati tegobu”. On je na to veziru odgovorio: “Čestiti vezire! Duvarovi su dosta tvrdi, zid je vas sa fasadom kamena ozidat, pržina je dobra, klaka imamo koliko hoćemo, a i sama kuća nije kakove širine, i pomoću Boga neće biti nikakove štete”.

Po pričanju savremenika, iza toga kroz tri do četiri dana, taman kad je neimar zatvarao posljednjim kamenom ćemer, popustio je zid od južne strane za jedan aršin visine i ćemer je pao vas u crkvu unutra i ubio jednog argata, koji se je zvao Brbara. Čim je pao crkveni krov, vladika Josip i Luka Šotrić odmah su poletili veziru u njegovu tadanju rezidenciju u Čelebića ćošku, pošto on ništa u Mostaru dotle svoje vlastito nije imao. I po pričanju vladike Josipa i Luke Šotrića, čim ih je vidio vezir kod sebe, odmah je rekao: "Je li vam pao ćemer?" Oni su mu odgovorili: "Jest, čestiti vezire, nažalost". On je na to odgovorio: "Kaza li ja onom vašem mahnitom neimaru da mu je slab polog". Oni su mu to priznali, na to im je vezir rekao: "Šta ćemo sada? Ona crkva na koju imate ferman, ona je pala pa sad treba ponovo praviti molbu Devletu da vam dozvoli da ponovo pravite crkvu. A, osim toga, šeher se protivi i ja ne znam šta ću. Ne mogu ja sa šeherom u garazu (mržnji) biti".

Oni su tada njega počeli moliti da od namjere odustane, nego da im dozvoli da sagrade crkvu jer narod nema crkve, pošto su staru oborili a novu nedovršili. On im je na to odgovorio: "Vi ste moji a ja sam vaš, pa ćemo mi to nekako kapakleisati. Daćete mom sinu Nazifu 3.000 groša, a Rizvanu 2.000 groša i malom Rufi 1.000 groša, a ja vam ne ištem ništa jer ja vakufskih para neću, jer to bi za me haram bio, a ovo su djeca". Oni su drage volje na to pristali, premda novaca nijesu imali, nego su poletili po siromašnom narodu pa iskali, a najviše su našli novaca da isplate u manastiru Pivskom. I njemu su predali 6.000 groša da podijeli svojim sinovima kao dobrovoljni dar narodni. Tada su nastavili gradnju crkve na brzu ruku, bojeći se da se opet ne bi štogod isčahurilo, i nisu

svodili kamenom, nego su napravili kao svod neku imitaciju i omazali je krečom tako da bi nevješt rekao da je kamen. A ovu sigu kojom je crkva bila svođena ostavili su u avliji crkvenoj do 1857. godine i u vrijeme gradnje škole 1857. godine sveli su sa njome dvije magaze u pomenutoj školi, a crkvu dovršili 8. (20.) septembra 1833. godine.

(O postojanju mostarskih pravoslavaca svjedoči nam zapis francuskog putopisca Paullet-a iz daleke 1658. g., gdje ih spominje i naziva Grcima. Postoje također dokumenti da je u Bjelušinama postojala jedna ćelija za molitve (kuća sa stanom koji je početkom 19. st. bio u ruševnom stanju) u kojoj su se obavljali vjerski obredi pravoslavaca. Mostarski pravoslavci obratili su se mostarskom kadiji s molbom da im izda odobrenje za popravak te crkve. Kadija je formirao komisiju koja je utvrdila stvarno stanje ruševine kao i njene dimenzije. Na osnovu rezultata te procjene muftija Sejid Abdulvehab izdao je fetvu da se crkva koja je dotrajala može na istim temeljima i u istim dimenzijama opraviti s naglaskom da „ne smije biti veća od prethodne ni za jedan pedalj, čak ni za jedan prst."

Tako se 1833. g. počela graditi Stara pravoslavna crkva, a dovršena je 1835. g. Sam njen oblik i veličina svjedoče o vremenu u kojem je izgrađena, o vremenu kada nije bilo uobičajeno graditi vjersku građevinu izuzev džamije. Njen krov se jedva vidi iza ograde i ničim se ne razlikuje od krova obične kuće. Na ovoj crkvici vidi se utjecaj dalmatinske graditeljske škole, bar što se zvonika tiče. Iste godine ju je na Čistu nedjelju osvještao vladika Josif i promijenio joj ime od hrama Pokrova u hram Roždestva Presvete Bogorodice.)

I kršćanke nose dimije

Tekst je preuzet iz knjige "Mostar", autora Roberta Michela tiskane prvi put 1909. g. u Pragu.

Katolička vjera bila bi sigurno potpuno potisnuta da papa Honorije II nije godine 1208. poslao u zemlju oce franjevačkog reda, koji svojom vjerskom zagrijanošću i djelotvornom ljubavi postigoše velik utjecaj u narodu.

U XV vijeku dođoše Turci. Većina patarena, mnogi pravoslavci i katolici, pređoše iz nužde na islam. Oni katolici koji su ostali vjerni svojoj vjeri, odseliše se postepeno u Dalmaciju i zatražiše zaštitu Mletačke i Dubrovačke republike. Tada se najzad osvajač zemlje, Mehmed II, poboja da zemlja odveć ne opusti i fermanom obeća katolicima svoju visoku zaštitu. Njegova ugovorna povelja (ahdname) čuva se i danas u manastiru u Fojnici.

Islam je stoljećima bio vladajuća vjera. I katolici i pravoslavni morali su često izdržati teška vremena. Jedina uporišta kršćanske vjere bili su manastiri katoličkih franjevaca i pravoslavnih vasilijanaca. Katolicizmu je bilo najgore u XVI vijeku. Neprestani ratovi sultana s papom, s rimsko-njemačkim carevima i s Venecijom, kao zaštitnicima katoličke crkve, imali su za posljedicu da su i katolici u Hercegovini, i pored ugovornog pisma Mehmeda II bili izloženi čestim progonima.

Otkako su franjevci došli u zemlju, cjelokupna katolička služba ostala je u njihovim rukama. Sad je, čak, i biskupska stolica popunjavana iz njihovih redova. U teškim vremenima kršćanskih progona vršenje dužnosti bilo je samo tako moguće što su svećenici izbjegavali da se ističu svojim odijevanjem. Još danas franjevci u Hercegovini nose brade i često glavu pokrivaju orijentalnim fesom.

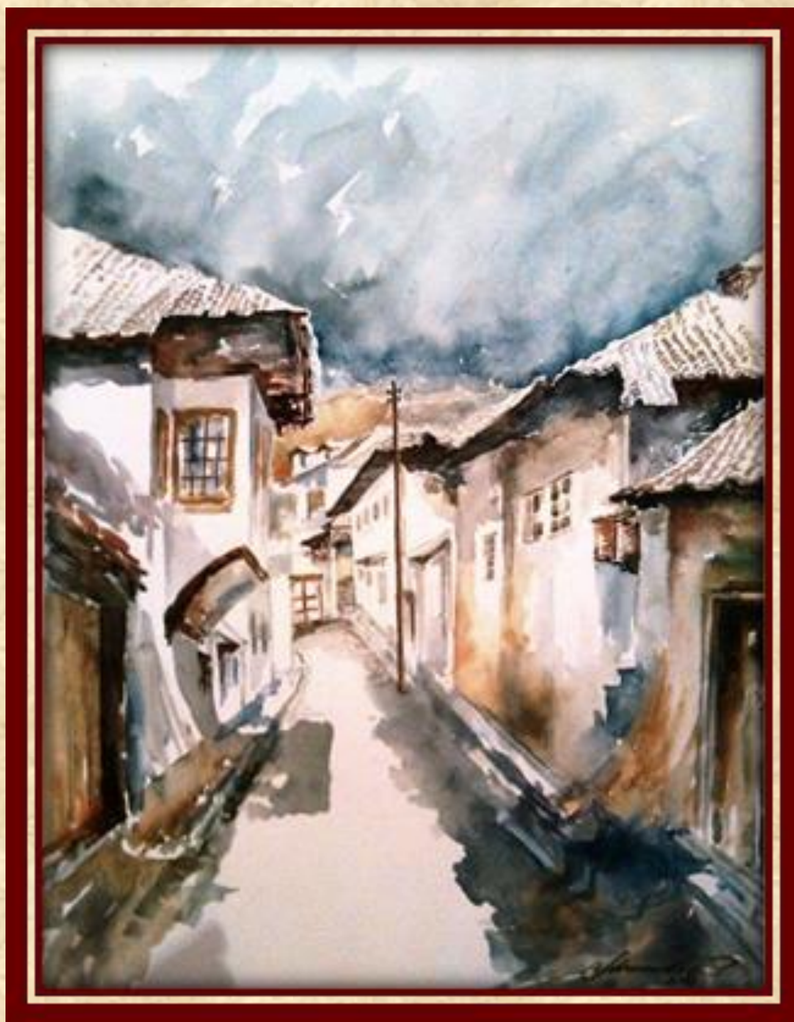
Ni pravoslavcima nije uvijek išlo najbolje. No, okolnost da je poglavar njihovog sveštenstva bio u turskoj rezidenciji i da se na ovog moglo utjecati lakše nego na papu u Rimu, donosila im je uvijek neku prednost. [...]

[...] Kršćanke – varošanke – nose isto tako dimije. Ove dimije su privid, one su, u stvari, ženske suknje, koje se iz higijenskih razloga i pristojnosti, te zbog bure i prašine ljeti vežu iznad stopala, pomoću traka, čvrsto uz nogu. Ječerme su većinom iste boje kao i dimije. Starije žene nose tamne boje, mlađe svjetlije i šarene. Siromašnije žene nose na nogama nanule. Na remenu iznad rista visi đon sa dvije visoke drvene potpetice. Ove drvene papuče potiču nevjerovatno koketan hod.

Žene sa sela su sasvim drukčije obučene. Njihova nošnja mora biti podesna za hodanje i po najžešćoj buri i preko kamenitih nizbrdica sa trnovitim plotom. Sva je od gustog sukna koje same tkaju od ovčije vune. Uske hlače, a preko njih zubun, koji je do pojasa raskopčan, a da ne bi smetao pri hodu isti se najčešće zabaci pozadi i krajevi mu se zataknu za pojas. Neke seoske žene ne nose kaput nego sprijeda okače usku crnu krpu poput pregače. Ječerma je obrubljena crvenim gajtanom, zlatom i srebrom izvezena. Pojas zatvaraju sprijeda velikom srebrnom šnalom. Na nogama nose kao i muškarci mekane opanke. Ljeti teške vunene zubune zamijene lakšim od domaćeg prozirnog lanenog platna, a na glavu meću bijele čipkaste jašmake koji, pripeti za kosu, ovlaš padaju niz ledja.

Sve se žene rado kite zlatom i srebrom, merdžanima, biserom, koraljima, a i dragim kamenjem. Čak ni siromašne ne odstupaju od toga i stavljaju na sebe lažan nakit i lažne novce. Osim velikih pafta na pojasevima, seljanke imaju još bezbrojno srebrno prstenje na prstima i kovane novce u kosi i oko vrata. Isto tako su kod njih vrlo omiljeni veliki lažni koralji. Žene muslimanke nose većinom vrlo skupocjeni nakit. Najmilija gizda je niska dukata ili manjih zlatnih rušpa, ravnomjerno stavljena oko fesića. Već male djevojčice imaju ovakav nakit od zlatnog novca ili veliki počešnjak, koji im visi na čelu ili oko vrata. Niske bisera, široki halhali i velike naušnice rado se nose. Kod žena pravoslavne vjere vidi se katkad tepeluk, čudan ukras od bisera i novca usred skupljene kose.

Prikladnost ženske nošnje pokazuje se najjasnije kad je oštra bura. Tada evropski obučene žene izbjegavaju izlaziti napolje. Ali i muslimankama to pada teško. Njihove duge feredže uhvati vjetar tako jako da prijeti da će otvoriti široki prorez sprijeda i prisili ih katkad da se prislone uza zid kuća, da se tako zaštite. Dimije na kršćanki vjetar priljubi sasvim uz tijelo, dok se na drugoj strani igra s laganom odjećom kao s plamenom. Ženama sa sela u odijelima od debelog sukna vjetar ne može naškoditi, kao ni kamenim brdima sa kojih silaze u Mostar. One samo zatvore oči, a vjetar klizne preko njih.

Konak

Tekst je preuzet iz knjige: "Mostar und sein Culturkreis Ein Städtbild aus der Hercegovina" (Mostar i njegova kultura – slika jednog grada u Hercegovini), autora Carla Peeza, tiskane 1891. g. u Lepzigu.

Konak znači u turskom jeziku, mjesto gdje umorni putnik ili nomadski ratnik sa svojim konjem liježe na odmor. Iz ovoga razvili su se pojmovi svratište, dom, rezidencija. U Mostaru se pod nazivom Konak podrazumijeva, kao i u ostalim višim bivšim turskim gradovima stambena zgrada i službeni stan Državnog namjesnika.

Mostarski Konak je prostrana zgrada u kojoj su sada smješteni razni odredi vojske i vojničke vlasti, nadalje od civilnih vlasti Okružni sud. On leži u znatnoj visini nad gradom, kojim dominira i predstavlja nekoć oholu tvrđavu za koju se mnogo borilo i krvi prolilo. Dobar dio povijesti odigrao se ovdje. Već godine 1878. pala je ovdje glava Kajmekana Ali paše koji se pokazao sklon okupaciji po našim trupama. Putnik Ami Bone vidio je već 1837. ovdje izvješene glave Crnogoraca (prangen). Sada više Konak ne odgovara zahtjevima umjetnosti utvrđivanja.

Kad su naše trupe 1878. ušle, našle su u Konaku razne strane i od Turaka dignute topove, većinom zapadnjačkog porijekla, npr. iz Mletaka pa i njemačke iz vremena Maksimilijana II. Hoernes opisuje zadnje sa slijedećim riječima: "Jedan je lijepo patinirana velika topovska cijev iz vremena Maksimilijana II., jedan od onih raskošnih komada starog kovinskog lijeva koji je nekoć iz ruka carskih trupa u turske prešao i sada opet ovima povraćen. Pod jednim rubom od girlanda i anđeoskih glava koji opkoljuje zjalo urezana je izreka:

Ich bin der Han,

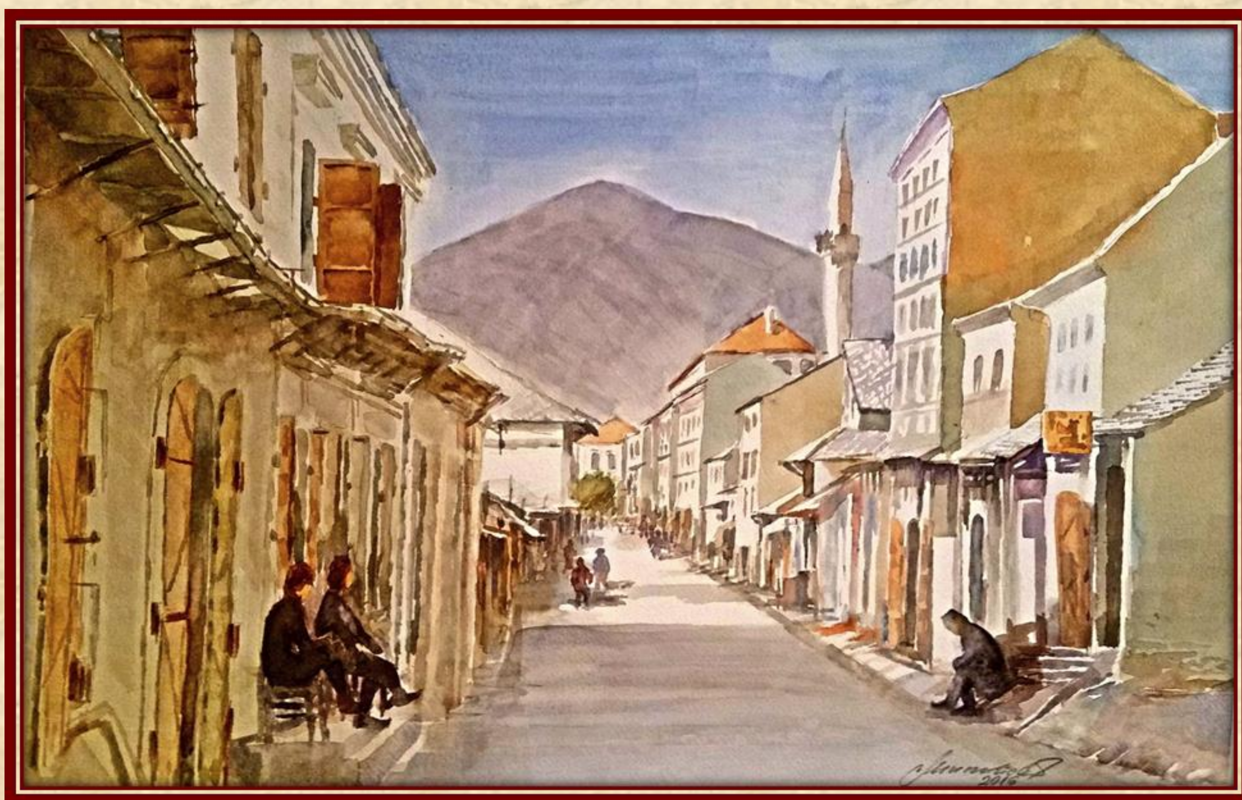
Ain redlich Man Der Khrahen Khan,

Da Turn und Mauren zu Poden gan.

(Ja sam pijetao, jedan pošten čovjek, koji može kukuriknut, da toranj i zidovi zemlji padaju). Ispod toga u lijepo cizeliranom reljefu jedan kokot sa uzdignutom pandžom. U sredini cijevi iznešeno: "*Maximilianus secundus. Dei Gratia electus Romanorum imperator semper Augustus... etc. 1569.*", nešto niže carski grb, a među tim kasnije urezani turski natpis. Pod rupom za upaljivanje stoji ime majstora: "*Opus Hanns Christoff Loeffler.*"

"Jedna druga cijev sa imenom i duljim naslovom istog cara nosi broj godine 1564.; oba topa bila su prije u Blagaju (odnosno Stjepan gradu) postavljena."

Nije Konak služio samo u ratu nego i miru. Ovdje su se nalazile pokraj prostorija za primanje i uredovnog stana Državnog namjesnika Hercegovine i njegove privatne sobe i harem. I Omer paša poznati hrvatski renegat, obitovao je ovdje sa svojim haremom kad je bio otposlat radi smirenja Bosne i Hercegovine. Omer je snubio (*warb*) Eminu, kćer Čerkes Hafiz Paše, bivšeg namjesnika Bosne, ali bez postizanja privole oca, dok je jedna sultanova zapovijed ljepoticu sa plavim uvojcima u njegovu kuću dovela. Navodno su i domaće kćeri (*Tochter des Landes*) često u Konak dolazile, što je dalo povoda svakojakim primjedbama. Da ovome izbjegne, naredi napokon Omer paša da se ljepotice u časnike preobučene kod njega javljaju. Kad bi onda mladi svijet u toj presvlaci (*Verkleidung*) pred njim stajao, kažu da bi paša smješkajući se izjavio: "Moja tjelesna gardo, pazite da vam samo ja zapovijedat mogu!"

Posljednja pašina žrtva

Priča je prenesena iz Ljetopisa Hercegovine 1831. – 1857., autora Prokopija Čokorila, prvi put objavljenog na ruskom jeziku 1858. g.

Ovdje ću vam pričati o jednom momčetu iz Mostara, Simatu Grujici. On je bio pekar i služio je kod pekarke koja živi pokraj Suhodolske kule. Desio se muslimanski post, ramazan.Jedanput je zovnuo Simata k sebi ćehaja[50] i prvi savjetnik Ali-pašin Ahmet-efendija i rekao mu:

- Simate, hoću da mi, uz ramazan, donosiš kući mesa koliko mi je potrebno.

Trebalo je odgovoriti: "Ahmet-efendija, ja to ne mogu učiniti", no jadno momče je reklo:

- Dobro efendija, poslušaću te, ali se u kasapnici ne može vazda naći mesa.

Ahmet: - Ej, Simate, kad bi vazda bilo u kasapa mesa, ne bi ni trebalo tebi naređivati. No ti ćeš, s vremena na vrijeme, kupovati ovna i meso donositi meni.

Tako je on nosio Ahmet-efendiji meso tokom čitavog ramazana. Po njegovoj nesreći, desilo se jedne večeri, ispred samog Bajrama, da u njega nije bilo mesa za efendiju. On je zato otišao da kupi, i u Cernici se namjerio na grupu muslimanske djece. Djeca su mu počela vikati:

- Kud ideš, Vlašče? Što si digao glavu?

A on odgovorio: - Za svojim poslom.

Oni su počeli još jače vikati na njega i udarati ga. Simat je, na kraju, podviknuo:

- Pustite me! Što me držite? Mene je poslao ćehaja da mu kupim mesa a vi me ne puštate. Ja ću mu sve kazati!

Kad su oni to čuli, prepadnu se, ali su se brzo domislili te počeli vikati:

- Pomozite, pomozite za tursku vjeru !... Ima li gdje brata Turčina? ...Đaur je udario na naš rz![51] ... Evo ga, evo ga! Uletio je u kuću Omera Poture i jedva smo ga izvukli.

Na takvo zapomaganje doletjeli su Muslimani, svezali Simatu ruke i predali ga muselimu[52] Rustem-begu, koji ga je odmah bacio u tamnicu. Na jadno momče diže se sva ulema mostarska tražeći da se kazni. Kad su hrišćani doznali za to, odmah su otišli paši

[50] Vezirov pomoćnik i zamjenik, činovnik s naročitim ovlastima.

[51] Čast, obraz, poštenje.

[52] Upravitelj, načelnik, vezirov činovnik.

na Bunu da mole za Simata, dokazujući kako je mladić bio oklevetan. Ali-paša je obećao da će ga pustiti. Ali se ulemi učinilo sramotno da Vlasi odnesu pobjedu. Oni su odmah pošli s peškešima Ibrahimu kavazbaši:

- Aman, zauzmi se da nas Vlasi ne dobiju i budi na našoj strani! Ibrahim im je odgovorio:

- Danas je petak, a sjutra, u subotu, Bajram. Pripremite se da idete sa mnom paši na Bunu, da mu čestitamo Bajram. Tu ćemo moliti pašu za tu stvar. A ako on ne dopusti da ga kaznimo, ja ću Simata strijeljati dok se vi vratite s Bune. Budite mirni. Sve će biti u redu.

Drugoga dana kavazbaša je, sa ulemom, otišao paši na mubereć i počeo mu govoriti da se nikako stvar ne smije zapustiti nego se Vlašče svakako mora kazniti. Pri prvoj riječi, paša je bio zaboravio na obećanje dato hrišćanima, te reče Ibrahimu:

- Ibro, uzmi ga i strijeljaj, nek moja ulema bude zadovoljna.

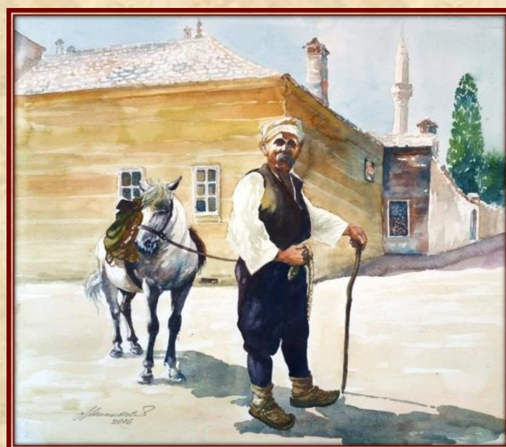
Kada su to čuli, i kavazbaša i ulema poljubiše ga u ruku i vratiše se u Mostar. Odmah su izveli Simata na uzvišicu pred samom kućom pekarke u koje je služio. Krvopija Ibrahim mu reče:

- Sjedi na ovaj kamen!

Simat sjede i zamoli Ibrahima:

- Oprosti mi aga! ...

On je mislio da će tim riječima umilostiviti vuka, a vuk je, odmah iza toga, opalio iz pištolja. Simat je pogledao na nebo i tri puta uzviknuo: "Bože moj, primi dušu moju!" Ubojice su mu tijelo prosto izrešetali. Tako je on predao svoju dušu Bogu. Taj je Simat bio posljednja žrtva Ali-paše Rizvanbegovića Stočanina; paša je uskoro zatim izgubio svoju vlast. Smrt Simatova desila se 8. jula 1850. godine.

Umro od bureka

U sarajevskim dnevnim novinama "Jugoslovenski list" (izlazile od 1918. do 1941.), njihov dopisnik iz Mostara Omer H. Sefić (potpisivao se sa O.H.S.), objavio je u dvanaest nastavaka u periodu od 18.04. do 19.05.1930. godine razgovore iz prošlosti našeg grada sa starim Mostarcem Jeftanom Milišićem (1859.-1935.). Milišićeva pričanja obiluju nizom zanimljivosti iz prošlosti našeg grada o kojima je on slušao i kojima je bio suvremenik.

Za Alipašina vakta živio je neki čovjek koji se je zvao Asik, koji je siromašno živio, a koji je mogao malo bolje pojesti. U jednoj mahali, u jednoj muslimanskoj kući bio je "sunet" djetinji i on je znao da će ga pozvati na večeru. I sam se je štedio dva-tri dana od jela i nije ništa jeo. I zaista je bio pozvat na večeru kod ovoga čovjeka. Sjeo je za sofru u jednoj sobi gdje su bili ljudi njegovog zvanja, i izišle su dvije tepsije, i to jedna halve, a jedna bureka. On je počeo da jede burek, i to tako halapljivo, da su se prisutni čudili i primjetili da skoro i ne žvače nego da onako oblimice proždire. I po njegovoj nesreći, pošto jednog zalogaja nije dobro sažvakao, počeo se je daviti i izišao je na avliju da to istisne, ali nije mogao, i po svoj prilici nastupila je momentalno kaplja i ostao je na mjestu mrtav.

Slijedeći dan imala mu je biti dženaza i Ali-paša je saznao da je Asik umro, i to od bureka s kojim se je udavio. Bio mu je iskopan mezar kod tekije pašine, a kad je paša doznao da će ga ukopati blizu njegove tekije, rekao je: "Odmah letite i zatrpajte iskopani kabur, jer vallahi, billahi, on se neće među Turke ukopati, nego na jandan[53]. Da se je udavio kozlacem, on se jede od nevolje i oblimice, i ja bih mu napravio turbe kao Šejh Juji efendiji, ali kad se je udavio burekom, neće među Turke". I stvarno je bio ukopan na jandan izvan harema.

[53] Na strani, po strani, sa strane, izdvojen.

Pošljednji dani Hercegovine

Tekst koji slijedi preuzet je iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga 2 iz 1891. g.

Gosp. Konstantin Christomanos u Beču imao je dobrotu priopćiti mi, da se u djelu Teodora Spandugina Cantacuscino: *"I commentarii dell' origine de Principi Turchi e de costumi di quella nazione"*, koje je u Fiorenciji štampano 1551. godine kod štampara Lorenza Torrentina, i koje je danas vrlo rijetko, nalaze ove značajne vijesti o padu Hercegovine.

(Strana 53.) – (slijedi cijeli tekst na italijanskom jeziku)

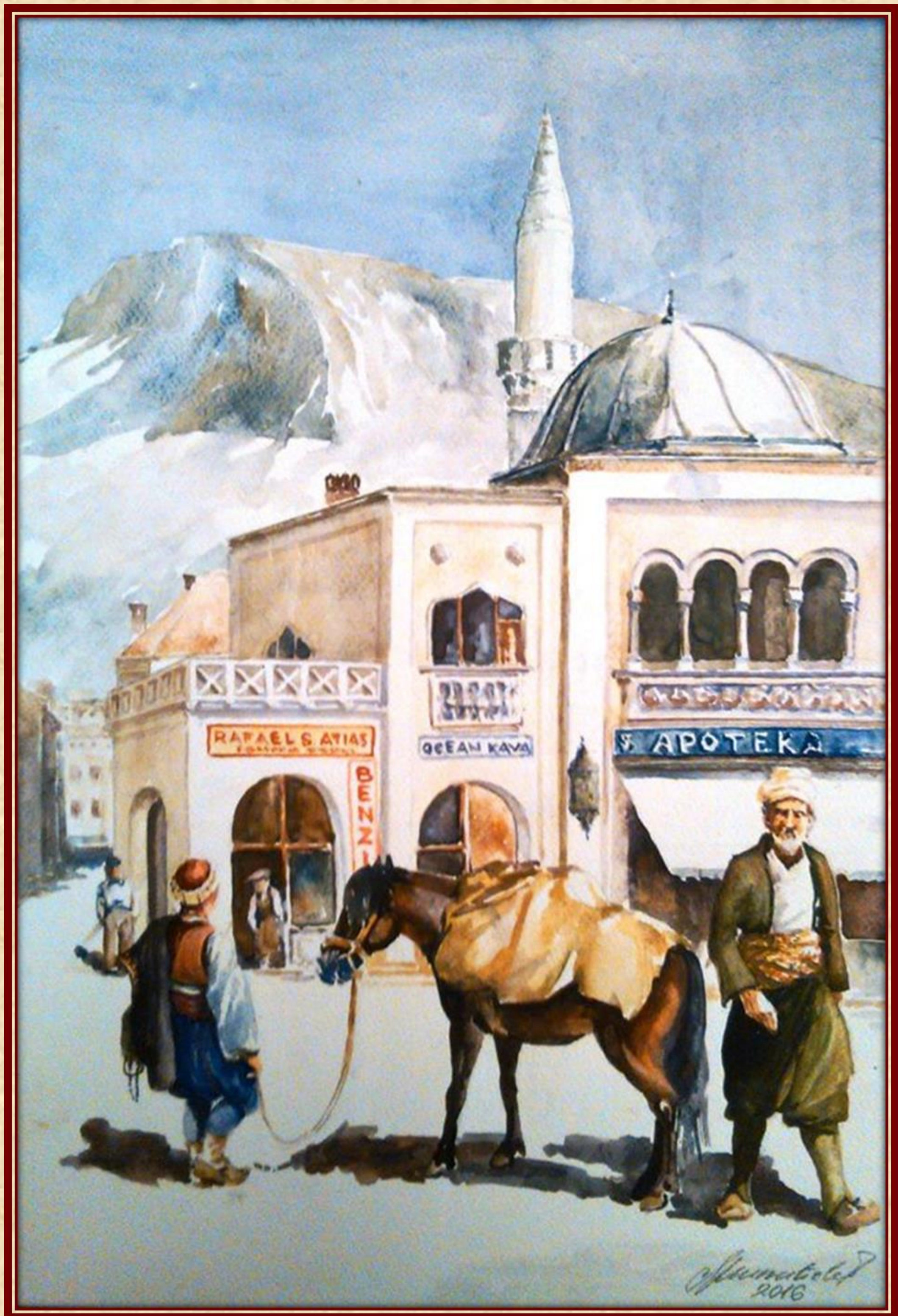
(Strana 54.) – (slijedi cijeli tekst na italijanskom jeziku)

Evo prijevoda:

„Iza toga naumi ovaj Muhamed zauzeti vojvodinu bosansku, gdje je bio jedan vojvoda svetoga Save, koga je narod zvao „herceg". Bio je u susjedstvu s Dubrovčanima i bio je njihov takmac. On je imao tri sina, od kojih se najstariji zvao Ladislav, koji je za sapragu imao Anu Kantakuzen, ženu i roda plemenita i osobito kreposnu. Kad je vojvoda bio već u godinama, ne obazirući se baš osobito na sina, a jošte manje na nevjestu, uzme za priležnicu bludnicu jednu i dovede je u dvore. Doznavši to sin i nevjesta potuže se na to ocu, ali se on, koji je bio obikao raditi sve po svojoj glavi, ne obazre na njihove riječi, nego je radio sve to gore. Ogorčen s toga Ladislav, dogovori se s nekojim gragjanima i protjeraju vojvodu, koji od osvete pošalje poslanika k Muhamedu, pozivajući ga u pomoć. U znak toga dade mu kao taoca (svoga) najmlagjega sina, koji bi po tom od Muhameda poturčen. Ulazeći ovaj u vojvodinu Bosnu, dozna, da je stari vojvoda već umr'o. Ladislav (s toga) nije htio čekati, nego pobjegne i dogje u Mljetke sa ženom i djecom, a za tim prijegje u Ugarsku, gdje i umre. Muhamed zauzme sada svu onu pokrajinu i ostavi drugomu vojvodinu sinu za življenje samo (jedno mjesto), koje se zvaše Vlaho i Kaštel-Novi sa nekojim drugim mjestima. Ovaj priznavaše Muhameda za gospodara i plaćao mu je danak svake godine, dok nije bio protjeran iz države".

Ovu je knjigu po mnijenju Hopfa (*Chroniques Grèco-Romaines*) napisao sin kneginje Eudoksije Kantakuzene i vizantijskog dostojanstvenika Matije Spanduginos, koji je dakle bio u srodstvu sa svijem južno - slovjenskim vladarskim domovima. Za to su njegove vijesti svakako od velike važnosti za povijest 15. i 16. vijeka, ma da u kronologiji nijesu posve tačne. Djelo je sačuvano samo u nekoliko primjeraka; jedan se nalazi u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču.

Priopćio Carl Peez

RAFAEL S. ATIAS
BENZI
OCEAN KAVA
APOTEKA
2016

O Serafimu Šolaji

Tekst je preuzet iz knjige Životopis Serafima Šolaje, autora Joanikija Pamučine, prvi put objavljene 1869. g.

Serafim (rođenjem Stevan) Šolaja, bijaše učtiv i vrlo pametan; cjelomudreno je provodio svoj život, kako što se priličilo njegovu činu. Sve što bi govorio, najprije bi se smislio, pa bi onda osoljeno i skuvano govorio; nikad niko nije mogao čuti iz njegovije usta gnile riječi, zato ga je svak poštovao i ljubio, ne samo hrišćani od obadva obreda, no i Turci. Uvijek je bio pobožan i bogomoljac: stojeći, sjedeći, odeći i na konju jašući, vazda se skromno u sebi Bogu molio, i u ustima mu je bilo: Bože! milostiv budi meni grešnomu.

Prem da nije imao najbolje grlo, opet, kad ne bi služio božestvenu, sve bi se otimao i uticao, da pjeva u crkvi po grčkome načinu, kao što su otprije i u Dalmaciji po crkvama pjevali, što je od starina u Dalmaciji zavedeno bilo. I u svojoj ćeliji često puta uzeo bi grčku Psaltikiju (muzikalnu knjigu).

Bijaše uzrasta srednjega; kosa i brade crne, podugačke, guste i umjereno široke, u obrazu crnpurast i crnije očiju; u vra tu malo pogrbljen, te su mu mnogi govorili da će umrijeti od kaplje, malko hrapav po obrazu, što su ga još u đetinjstvu bile ospice našarale. Imao je na sebi vazda čistu odjeću. Imao je u nekijem razgovorima neko prirekanje, pa kad bi se što na koga srdnuo, reknuo bi mu: ”Dobar čoče, pravo, pravo.” Evo primjera: jednom naljeze kroz Mostar odnekuda jedan Srijemac bogoslovac, koi je došao kod nas, bio s nami nekoliko dana i slušao kako mi čitamo i pjevamo jutrenju i večernju, te jednom kaže o. Serafimu:

— Ovaj tvoj sadrug Janikije čita i pjeva s udarenijama[54], kao što sam slušao Grke da tako čitaju i poju u Srijemu; a ti čitaš bez udarenija, kao što i mi Srblji tako činimo, osim samo što i ti pjevaš po grčkijem glasovima.

Odgovori mu o. Serafim:

— Dobar čoče, pravo, pravo, moj drug Janikije, on ti je pravi Grk, i tamo ti je sve s Grcima, s njima sve govori, čita i piše, i što jedanput čuje i vidi odma ti primi i nauči, a ja koliko se trudim i mučim, pa ne mogu nikako ni udarenija da naučim.

Tada mu rekne bogoslovac:

[54] Naglasak, akcent (rus.)

— E, moj otče Serafime, sve je to lasno, ama je velika šteta što vi obojica nijeste učili bogoslovske nauke, pa ste u tom jedne prostačine koji ne znate ni što je anđel, ni što đavo, ni sv. Trojica — itd.

Odgovori o. Serafim:

— Dobar čoče, pravo, pravo, da ti kažem: vi ste neki mladi ljudi od bogoslovaca, pravi nadmenjaci, koji dok svršite ponešto žlje nauke, mislite da ste sve klasičke knjige proždrli i da one same iz vas govore, a ne idete da neznalice nastavite i priučite, no da pobožne ljude ružite i čest im obarate, i s tijem sami sebe činite prostacima, pravo, pravo, neću ti ni zato ostati dužan, ako iđemo u pojatu, ne grizemo s konjima slamu. To oću da kažem, ako mi nijesmo bili srećni da naučimo bogoslovije, a ono se od maloga đetinjstva svaki dan upražnjavamo u bogosluženju i pročitavamo sve dušepolezne crkovne knjige, i pitajući jedan drugoga — sve neznani znanijega — i tako se za nevolju (kad nemamo bolje) možemo i mi trpjeti, dok Bog da i bolje, a hvala Bogu koristni smo svojoj crkvi i narodu.

Pa mu odgovori jasno na sva pitanja, da se i sam ovaj naš bogoslovac u čudu nađe.

— Pravo, pravo, moj sinko — pridoda mu dalje — i ti li si neka tica kažeš? Slušaj me, da ti i ovo rečem: odovle otiđu turski mladići u Carigrad te se tamo uče po više godina, i kad se vrate amo i dođu napunjeni svoje religije, sa svojom poniznosti da mogu sve bi iznova Turke poturčili, nazidavajući i utvrđujući svoje turkovanje. Ali je u nas, na žalost, i u tom velika nedaća, jer sam u više prilika spazio da mnogi neki naši mladići, koji idu po školama više godina, kad se vrate kućama, oni ti dođu puni kičeljive nadmenosti, odma u prvotač nasrnu na svoje roditelje i sveštenike, ne naziđavaju u vjeri, no da mogu sve bi oborili za tili čas, ne stideći se svoga bezobrazluka, sami ne mole se Bogu, ne poste, ništa od svoje religije ne drže, ni vjeruju, no samo pohvaljujući se pred prostijem i nezlobnijem dušama, vičući govore: ja sam toliko godina učio to i to, pa šta je ovo, šta li to, i zašto će ono? S takijem njiovijem raskošnijem i razvratnijem postupanjem, sablaznjuju proste, slabe i bezazlene duše, i tako odvlače za sobom u pogibiju.

O. Serafim ovako bijaše ljutit kad bi mu se ko česti dotrnuo i ne bi mogao ošućeti, što mu ne bi odgovorio, da bi bio i kakav velikaš.

Epidemija ospica u Mostaru

Tekst je preuzet iz knjige "Bosna i Hercegovina – (etnička povijest)", autora Dominika Mandića iz 1966. g.

U ljetu g. 1710., kada je makarski biskup Bianković dijelio krizmu u duvanjskoj biskupiji kapetan u Roškom polju, Zeli-aga Subljašević i dizdar Ahmet Isahacagić primili su njega i njegovu pratnju s najvećim poštovanjem. O tome biskup izvješćuje u Rim: "Prvi nas je primio veoma prijazno i s posebnim znakovima ljubavi, a dizdar nas je primio s izvanrednim poštovanjem i ljubavi".

Za vrijeme ove posjete dizdar je pitao biskupa, kada će zarediti Grgu Kardumovića, sina njegova kmeta, kojega je poslao prije dvije godine u Makarsku. Biskup mu je odgovorio, da će to biti o dojdućem Uskrsu, ako pripravnik imadne potrebnu nadarbinu. Dizdar je odgovorio, da će on o tome misliti. Sutradan, kada je biskup prešao u drugo selo Vojkoviće, dojahao je dizdar sa svojim bratom Bajramom i napravili su službenu darovnicu, da od svoga imanja daruju svećeničkom pripravniku kmeta Kardumovića 30 dana zemljišta, što je biskup smatrao potpuno dovoljnom nadarbinom, da se Grgur redi za svećenika.

Za vrijeme toga istog pohoda Bianković je posjetio begove Kopčiće, četiri brata i njihova rođaka Sulikar-bega, u njihovu dvoru u Kongori. Kako biskup piše, tada je cijelo Duvno bilo njihovo vlasništvo i oni su u tom kraju bili neograničeni gospodari. Begovi su biskupa primili s posebnom pažnjom i ljubavi mimo svako očekivanje. O braći Kopčićima Bianković je, između ostaloga, pisao u Rim:

"Oni su dobrohotni i ljubazni prema kršćanima, i veoma nakloni prema svećenicima i službenicima naše sv. vjere, koji se u svim svojim potrebama služe njihovim ugledom: samo im manjka krštenje, da budu savršeni kršćani".

Isti biskup Bianković g. 1723., s dopustom gradskoga kapetana Mehmed-age Vučjakovića, pohodio je Mostar i tu ostao 6 dana. U gradu su tada harale ospice. U izvještaju u Rim od 10. studenoga 1723., Bianković ovako piše:

"U gradu sam našao više od 2.000 bolesnika od vrućice i ospica. I nijesu se razlikovali muslimani od kršćana, jednako me zovući, da dođem posjetiti bolesnike, moliti se Bogu, blagosloviti kuće, dati im napisane blagoslove, s velikim raspoloženjem za dobro, tako da mi je sam kapetan rekao, da bi muslimanima bilo drago, da jedan učeni svećenik dođe u ovaj grad i otvori školu, jer bi i oni slali djecu u školu, da nauče talijanski jezik".

Današnji mostarski dijalekat

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 2. listopada 1902. g.

Mostar je glavni grad Hercegovine, i u njemu ima, po popisu 1895. godine, 14.370 duša, i to povjeri: 6.946 muslomana, 3.877 pravoslavnijeh i 3.353 katolika, te je po veličini drugi grad u Bosni i Hercegovini. Rijeka Neretva dijeli Mostar na dvije polovine: jedna je ispod *Podveleši* (više ovoga brda je veće *Veleš — Velež),* a druga ispod brda *Huma,* ispod kojega teče i potok *Radoboja* (Radobolja). Grad je razdijejen još na *mahale* (skupove kuća), pa su s desne strane Neretve: *Zahum* i *Prethum* i *Donja Mahala* i *Cernica,* a s lijeve: *Carina* i *Brankovac* i *Bjelušine* i *Stari Grad* i *Luka.*

Dijalekat je mostarski zapadni, ikavačko-štokavački, ali kako se baš tamo dijeli zapadni govor od južnoga, ima nekijeh osobitosti, što ih ima južni i zapadni govor, pa možemo reći, da je nekakav prijelaz od zapadnoga k južnome govoru. — Ovo, što kazah, ne tiče se zamjene glasa *e* (i;), jer su muslomani i katolici ikavci, s nešto primjese jekavačke, i to što se je odskora među njih uvelo, ali se to tiče inače svega, što karakterizira mostarski dijalekat.

Za pravoslavne u Mostaru treba nešto napose reći. Po pričana starijeh Mostaraca nije u starije doba u ovome gradu gotovo niko živio do samijeh muslomana, samo je gdjekoji katolik s njima bio pomiješan; što je pravoslavnijeh bilo naseleno, oni nijesu smjeli živjeti među muslomanima, već na strani, na Luci i Brankovcu, gdje ih je i sada najviše na okupu. Ono pravoslavnijeh, što ih je sada u Mostaru, najviše se naselilo od nedavno, i njihov je govor južni, jekavački; pa među njima ima različitijeh nijanasa južnoga govora; samo oni, koji su se rodili u Mostaru, pa nijesu svoj govor iskrivili školom, imaju sve osobine mostarskoga govora.

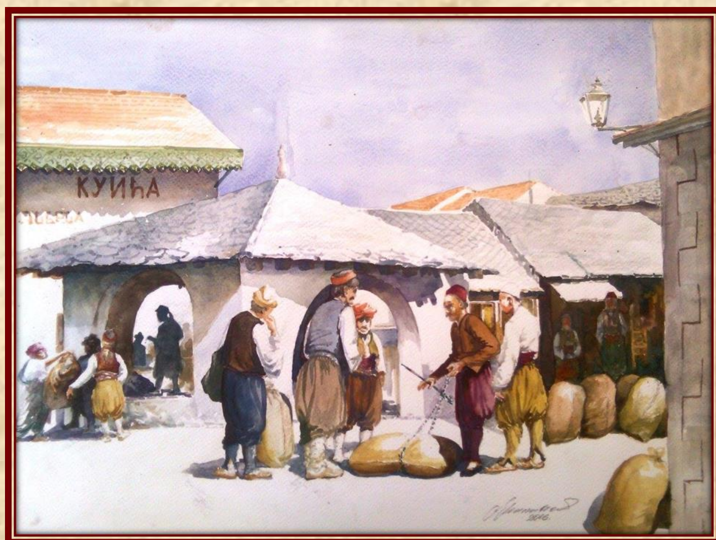
Napisao: Matko Milas

Smrtna kazna na Velikoj tepi

Priča je preuzeta iz knjige "Memoari s Balkana 1858. – 1878." autora Martina Gjurgjevića objavljenoj prvi put u Sarajevu 1910. godine

God. 1866. svrših ja svoje nauke u Dubrovniku, pa se vratih u Hercegovinu i to u Mostar. Odmah drugi dan po svom dolasku čuh neko komešanje i govorkanje: "Eno odvedoše Petka Kovačevića, da ga objese!" Potrčah i ja, da vidim prvi put u svome životu, kako vješaju čovjeka, a bješe mi onda okolo 19 godina. Plaho mi je kucalo srce, dok sam gledao taj strašni prizor. Nije lasno gledati takovi prizor mladiću nakon 10 godina života u jednom konviktu, gdje je učio, da se imade živjeti u miru Božjemu i da valja ljubiti svoga bližnjega kao sama sebe.

Nasred mostarske Velike Tepe biše zabijena dva debela stupa u zemlju, a iznad njih pričvršćena odeblja soha. Sa sredine te sohe spušta se debeo konop po dnu namazan lojem i safunom, da se može sklizati. Takova su bila onda u nas vješala. Kad je to bilo gotovo, dovedoše Petka Kovačevića pod vješala. Silna se svjetina bješe sakupila na Tepi. Petko Kovačević prekrsti se i pomoli Bogu, za tim skide kapu i zamoli zaptijanskog čauša, da je dade njegovu sinu Stojanu. Onda zavika Petko: "Junak sam živio i junak ću umrijeti, a Turcima sam dosta jada zadao. Hajde vješajte!" Sada zaptije popeše Petka na klupicu, natakoše mu konop na vrat, oturiše nogom klupu ispod nogu, a konop stegnuše. Petko se nije više ni makao. Iza tog strašnog čina navali svjetina k vješalima, izotkida haljine Petka Kovačevića sve na komadiće i odnese. Ja upitah, za što to oni rade, a oni mi odgovoriše da komadić od haljine obješenoga donosi veliku sreću u lovu. Petka Kovačevića nestade s ovog svijeta, a njegov sin Stojan, ostade u kuli na mostarskom mostu i u teškim lancima s mnogo drugih hajduka. Dosta sam mu puta prolazeći preko mosta dobacio po koji groš, da kupi hljeba.

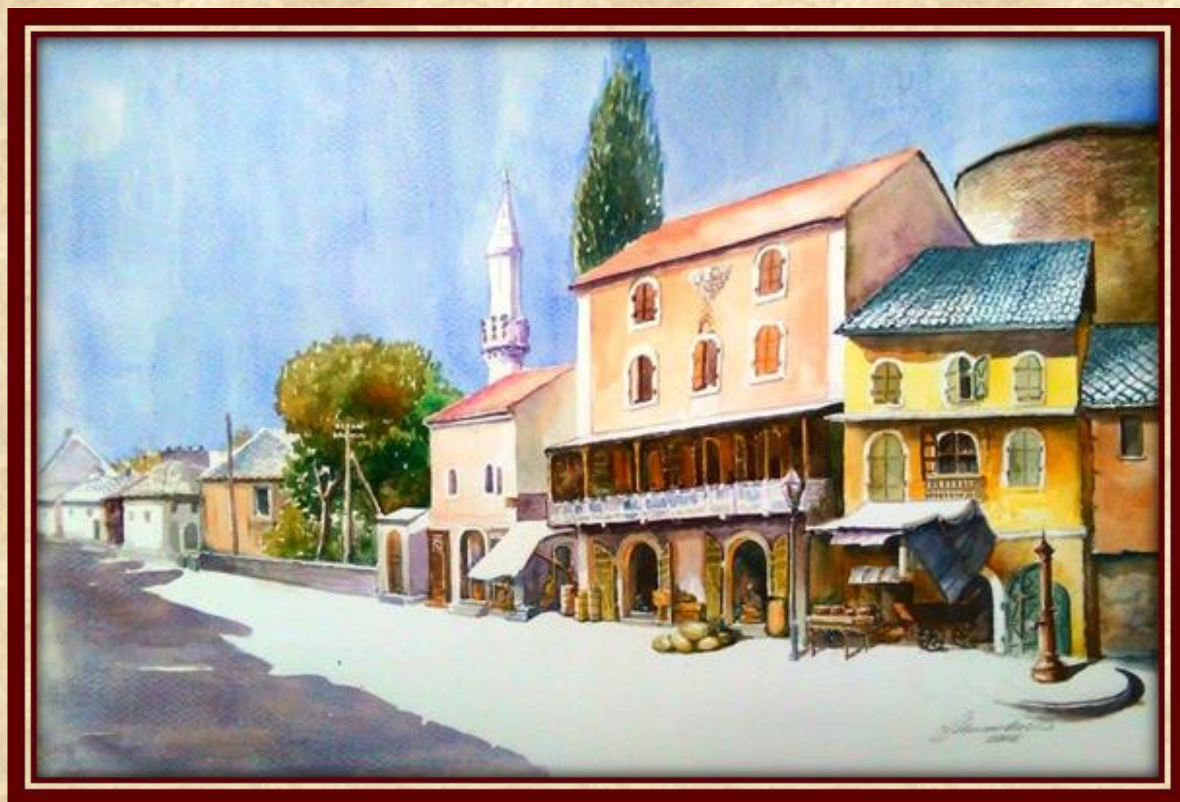

Nije bilo prošlo šest mjeseci, imaIi su pogubiti opet jednog zlikovca iz kotara Nevesinja. On je bio ubio svoga agu, no uhvatiše ga i osudiše na smrt i to tako, da mu glavu odsijeku. Pod mostarskim mostom, gdje Radobolja utječe u Neretvu, morala se je izvršiti ta smrtna kazna. Već dovedoše osugjenika. Ja opet dogjoh, da vidim taj prizor, a gledao sam ga s vrha mosta, jer mi je bilo mrsko odveć blizu stajati. Sputiše mu ruke i posadiše ga na zemlju klečeći. U to osugjenik pognuo glavu, a zaptija ga udari devet puta po šiji, dok mu je glavu odsjekao uz veliku uzrujanost i viku prisutne svjetine. Ovaj osugjenik bijaše takogjer istočno-pravoslavne vjere. Ovdje ću primijetiti, da je u Turaka, kad sijeku glave, bio ovaj običaj: ako je Turčin, metnu mu glavu pod pazuh; a ako je kršćanin, megju noge, no ako je osugjenik bio kakov ugledan Turčin, dali bi mu otrova u oči dana, kad bi valjalo izvršiti smrtnu kaznu, da ne pretrpi sramote pred svjetinom. Naravno protekcija svagdje vlada. Nekoliko godina kasnije vidjeh opet jednog hrišćanina iz kotara Lijevna obješena nasred Latinskog mosta u Sarajevu. Taj nesretnjak bijaše ubio na konaku kao gosta u svojoj kući jednog Turčina, trgovca marvom, koji se je vraćao s godišnjeg sajma iz Glamoča, i opljačkao mu svu gotovinu. Konja mu je bio takogjer ubio, te obje lješine s bisagama i haljinama u jednu jamu zatrpao, da se zagubi trag svemu. Ali i njega pronagjoše i osudiše na vješala. Vješali su ga zaptije na isti način kao i Petka Kovačevića, no ovoga su puta u formuli vješanja nešto nadodali: lešina je od jutra do mraka visjela, a zaptija desetak, koji su stražili, cijeli su se dan zabavljali tako, da su hvatali lješinu, što je visjela na dugom konopcu, za noge, pa bi je zavrtjeli, a konopac bi se najprvo zavijao, pa bi se onda sam odvijao natrag, a lješina bi se sama vrtjela sad na lijevo, sad na desno.

Ovdje valja dodati nešto općenito o tim kaznama. Nadležni bi sud izrekao osudu, da se ovaj ili onaj krivac imade usmrtiti (katl); ali kako, to nije bilo u osudi označeno. Ministarstvo bi pravde u Carigradu osudu potvrdilo ili zabacilo, a stvar je bila zaptijanskog zbora kao egzekutivnog organa izvršivati osudu, kako bi mu po volji bilo. Tada se je sudilo svakome većma po šerijatu nego li po kanunu. Kanun je bio nedavno izišao, pa se sudije nijesu bile još privikle na njega. Uz sudije su sjedili i prisjednici, ljudi iz naroda svake vjere; ali su ovi prisjednici gotovo svi bili analfabeti, pa su na osude i odluke (mazbate) samo pritiskivali svoje muhure (pečate). Ista institucija traje još i danas u nas u Bosni i Hercegovini kod sudova i drugih vlasti, a prisjednici su i danas još većim dijelom analfabeti, pa nije ni čudo, ako ih je takovih bilo u ona stara vremena. U turskim je zakonima vrijedio ovaj princip: glavu za glavu, oko za oko, ruku za ruku, nogu za nogu itd. - Privatni oštećenik, odnosno rodbina ubijenog, mogla je oprostiti ubojici smrtnu kaznu, naravno uz materijalnu odštetu. Kad bi koji zlikovac bio osugjen na smrt, vlast bi ponajprvo upitala najbližu rodbinu, bi li oprostila smrtnu kaznu osugjeniku i primila kakovu odštetu. Kad bi rodbina oprostila smrtnu kaznu uz neku odštetu, tada vlast ne bi izvršila smrtne kazne, nego bi osugjenika otpremila na doživotnu robiju. Mjesto robije za Bosnu i Hercegovinu bilo je Vidin u dunavskom vilajetu. Bosna i Hercegovina preživjela je dosta burnih vremena za vladanja osmanlijskoga gospodstva u više od 400 godina, pa nije čudo, ako su groblja u Vidinu prenapunjena kostima Bosanaca i Hercegovaca. Pošto se je Bugarska oslobodila, pušteni biše svi kažnjenici iz Vidina na

slobodu, pa se mnogi Bošnjaci i Hercegovci, koji su još u životu bili, ispovraćaše k svojim kućama.

(Velika Tepa je, ustvari, bila maleni trg na Carskoj džadi (Glavna ulica), točno na mjestu gdje se ulica Stari most stepeništem spaja s Glavnom. Naseljavanje i izgradnja kuća na Velikoj tepi počelo je odmah nakon dolaska turske uprave. Mostarski dobrotvor Ćejvan-ćehaja je polovinom 16. stoljeća tu dao sagraditi 67 dućana. Odmah u blizini je bila i Čejvan Čehajina džamija, a preko puta je na mjestu nekadašnjeg hana Kalhane, na svom zemljištu Mujaga Komadina izgradio Višu djevojačku školu 1903. g., u čijem prizemlju su se nalazili brojni dućani. Bilo je to mjesto okupljanja, svih događanja, mjesto kupovine i prodaje, te mjesto izvršenja smrtnih kazni vješanjem u staro tursko vrijeme, pa i kasnije, premda su Potkujundžiluk i Priječka čaršija u doba Austrougarske dobrano preuzeli prijašnju ulogu Velike tepe.)

Zbrka od novca u Bosni i Hercegovini

Tekst je preuzet iz knjige: "Mostar und sein Culturkreis Ein Städtbild aus der Hercegovina" (Mostar i njegova kultura – slika jednog grada u Hercegovini), autora Carla Peeza, tiskane 1891. g. u Lepzigu.

(Najprije objelodanjeno u "Handelsmuseum" Wien, 21. XI 1889.)

Kad je Austrougarska vojska, izvodeći član XXV Berlinskog ugovora od 13. Jula 1878., zaposjela pokrajine Bosnu i Hercegovinu, bila je ugodno iznenađena, kad je našla mnogo vrsta austro-ug. novca, koji je u obje provincije bio u opticaju i svugdje rado viđen, a od žena naročito najradije nošen kao ukras u dugim nizovima na vratu (slav. podbradnjak), na prsima ili na glavi.

Kako je došao naš kovani novac do ovako velikog ugleda?

Došao je usljed njegove dobre kovinske vrijednosti, kao siguran uložak na stranu stavljenih glavnica. Početkom 18. vijeka razvio se živahan trgovački promet među zemljama naše Monarhije i pograničnih dijelova Turske. Karlo VI. bio je onaj koji je za trgovinu svoje Zemlje sa Jugoistokom beskrajno puno učinio, gradio ceste, stvarao luke. Istom od njegove vladavine može se govoriti o pravilnim trgovačkim odnosima sa Turskom. Ne bez razloga naziva narod i sada još u Beogradu sve stare austro-ugarske talire "Karlovac" - "Karlov novac". [...]

[...] Kada je u tridesetim godinama našeg vijeka učeni Ami Boné proputovao Evropsku Tursku, ustanovio je, da je carsko srebro bio onaj strani novac, koji se najviše u Turskoj pojavljivao. Ovaj se u Bosni i Hercegovini, u katoličkoj Gornjoj Albaniji, nadalje u Srbiji i Vlaškoj primao za punu vrijednost. U donjoj Hercegovini bili su se već onda tako dobro na austrijski novac obikli, da se i u malotrgovini u Krajcere računalo. U izvještaju Sjeveronjemačkog saveznog konzulata u Sarajevu od godine 1869. nalazi se sljedeće mjesto: "Ovisnost zemlje o Austriji dokumentira se i u tome, da je u opticaju nalazeće se platežno sredstvo isključivo austrijski novac! Turski zlatni i srebreni novac spadaju u najveće rijetkosti. Samo bakreni i mali sitni novac promeće se uz austrijski sitni novac." [...]

[...] Moć prometa učinila je svoje; Turski novac putovao je dijelomično natrag u zemlje Visoke Porte, dijelom u skrovišta, gdje je spremljen. Gori među njima bivali su ponovno posrebrivani i pripojeni nakitu koga seljanke nose u višestrukim redovima na prsnom rupcu i na haljetku, nadalje i na kopreni. Ništa manje su sa sobom u domovinu ponijeli c.K. oficiri i činovnici u obliku dugmeta na manžetama ili kao privjesci.

Danas kola u zemlji samo austrijska valuta, ali često pod čudnim nazivima. Pokraj toga ima još nešto starijeg računskog novca, po kom se sada još broji, koji će sigurno tokom vremena iščeznuti. [...]

[...] Počnimo sa najvećim kovanim novcem, komadom od četiri dukata. Ovaj veliki i lijepi kovani novac naziva se u Hercegovini "poćešnjak", čime se hoće reći, da je jednak polovici "ćese" (turski kese), ili vreća, to je jednaka vrijednost sa 250 turskih piastera. U Hercegovini mijenja se vrijednost napram kursa dukata te sadržava osim četverostrukog iznosa još i jedan dodatak od 2-3 for. austr. vrij. [...] Kršćani ga nazivaju većinom "veliki dukat" i "dublon" po šanjolskom zlatnom novcu. Mi imamo mnoge slučajeve, da je naziv jednog zlatnog novca na jedan drugi slične vrijednosti prenešen. Komad od četiri dukata vrlo je omiljen u BiH. Domaće žene nose ga u jakom obrubu filigrana, koji je oko ruba novca položen. U Zadru, Splitu, Mostaru i Sarajevu bave se zlatari i srebrnari izradom ovih obruba, koji omogućavaju ženama, da nose komade u lancu oko vrata ili da ih objese u kose.

Pokraj komada od četiri dukata pokazali su se komadi od tri dukata od cara Franje I. (Stjepana) supruga carice Marije Terezije pod imenom "šovrani". I ovaj je naziv proistekao od engleskog *sovereign.* Ovaj komad vrijedi oko 15 for. aus. vrij.

Napoleondor poznat je ovdje pod nazivom "rilja" (što sigurno od "lire" potiče), dolazi rijetko u trgovini, i uvijek samo kao roba, nikad kao novac. Za vrijeme turske vladavine viđao se češće.

Najčešći zlatni novac je austrougarski dukat. Ovaj je i u prošlom vijeku uživao općeniti opticaj na Balkanskom poluostrvu; Ami Boué kaže o njemu u njegovom djelu "*La Turquie d'Europe*" (1840), da je imao u Bosni, viši kurs negoli u svima drugim turskim pokrajinama, jer je među trgovcima bila velika potražnja za njim. [...] Dukat ima osim svog oficielnog naziva u okupiranim pokrajinama još imena "cekin" po mletačkom *zecchino*, sa kojim ima skoro istu vrijednost, i prema njegovoj boji "žutica", žuti komad, nadalje "madžar" prema njegovoj domovini. [...]

[...] Za Turske vladavine kursirao je u Okupiranim provincijama mnogobrojni manji zlatni novac Otomanskog kova. Vide se još mnogi u nakitu grla kod pravoslavnih žena i u diademu sličnoj svezi na glavi Španjolkinja; u promet dolazi malo komada. Među ovima ima između ostalih "mahmudije" od sultana Mahmuta II. [...]

[...] Što se srebrenog novca tiče, koji u BiH cirkuliše, to stoje, po vrijednosti poredani, na prvom mjestu članovi obitelji talira. Općeniti naziv za sve bio je "talir", a u krajevima uzduž Dalmatinske granice i "škuda" od talijanskog "*scudo*". Bilo ih je najrazličitijih vrsta u zemlji, Kronenthaler iz Belgije, Conventionsthaler iz Bavarske i Saske i više drugih. Jako su prostranjeni bili u prijašnjim vremenima taliri Marije Terezije, koji su sa jedne strane radi čistog sadržaja (*Feingehaltes*) bili rado uzimani i kao novac a osim toga služili su na isti način kao i komadi od četiri dukata za ženski nakit. I oni bi se obuhvatili filigran-obrubom i tako cijeli pozlatili. Ako bogate žene nose komad od četiri dukata u zlatnom okviru, to siromašnije slijede njihov primjer oponašajući ih pozlaćanim talirima Marije Terezije sa isto takim obrubom. U kasnijim godinama Turske vladavine su taliri Marije Terezije rjeđi, valjda jer ih je manje u Zemlju dolazilo, a da bi se pokrile potrebe za

nakit i male prištede. U okupiranim provincijama je zakopavanje ostavljenog novca obljubljeno. Često zakopava više generacija jedna za drugom svoje prištednje na udaljena ili skrivena mjesta, da u slučaju nevolje imaju malo blago. Koji put izađe ovako od generacije na generaciju naslijeđeno blago na viđelo, obično veći stari srebrenjaci. Tako je prije bilo, a tako je još uvijek. Nadalje pružala su se u prijašnjim vremenima još mnoge druge prilike, pri kojima se cirkulacija talira Marije Terezije množila. [...]

[...] Austrijski taliri općenito se nazivlju prema na drugoj strani nalazećem se vrhu u narodnom govoru "Orlaš". [...]

[...] I tako stižemo na sitniji srebreni novac. Na prvom je mjestu kovenciona - dvadesetka (*Conventions* = *Zwanziger*). Ona se naziva u okup. provin. "cvancika", ali obično "pleta" po pletenom vijencu od lovorovog i hrastovog lišća koji obično glavu gospodara novca opkoljuje, a vrijedi u Bosni 32, a u Hercegovini 34 krajcera aus. vrij. [...]

[...] Sadanji aus. ug. komad od 10 kr. (aus. vrij.) naziva se u cijeloj zemlji "sekser". U Hercegovini nazivaju ga još "bjela para", "groš" i "banovac". [...] Turski naziv groš (zapravo gruš) dolazi od talijanskog "*grosso*", što su Nijemci u "*Dickpfennig*" preveli, i ima tako zajedničko porijeklo sa njemačkom riječi "*Groschen*".

Što se tiče imena "banovac" to isto općenito potiče od Bana Jelačića. U ono vrijeme, kada je onaj nekoć tako visokocijenjeni austrijski komad od šest krajcera u život stupio, stajao

je Grof Jelačić na vrhu uprave Hrvatske i Slavonije. [...]

[...] Manju vrijednost od pagatuma ima računski novac “mariaš”, koji se u Bosni računa po 2, a u Hercegovini po 2 1/2 krajcara aus. vrij. Naziv, mariaš zapravo je mađarski i dolazi od mađarskog konvencionog komada od deset krajcera, koji su se u zemljama Stjepanove krune tako nazivali radi na obratnoj strani (poleđini) prikazane slike Majke Božje. [...]

[...] Najobičniji bakreni novac reprezentira u Okupiranim zemljama krajcer. Kako je poznato ovo je njemačko ime i dolazi od križa, koji su prvi tirolski *Krentzer*-i nosili na poleđini. Od tada je u svim jugoistočnim zemljama Europe postao poznat i naziva se među ostalim u obe provincije “krajcar”. Službeno se krajcar označava “novčić”, što je deminutiv riječi “novac”. U Hercegovini je naprotiv naziv “šolad” ili “šoldo” običajan, a dolazi od talijanskog (*soldo*). [...]

[...] Vrlo upadna je pojava da prilično mnoge vrste novca i računskih jedinica imaju različitu vrijednost u BiH Ovo se objašnjava lošim stanjem prijašnjeg turskog novčarstva. [...]

Narodne priče.*

Tekst koji slijedi je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga III iz 1889. g.

Kako su postali stećci

Ono su ti bila dva kralja pa se žestoko zarate. — Najprije se pozovu na junački mejdan, da se sami sobom ogledaju. No tu im sreća ne pokaza, ko je od njih dvaju jači i moćniji. — Cijeli jedan dan gonjali su se po polju, ali sve uzalud. Uvijek bi jedan drugoga u isto vrijeme i na istom mjestu ranio. Recimo, ako bi prvi protivnik ranio dragoga u lijevu ruku, to bi ovaj isto tako ranio onog prvog u lijevu ruku i to baš u isti mah i na istom mjestu. — Napokon uvidješe, da tako ne mogu nikako izići na kraj. S toga stanu spremati silne i žestoke vojske i ureku vrijeme i mjesto, gdje će se ogledati.

Jedan od njih imao je nešto manje vojske, ali baš prije nego će se pobiti, na jedan put se namiri jednako broj i na jednoj i na dragoj strani. Pa kad prebroje vojsku, sami se začudiše. — Nijesu znali nikako, kako se to dogodilo, a znali su, da je jedan od njih imao manji broj vojske. Biva, džanum, meleći se pretvorili u insanski suret (lik), pa prešli na onu stranu, gdje je bilo manje vojnika. Ele šta ću ti duljiti: napokon dogje vrijeme da se ogledaju. — Obje vojske junački su se borile, ali nuto čuda! Gdje bi jedan vojnik drugog pogodio i ranio, to bi onaj drugi onog prvog isto tako ranio u isti mah i na istom mjesto. Ama baš i kod vojske se je tamam onako dogagjalo, kao i kod kraljeva. Stoga je i na jednoj i na drugoj strani padao jednak broj vojnika. Kraljevi sami vide, kako im nemilice gine vojska. Žao im je, ali jedan drugome nikako ne će da popusti. — Najposlije ugovore, da se nekolicina boljih momaka izabere s obje strane, pa koji od njih nadjačaju, neka bude mejdan (pobjeda) u onoga kralja i one vojske. Kako smisle, tako i učine. No i ovo im ništa nije prudilo. I ovdje se je isto, kao i prije zbivalo. Momci su i na jednoj i na drugoj strani jednako padali.

Poslije ovoga ureku opet njih dvojica, da se biju, ali im je bilo isto onako, kao i prije. Za tim iznova pokušaju sreću s vojskom, a najposlije izabirahu uvijek po nekoliko momaka s obje strane, da oni bar jedared odluče mejdan, ali sve utaman. — I tako su oni neprestance, sad jedno, sad drago mijenjali, te su ratovali bez prestanka sve u avaje

* Strane riječi pisane su jedino onako, kako ih sam narod govori i razumijeva. A to se najbolje vidi s obzirom na pisanje ovijeh riječi: čim, biljar, allah rahmetile, a pravo bi se moralo pisati: kjim biljur i allah rahmet ejle. Isto tako, kako već spomenuh, držao sam se i tumačenja jedino po narodnom shvaćanju, kao npr. ergjum – neprestano, a pravo bi se reklo "u svako doba" itd.

Muhammed i Allah, kao i druge riječi, koje budu dolazile u pojedinim člancima, pisane su sa dva jednaka izasebna suglasnika i to za to – pošto vjernici prorokovi ta dva imena i druge njima slične riječi po arapskom načina ovako izgovaraju, stoga sam i ja — prekoračivši pravila našeg pravopisa — ove riječi tako napisao našoj učenoj i pobožnoj braći muhamedovcima. Sva tri ova članka pričao mi je po prilici još u 1885. god. moj poznanik iz Mostara Avdo Kodan, od kojega imam još priličan broj ovakovijeh stvari.

(uzalud) punijeh deset godina. — Jadni narod vas im se bio u crno zavio. Kako ne će, kad tolika sila izgibe. Svak je želio mir, ali njih dvojica ni za dlaku jedan dragom da popusti.

Na jedan put im dogje misao, kako će se jedan drugome osvetiti. Obojica jedno isto zamisle, a to je, da jedan drugome kućnu kraljevsku grobnicu (kryptu) — mi reknemo mezar — razore i da sve insanske kosti iznutra izbace. A to ja u nas veliki gjunah (grijeh). Nema ti većega i težega gjunaha, nego kad staneš na mrtvu insansku kost Ele šta ću ti duljiti: njih dvojica prije svega odrede da svaki na svoju grobnicu metne jedan velik kamen, biva stećak, tako da ga ne može ni ampa (množina) ljudi odmaknuti. Iza ovog uatanove vrijeme, kad će onaj stećak metnuti na svoju grobnicn i razroviti grobnicu onog drugoga. Oni nijesu znali, da obojica jedno isto kane učiniti. I tamam jedne snosne tavne noći, kad su to htjeli učiniti, susretnu se na putu. U prvi se mah zapanje, al najednoć jedan drugome priskoče i poljube se. To isto učine i njihovi pratioci, koji su im pomogli dovaljati stećke, a sjutradan i sva vojaka.

Vas narod veselio se i radovao tome dogagjaju, te je dovu činio Bogu. A kao spomen ovoga dogagjaja počne narod i jednog i drugog kralja mećati stećke na svoje mezare, biva grobove. Od tada kažu, falan, da su postali stećci.

Kako postaje potres

Kad je Bog, jarabi šućur (Svemogućem hvala), stvarao ovaj svijet, jaratisao je (stvorio je) sve od ništa. Pa kad je sve tako lijepo stvorio, jednoga dana zamole ga pegamberi (sveci), da stvori jednu životinju, što može veću. Allah, tobe jarabi, (slava mu budi!) svojijem pegamberima odmah ispuni želju I jaratiše jednog veoma velikog vola. Eto koliki je taj vo bio, kad ga je Bog pokazao pegamberima, nije ga mogla više zemlja držati od težine. Sva zemlja gotova se bila prelomiti, te se je bibala (kretala) kao na vodi. Pegamberi su sami ibret uzimali (čudili se), šta je akt̓ ala (pravedni Bog) stvorio. Onda Bog lijepo zapovjedi volu, da se zemlja ne propunta (sruši), neka sigje ne u zemlju, nego čak pod zemlju i da stoji sve na jednom mjestu u miru. Eto vidiš, koliki je taj vo velik, a on ne može puno da izjede. Pa kada samo migne jednom malom dlakom, odmah se zemlja potrese i tako s njega postaje trešnja. A kada bi se vas mignuo, cijela bi zemlja otišla u propuntu. Čuo sam vala i to, da će pred kijamet (sudnji dan) izići opet na svijet, pa će svi oni, koji su imansuzi (zli i opaki), kad ga samo pogledaju, odmah se skameniti i umrijeti. Neka vala, pravo je, jer se ne može više ovako živjeti.

Kako je postao snijeg

O prijašnja vremena, kažu da se je svijet bio jako izopačio, tamam kao i danas. Za to allah odluči telef učiniti (uništiti) sve zle i opake ljude. Stoga stvori veoma veliku množinu snijega, ali sve u jednoj grudi, kojom je hotio od jednoć tepelejisati (uništiti) vas opaki dunjaluk (svijet). I tamam. kad je zamahnuo njome, da je baci, pristupi k njemu

Muhammed pegamber, te ga zamoli, da je ne baca, jer da može megju zlim ubiti i kojega dobroga. Allah učini po volji pegamberovoj i zovne dva meleća, koji odmah otada počnu turpijati onu grudu snijega. I tako i ljeti i zimi pada snijeg, ali ga mi ne vidimo ljeti, jer se pretvara od vrućine u ariju (zrak). Kazivao mi je alah rajmetile (pokoj mu duši) Salih Šantar, da je otada i grudanje postalo; to ti biva ne znam za sigurno kazati. Pa kad su ljudi gori i zločestiji, onda pada i više snijega- — A ona dva meleća ergjum (neprestano) turpijaju onu grudu snijega, ali još je nijesu ni pola oturpijali. Proći će ćim biljur (Bog zna) godina dok svu grudu oturpijaju.

Koja je najsretnija smrt

Najcrnja i najžalosnija smrt jest u naroda, kad se ko utopi ili kad koga objese, jer tada njegova duša ne izigje na usta, te ne može nikako doći ili u raj ili u dženet, čijoj je vjeri dotičnik pripadao — Ona je najbolja i najsretnija smrt po narodnom uvjerenja, kad čovjek tri puta zine, prije nego što će ispustiti dušu, jer je to nekakav tobože sigurni znak, da će se u toga duša spasti. Oboje ovo ili je ostatak još od starog poganstva ili od bogomilske jeresi. Od to dvoje jedno mora biti svakako.

Pribilježio Ivo Zovko, pom. učitelj.

Vladika Aksentije pohasio

Tekst je preuzet iz knjige Životopis Serafima Šolaje, autora Joanikija Pamučine, prvi put objavljene 1869. g.

Tada bijaše u Mostaru neki Jovan Anđelopul Grk, zet Josifa vladike, koi je sa svojom ženom i djecom u mitropoliji zajedno stajao s istijem šurom i upravljao eparhijom 20 godina. Pošto se je obogatijo i pokupovao kuće, dućane i vinograde, preseli se, pred polazkom Josifa vladike u Carigrad, u svoje kuće i postane prvi trgovac u Mostaru, ali do malo poklekne u imanju, te prilijepi se Ali-paši, i bio mu je u vijeću pisar na srbskom jeziku sve dok je Ali-paša poginuo u Banjoj Luci.[...]

[...] U istoj godini vladika se okumi s Jovanom i bude mu vjenčani kum sinu Anđeliću, a tako mu je i poslije bio kršteni kum prvomu đetetu. Vladika je okolo svadbe i krštenja potrošio više od 15 000 groša, a u takvome veselju zajmijo je Jovanu 30 000. Sad vladika Aksentije, imajući zapleće od Jovana kod Ali-paše, otide i po treći put s gavazima po eparhiji da sabira filotimu: ovda je činijo strašno nasilje, globijo, i robijo. i prebijao sveštenstvo i narod, po manastirima pograbijo neke ljepše stvari i zaklade; od ljudi koi mu nijesu imali platiti, pograbijo im je iz kuća: puške velike i male, noževe, toke, dolame, ženske haljine, kotlove, sane, tave i kantare. Jedanput u Trebinju i u Popovu, koja mu sela nijesu imala platiti, zatvorijo im je crkve i donijo u Mostar od 9 crkava 9 ključa, dok su poslje sastavili pare te otkupili svoje ključe. Može se kazati s jednom riječi da je tada u svakome pištalo materino mlijeko, jer je svaki dan sve to više pakostniji izlazijo, i ovako je sve bivalo do 1847. godine. I on je već sad mislijo da se je ispeo na vrh svoje zaludne slave, ali iste (1847.) stigne ga nesreća; jer među njim i njegovijem kumom Jovanom pukne smrdljivi čvor i zapodadere se strašna svadnja [...]

[...] Sad Josif pane u čajanje, neimajući kud-kamo, piše molbena pisma svome starome prijatelju Ali-paši Rizvanbegoviću, da mu pomože u nevolji, a tako piše i svom zetu Jovanu, da nastoji koliko je više moguće kod Ali-paše i kod naroda, pa da se opet povrati u Hercegovinu. U tom je Jovan odma Ali-pašu okrenuo za sobom i podpirio žižke među narodom, da viču na zulume vladike Aksentija. To narod jedva prije i dočeka i počme vikat na vladiku iza svega glasa, govoreći Ali-paši da od Kosova (bitke kosovske) ovaki stvor na dvije noge nije prešao u Hercegovinu, kao ovaj Aksentije. Pošto je vladika to razumijo, odma je poletijo po eparhiji, te su mu igumani, sveštenici i knezovi pritisnuli pečate na njegovo pismo upravljeno na patrijarha, koje je krijući poslao iz Mostara u Carigrad, ali to dozna Ali-paša, te brže bolje naturijo tatara, koi pismo dostigne i krijući

vrati ga Ali-paši. Tada odma Ali-paša s Jovanom na isti način tajno pokupe sve one pečate po eparhiji i pošalju ih za Josifa vladiku u Carigrad.

Vladika Aksentije, pošto ovo razumije, nemajući kud-kamo, pribavi k sebi o. Serafima i zagrli ga kao najvećeg prijatelja, poradi da se svjetuje s njim, i tako jedan dan dozove k sebi u mitropoliju sve prvjence mostarske, izvadi 6 komada carskije fermana i vezirskije buruntija i kaže im:

— Ove mi je senete (tvrđave) dao moj zlosretni raskum Jovan Anđelopul, prokleti Grk, koje je bio Josif, njegov šura, dobavijo za svoju korist, kadgoć oće, da može s njima promjenjivat manastirske igumane, prve dizat, pa im uzeti globu, a novijem opet prodavati igumanstva; i štogoć sam učinijo zla manastirima, sveštenstvu i narodu, a zanajviše vašijem duhovnicima: Serafimu i Joanikiju, sve je to bilo iz Jovanove glave, koi te je na to namećao. Evo od sad neće toga bivati.

Tada potegne one tvrđave, te ih izbuca i na male komadiće istirinta, pa ih turi u vatru te se spapunjaju.

Iza toga do 3—4 dana, što je bilo 7. jan. 1848. godine na Sabor sv. Jovana Krstitelja, na samo Jovanovo krsno ime, i drugije kršnjaka, što ih ima u Mostaru preko 140 kuća, sakupi se silni narod u crkvi i okolo crkve, a vladika Aksentije odsluži božestvenu službu, pa iza evanđelija izađe na dveri, držeći u rukama užežene trikire i dikire, i tu strašno prokune svoga kuma Jovana sa svom njegovom kućom i radnjom. Ovda mu Jovan odgovori:

— Sve si ti to učinijo, i svemu si tome kriv, i udri sad gasi vatru slamom.

I odma Jovan otolen iziđe iz crkve i poleti plačući k Ali-paši, na saraje, kazavši mu preko plača kako je vladika neki dan poderao carske fermane i vezirske bujruntije, i kako ga je danas na njegovo krsno ime u crkvi pred narodom prokleo. Tu ga Ali-paša utješi:

— Ne boj se, Jovane, ne sluša Bog onakove pomamljenike, a proklećemo i mi njega i još ga prognat u zatočenje, i odma ću sad pisat u devlet (praviteljstvo), da umoli car patriku da digne iz Hercegovine Aksentija mitropolita, koi je usmrdijo svu Hercegovinu, a na njegovo mjesto da pošalje našeg starog Josifa mitropolita.

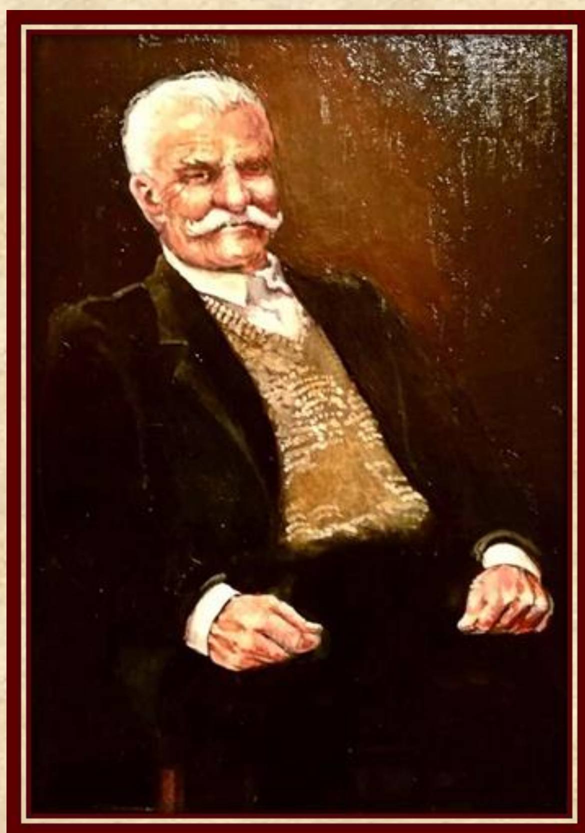
Tako je Ali-paša i učinijo. Pa iza toga, 17. jan. u svanuće, pošalje Ali-paša svojeručno pismo na srbskom jeziku vladici u mitropoliju, u kome mu piše ovako:

"Od mene Galip nepobjedimog Ali-paše Rizvanbegovića vezira hercegovačkog, tebi mitropolitu Aksentije, a potome odma se spremi, uzmi tvoje momke i konje pa hajde jaši u manastir Žitomišlić čeka te moj Turan-aga na hadžinskoj sofi, koji će te pratiti do manastira, i podaj mu ono 100 dukata koje si uzeo u Crkvicama za onu crkvu, pa da se vrate pare onoj fukari (siromasima), i tamo sjedi u manastiru dok dođe meni odgovor iz Stambola, a što bude oko tebe troška, plati sve igumanu Melentiju, i da si zdravo."

Tad se vladika prepane, bojeći se da ga Ali-paša ne mušketa za carske fermane i vezirske bujruntije, što ih je poderao i obezčestijo, te ti odma dozove k sebi nas dvojicu, i stane nam hučući preko plača govoriti:

— Brate gospodine Serafime, ja sam se od straha izgubijo, već molim te hajde sa mnom u m. Žitomišliće, da me ti i g. Meletije razgovarate za nekoliko dana, a ti brate kir Joanikije, molim te, prepiši sve pokućstvo, pa mi pošalji naslov u manastir, i uzmi ovu ćesu u kojoj je 1001 dukat i odnesi je u tvoju ćeliju, a ostale su mi bijele pare prebrojene, možeš ih i ti opet prebroiti, i puna su ova dva kovčega (pokazujući mi rukom na nji), i evo uzmi ključe od nji, i daj mi napiši priznanicu da su ove pare kod tebe, i neka na njoj posvjedoči g. Serafim, pa ako bi me iz manastira poslali drugijem putem živa u Carigrad a da se ne vratim u Mostar, onda odklen i po kome ti pošaljem istu priznanicu, onome ćeš sve moje stvari i pare predati u ruke.

Dok sam ja napisao priznanicu, u tome su već bili i konji pripravljeni, te odma uzjašu na nji, i o. Serafim odprati ga u m. Žitomišlić, i tamo se je s njim bavijo do Čiste srijede, pa se je već tada vratijo u Mostar. Ali-paša pisao je sultanu da je Aksentije vladika poasijo (pobijesnijo), te je poderao fermane i bujruntije i obezčestijo carske i vezirske obraze i suviše prokleo Jovana Anđelopula sa svom kućom, da je u tome glavodužan, pa ga je zato prognao u m. Žitomišlić. Ovo je sultan dostavijo patrijarhu, i naredijo mu da svakako digne s eparhije Aksentija, a na njegovo mjesto opet da pošalje Josifa.

Letipas – leteći miš u Hercegovini

Tekst koji slijedi je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga 3. 1894. g

U polovici augusta 1886. ubio je tadanji narednik Laboda, sada stražmeštar straže sigurnosti u Sarajevu, pri večernjoj zasjedi na divlje golubove na jednoj kosi Podveleža blizu Mostara jednog letećeg miša od sasvijem začudne veličine u trenutku, kad je proletio ispred ulaza jedne poveće pećine. Životinja ubijena razmjerno finom sačmom pade u jednu dubinu krasa, a inače vjerno pseto srećnoga lovca ne hotijaše baš nikako da aportira slijepoga miša.

Pošto je ovo čudovište izazivalo opću senzaciju u Mostaru, to se jedan prost vojnik 3. pješ. Pukovnije poduhvatio da ga preparira na originalan način, naravno prilično nedovoljan, u koliko je šusterskom iglom izbušio mnoge rupe u tijelu miša i kroza njih uduhao nekakvo sredstvo za konzervisanje. Otolen je slijepi miš dospjeo u Ljubuški, pršao je kroza razne ruke, dok ga najzad koncem 1888. nije bosan.herceg. zemaljski muzej pribavio za se.

Premda ova životinja danas izgleda kao sasušena mumija skoro bez i jedne dlake, a pri tome je u tečaju vremena pretpljena i druga uštrba – ipak još i danas vazda imponuje svojom uglednom veličinom. Širina u letenju je danas 94 cm., a u svježem stanju mora da je bila još veća.

Po obliku glave sa zubima, po sastavu ogromnih pandža i palčevima, jasno se poznaje G*enus Pteropus*. Na žalost po sadanjem stanju životinje nije nam moguće, da označimo vrstu životinje.

Da je ovaj slijepi miš po pričanju ubijen u potpunoj slobodi, to stoji; no u kojem se vidu nalazi, o tome se u ovaj mah ne može ništa utvrdo da reče. To jedno stoji, da se slična vrsta Pteropus-a ne nalazi ni u Jevropi niti u opće u svoj Africi, i da tako ogromni leteći miševi jedino u južnoj Aziji žive. Osim toga nije poznato, da se ulovio u Jevropi takav primjerak, po kojemu bi se moglo reći, da prividno u slobodi živi.

Može se samo na ovo troje pomisliti. Pošto se ovake životinje ponekad uvoze za trgovine sa životinjama, možda je ovaj leteći miš na obali jadranskog mora umakao kakvom brodu pa se odomaćio ovdje u Hercegovini; ili pošto letipas u opće imade pozamašnu snagu da leti, možda su ga morske bure zabacile, te je iz tropskih predjela možda postepeno dospio amo; ili možda se ova vrsta u nekoliko primjeraka još nalazi u bližijim predjelima posjednutog područja, možda kano zaostatak već izumrle faune zemaljske. I ako se čini da je nevjerojatno ono potonje mišljenje, ipak ću u prilog tome nešto da napomenem.

Isti lovac našeg letećeg miša prije više vremena opazio je također u Mostaru sličnu životinju, koju je neki dječak živu uhvatio i prodao nekom putniku – agentu za šivaće mašine, koji je životinju ubio i ispunio. Taj primjerak veli se, da je bio neznatno manji od ovoga našega, i po opisivanju biće da je to bila mlađa životinja.

I vojnici od tamošnje bosan.herceg. kompanije, koji u pisarni često razgledahu razapetog miša, pričahu često istom naredniku, da su u svojoj hercegovačkoj postojbini viđevali slične i još veće primjerka od ove životinje.

Najzad napominjem da je i pukovnijski ljekar g. dr. Henš, kako veli iz pouzdana izvora doznao, da u zapadnoj Hercegovini imade ogromnih slijepih miševa.

Nadajmo se daklen, da ćemo pri sadanjem sistematičnom proučavanju Bosne i Hercegovine skorim dobiti objašnjenja o zasad još veoma nevjerojatnom nalasku ove vrste životinje, koja pripada tropskim predjelima.

Otmar Reiser (Rajzer)

Jedni očajavali, a drugi nasipali džepove

Priča je preuzeta iz knjige memoari s Balkana 1858. – 1878., autora Martina Gjurgjevića, objavljenoj prvi put u Sarajevu 1910. godine.

Već sam prije napomenuo, da u kršnoj Hercegovini nijesu mogli c. i k. traini vršiti službe transporta polag vojničke uredbe, s toga neki Abendroth, umirovljeni kapetan (*Rittmeister*) c. i k. garde, primi na se transport živeža i sviju vojničkih potreboča u Hercegovini. U tu svrhu dobi od vojničke uprave, kako je sam kazivao, 3,000.000 forinti predujma. Tako on odmah početkom okupacije otigje u Španjolsku i tu kupi 2000 konja i mazaga, koje su bile naučne, i još dovede 500 Španjolaca, da preganjaju vojničku opskrbu tamo i amo. Mazge i konji bili su, premda nabavljeni iz španjolskih brda, jako veliki, poput madžarskih konja, ali tanji i vitkiji. Španjolci su bili obučeni u sivaste hlače, modru mornarsku bluzu, a na glavi su imali dugačku crvenu pletenu kapu (kao dugačka čarapa), previjenu ostrag do ramena. Vladanje ovih ljudi bilo nam je smiješno; katkada bi išli pijani po ulicama i pojedini se čopori svagjali megjusobno, gdje bi se sretali. Najsmješniji su bili, kad bi se svagjali, tada bi se jedni prama drugima zatrčali s uzdignutom rukom i stisnutom pesnicom urlikajuć, te bi rekao, da će sad jedan drugome nos razbiti; ali kad bi pesnica blizu nosa došla, ništa se ne bi dogodilo; oni bi se samo urličuć i psujuć opet razišli.

U ovome transportnome poduzeću bili su svi prama svome položaju službe ogromno plaćeni. Svaka kolona od 40 konja imala je konduktera jahača, koji je imao 400 forinti mjesečne plaće. Centralna uprava u Mostaru imala je četiri odjela, a poglavar svakog odjela imao je 1000 forinti mjesečno. Za stan pisarne plaćalo je to poduzeće 500 forinti mjesečno.

Kraj svega toga Abendroth je živio sjajno u svome privatnom životu. On je za jednu malu zidinu t. j. za jednu staru i malu ruševinu bio platio 5000 forinti, a taku bi mogao Mostarac kupiti za 100 forinti, pa na tim ruševinama uz velike troškove udoban stan adaptirao sebi i svojoj obitelji. Imao je sa sobom suprugu, sinčića od 6 godina i nećakinju.

Abendrothova je kuća bila puna svake sreće; uz njega išlo dobro svakome, koji je iole s njime općio. Kod njega su bili svaki dan sastanci i kuglanje, a u veče do kasno doba gozba, na kojoj su bila najotmenija gospoda. Najtečnija jela i slatkarije su se iznosile na sto i svaki je gost imao pred sobom četiri čaše za razna vina. Bordeaux, Saint-Julien, tokajac i šanpanjac trošio se je do mile volje, a na pošljetku su se škatule od pet-šest vrsti najskupljih cigara redale po gostima, da se u miomirisnome dimu i veselome čavrljanju vrijeme provede što ugodnije.

Nakon šest mjeseci Abendroth svoju zadaću završi, te stade likvidirati račune. Po tom ode u Beč s dobro nabijenom kesom, a iza njega ostade samo nekoliko njegovih činovnika, da poprtljaju ono, što je još bilo preteklo od inventara. No njegovi konji i mazge su krepavale od gladi po ulicama, a nekoliko su ih i rasprodali na dražbi. Jednog dana bih pozvan, da povjerenstveno procijenim štetu, koja je po štalama bila nanešena; konji i mazge su na ime jele grede od gladi, jerbo nijesu po nekoliko dana dobivale ni

slame ni sijena niti zobi, pa su po vas dan i svu noć glodale grede, direke i jasle tako, da su se štale počele rušiti.

Još je jedan veliki poduzetnik sretno prošao uz okupaciju, a to je bio gradjevni poduzetnik Scharman. On je gradio barake po Bugarskoj 1877. za rusku vojsku, no tu je, kako je bar on kazivao, bio izgubio puno novaca. Nego uz okupaciju dogje u Mostar, da sagradi barake, sve od kamena i željeza, za austro-ugarsku vojsku. Te barake u južnome i sjevernome dijelu grada biše pogogjene za 9,000.000 forinti. Nu i ovaj poduzetnik na jednoć prestade raditi veleć, da on ne može dalje, jerbo da je on to jevtino pogodio. Na to dogje iz Beča povjerenstvo, da sve tačno pregleda, te su Scharmanu napokon morali namiriti preko pogodbe, kako sam razumio, još 3,000.000 forinti. Sav materijal osim kamena, kreča i vode: željezo, podovi, vrata, prozori, gvozdene grede i u opće sve dogje iz Graca i Beča gotovo, preko Trsta željeznicom, iz Trsta morem do Metkovića, a onda do Mostara u kolima, pa nije čudo, ako je ono nekoliko baraka zapalo 12,000.000 forinti. Ja sam jedanput za 47 kilometara daljine iz Mostara u Metkoviće i nazad za fijaker platio 100 forinti. Eto kakva su onda bila vremena, pa je pojmljivo, kako je prama tome sve skupo bilo. Tako su jedni zdvajali, a drugi nasipali džepove. Mene su tada zvala razna poduzeća, da stupim u njihovo kolo, te bih onda bio možda postao bogatašem, nu bio sam državni činovnik, pa sam se držao daleko od tih ponuda, tim više, što su me generali Jovanović i Teodorović od toga odvraćali obećavajući mi veliku budućnost u državnoj službi, kad sam im tada bio vrlo potrebit, a drugijeh osim mene nije bilo.

Kroz Bosnu i Hercegovinu

Tekst profesora Frana Ž. Kesterčaneka, objavljen je u Šumarskom listu broj 11, od studenog 1897.

Put iz Sarajeva prema Mostaru spada svakako i u prirodnom i turističkom pogledu među najveličanstvenije željezničke pruge u ovoj monarhiji. [...]

[...] Vozeći se tom 15.555 metara dugačkom zupčastom prugom, mogli smo prilikom stajanja na stanici Ivan pogledati vrlo zanimljivu gorsku lokomotivu, koja nas je vozila na spomenutoj razmeđi, kao i sami način gradnju te pruge.

Ove lokomotive su pogodne i za adhezijske pruge tako i za pruge sa zupčanim tračnicama, a napravljene su tako da mogu voziti vlak i do 120 tona na usponu i do 35 stepeni. Dvije takve lokomotive vozile su takav vlak niz strminu od 60 promila, kakva je ova ovdje preko Ivan planine. Jedna ovakva lokomotiva sama može voziti vlak samo do 80 tona težine, pa se na Ivanu ili u Konjicu vlaku dodaje još jedna takva. [...]

[...] Pruga od Sarajeva do Konjica puštena je u promet 1891. godine, pruga od Metkovića do Mostara 1885. godine, a ona od Mostara preko Rame do Ostrošca 1888. godine, a dalje do Konjica 1889. godine.

Prošavši kroz naprijed spomenuti tunel kroz Ivan planinu stigli smo u kršnu Hercegovinu.

Lijevo od Ivana nalaze se šume od smrčike (*P. Leucodermis*) i to na Preslici. Ostale čiste smrčikove šume nalaze se tek na samoj granici Crne Gore i Hercegovine,na planini Jastrebovac na visini od 1620 do 1760 metara nad morem.

Na obroncima Prenja (2012 m) raste zajedno smrčika i crni bor, zajedno sa klekovinom, bukvom i jelom, spustili smo se velikim serpentinama i interesantnim zavijutcima, i mjestimično veličanstvenim stijenama prema varoši Konjic i neretvanskom klancu. Usput smo primjetili hrastove brdnjake, kitnjake, mrke i bijele cerove i kljenove, obične bijele i crne jasenove, crvene brijestove, dudove, jarebike, makinje, kao i mnoge druge karakteristične vreste stabala tamnošnje podgorske flore.

Bilo je već oko tri sata popodne kada stigosmo i na samu stanicu Konjica. [...] Odavde željeznica ide dolinom Neretve, i prati je sve do Metkovića. Preko Neretve u Konjicu prelazi kameni most sa devet stupova, o kojemu narod priča, da ga je sagradio neki kralj Hvalimir, još u 10. stoljeću. U okolini Konjica ima raznog voća i dobrog vina. Nedaleko se nalazi i oveće jezero Borci, u romantičnoj okolini između Vrabča i Lipete. Iz toga jezera izvire rijeka Vlah koja se ulijeva u Neretvu.

Dolina Neretve koja je do Konjica prilično tijesna i divlja, omeđena stijenama visokih gorskih obronaka, odavde pa sve do stanice Rama je prilično široka, a brda na obje obale se dižu do srednje visine.

Iza ušća Peričca dolina se opet stješnjava poput gudure, a iza stanice Jablanica počinje veličanstveni klanac Neretve, dug otprilike 20 kilometara, u kome su rijeka, željeznički put i drum, potpuno vezani jedni uz druge u uzanoj dolini poput provalije, ovjenčane Rauljom (1648 m), Velikom Čvrsnicom (2227 m) i silnom Prenj planinom.

Prelijepi scenariji mjenjaju se u ovom uskorječju, haotično sastavljeni krševi, okomite litice, na kojima drveće i žbunovi čudnovato stoje, držeći ravnotežu, prevrtljivi oblici brda, mnogi lijepi vodopadi, sa obje strane bujen, hučne rijeke upotpunjuju tu veličanstvenu sliku koja se nikada ne zaboravlja.

Da bi i mi uživali u tome čarobnom kraju u Konjicu smo presjeli u posebni, vlaku priključeni vagon za gledanje tzv. *Aussichtvagon*.

U toj veličanstvenoj osami, gdje stoluje velika divljač i struji svjež gorski zrak, doista shvataš ovaj čas, što leži u pjesničkom izrazu: kršna zemlja Hercegova. Taj gorskim cvijećem i zelenim šikarjem upitomljeni dojam izlazi među tim strahotnim u Neretvinom klancu kod Grabovice.

Iza ušća divlje Grabovice rasprostranjuje se i opet dolina Neretve, jer kod stanice Vojna prestaje klanac, a istodobno pojavi se na desno već golemi Velež (1897 m.) nad Mostarom. Gore, koje su sve dole bile još šumom zarasle, postaju sada sve to više gole i krševite. Sve više i više pomaljao se pred nama onaj strašni i pusti hercegovački krš, prava slika pustoši za svakog onoga, koji nije do sada još imao prilike upoznati se s tim strašilom sveukupnog našeg Primorja, Dalmacije i Istre. [...]

[...] Kada sam po prvi puta prije tri godine Hercegovinom putovao, bilo je to koncem mjeseca kolovoza, dakle za vrieme najveće žege i iza tromjesečne suše, pričinjahu mi se te pustoši kud i kamo strašnije i tužnije no sada, gdje je uslied obilnih kiša ipak i po tom kamenju čbunje i trava bar donjekle jošte zelenila.

Ogromna je i teška zadaća, koja tuj čeka bosansku vladu, kao i tamnošnje šumare, dok se te pustoši bar donjekle i dielomice budu i opet privele njekoj kulturi. [...]

[...] I tako nam je, razmatrajući okolišnu narav i njezine krasote, put od Sarajeva do Mostara, kamo smo tek pred večer stigli, prošao ipak dosta brzo i ugodno.

U Mostaru nas već na kolodvoru dočekaše i opet gg. Kotarski šumarski upravitelj F. Bulbuk sa ravnateljem mostarske vinogradarske i voćarske škole S. Vaškom.

Naredba o rajinom odijelu

Tekst koji slijedi je objavljen u knjizi Safvet Beg Bašagića - Kratka uputa u prošlost BiH, iz 1900. g.

Preturajući po listinama muzeja srpsko-pravoslavne stare crkve u Sarajevu, naišao sam na jednu bilješku – upravo crkveni oglas – iz druge polovine XVIII. vijeka. Ta bilješka donekle ilustruje tadašnje potišteno stanje raje u Bosni. Bilješka glasi ovako:

7. ševala 1208. (u maju 1794.) Husamuddin paša izdade slijedeću naredbu u pogledu odijela i boja. Po visokoj carskoj zapovijedi i šerijatskim pravilima: zeleno, bijelo, žuto i crveno odijelo i obuća nošnja je muslomanska i jenjičarska; dugi kalpak, dalmatinski fes, gunj zagarija i postule od kajsera naročito je nošnja jenjičarska; ljubičasta, crna i modra džoka, crne čizme ili postule i crno odijelo nošnja je kršćanska; osim toga plave čizme, mestve ili papuče i duga odijela nošnja je kršćanska i židovska.

Kako je gori spomenuto, uvijek je u običaju bila rečena nošnja, samo od neko vrijeme kršćani i židovi počeli su oblačiti ova odijela proti šerijatu i carskoj odredbi, da nije moguće razlikovati muslomana od nemuslomana, zato nemusloman bio muški ili ženska, ako bi se usudio obući drugu boju i nošnju, nego koju su od starina nosili, da se imadu staviti pred sud na odgovornost i kazniti.

U isto vrijeme svilena i zlatna platna, koja su uvažali Mlečani u Bosnu, štedljive Sarajlije bojeći se da im vas novac za odijelo ne ode na stranu, zabrane uvažati i prodavati u gradu.

Sve je tako poskočilo u cijenama

Priča je preuzeta iz knjige memoari s Balkana 1858. – 1878. autora Martina Gjurgjevića objavljenoj prvi put u Sarajevu 1910. godine

(Autor opisuje događaje dan nakon ulaska autrougarske vojske u Mostar i nakon pokolja i pljačke koju su po Mostaru 1. avgusta 1878. g. organizirali Alijaga Hamzić i Ali-efendija Haljevac.)

Megju tim baron Jovanović 1. augusta pade na konak u Jasenicu i razape čadore. Na jednom kavaz Ferhad-aga utrča k nama i povika: "Spas je svima! Eno čuju se trempeta (bubnji) i trube austrijanskih soldata na Čekrku!" Na tu vijest konzul Wiet[55] i ja pograbismo kape, izletjesmo na sokak i dogjosmo na Veliku Tepu, da gledamo soldate, gdje ulaze. Vojnici su marširali u potpunome redu sokakom Čekrka, pa preko mosta na Veliku Tepu. Velika Tepa i sokaci bili su tako puni svijeta, da ne bi ni jaje moglo pasti na zemlju. Već počeše vojnici prolaziti preko Velike Tepe na Carinu i na druge strane grada. Pred svom vojskom išle su najprvo dvije mlade djevojke, konobarice markantendera, pod slamnatim šeširom i u kratkim suknjama i s crnožutim tkanicama na gornjem dijelu lakta. Iza konobarica igjaše propisana prednja straža i čitava kumpanija vojnika, a bile im nataknute bajonete na puškama. Iza te straže jaši general Todorović vodeć u grad za taj dan samo 6 000 vojnika, a zapovjedni general Jovanović imao je istom sutra s glavnom silom svečano u grad uljeći.

Koga vidim, gdje jaši iza generala Teodorovića? Luku Radonića! Luka je imao na glavi džokejsku sivastu kapu, bio je obučen u sivasto staro odijelo alafranka, a niz rame bio objesio onu sjajnu, svu srebrom okovanu sablju svoga pokojnoga oca guvernadura Crne gore. Iza generala Teodorovića jašilo je okolo trideset sijedih Turaka, prvenaca Mostara, koji su bili otišli u Jasenicu, da se poklone Jovanoviću. Za tim je slijedilo 6000 vojnika svake vrsti, pa ovi odmah opkoliše grad i naperiše topove proti kućama. Megju tim su se sve ustaše, koji nijesu bili Mostarci, bili razbjegli na sve strane, te je preko noći vladao potpuni mir.

Sutri-dan u 9 sati jutrom uzjašismo na konje ja i francuski konzul Wiet i odosmo u Jasenicu, da pozdravimo baruna Jovanovića. Na putu sretosmo biskupa Kraljevića, vladiku i mnogo dostojanstvenika; ovi su se već vraćali iz Jasenice. Kad tamo dogjosmo, srdačno nas dočeka Jovanović, počasti kavom i cigarom, te nam nakon po sata reče: "Ja ću sada svečano uljeći u Mostar sa svom vojskom; izvolite se priključiti mojoj pratnji". Na to se konzul Wiet vrlo učtivo ispriča, da se žuri u svoju pisarnu, jer da ga tu čekaju silni spisi, na koje mora odmah brzojavno odgovoriti. S toga sam morao i ja ići s Wietom, pa pojahasmo konje i odosmo u Mostar, da tu vidimo svečani ulaz bar. Jovanovića i carske

---

[55] Gaston Wiet – tadašnji francuski konzul sa sjedištem u Mostaru.

vojske. Čim dakle general Jovanović dogje u Mostar, postavi se sa pratnjom na Veliku Tepu, a divizija stade defilovati pred njim. Regementa po regementa defilovala je, a glazbe su svirale naizmjenice ponajviše slovjenske koračnice. Za tim su slijedili konjanici, topovi i teretna kola. To je sve trajalo dva sata. Po tom se vojska porazmjesti u dolnji i gornji tabor i okolo grada, a barun Jovanović posjednu pašin konak.

Moram ovdje mimogred napomenuti, da je u Mostaru na jedan dan prije dolaska austrougarske vojske bila oka mesa 40 helera[56], oka vina 40 helera, tovar drva 60 helera itd.; a sutri-dan: oka mesa 2 K 50 h., oka vina 3 K, tovar drva 4 K itd. - Tako se trgovci počeše bogatiti, a siromasi, obrtnici i radnici počeše kukati radi pretjerane skupoće, koja urodi velikom oskudicom. Prije zaposjednuća moglo se je dobaviti robe 100 kilograma (dalečina od 47 kilometara) iz Metkovića za 5 kruna; a sada je i kirija (podvoz) skočila, za

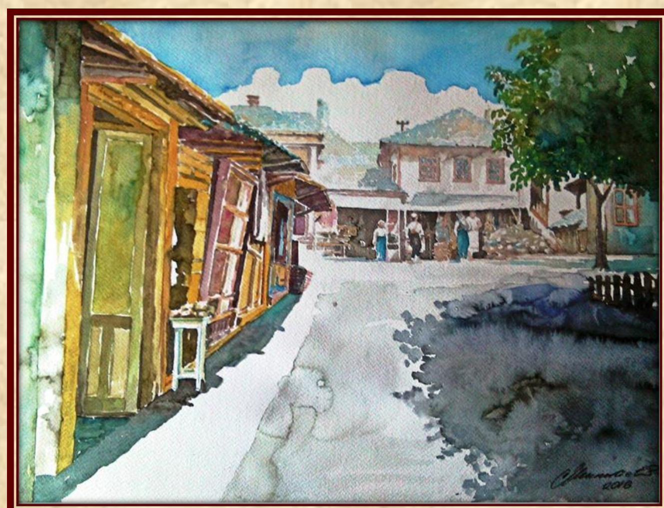
[56] Heller – stoti dio Krune (K)

100 kilograma na 30 kruna. Sve je tako strašno bilo poskočilo u cijenama, da je bilo zdvojno živjeti. Tome je uzrok bio, što su vojne oblasti bile naredile, da svi tovarni konji iz svih kotara Hercegovine moraju prenašati muhimat (opskrbne potrebe), jerbo obični vojnici za prevažanje nijesu mogli djelovati na onome kršovitom tlu u Hercegovini.

Sutra-dan sastadoh se s jednim topničkim kapetanom u kavani, a s njim sam bio dobro poznat još iz Metkovića pred nekoliko mjeseci, pa mi reče: "Vidite li onu glavicu gore na brdu Humu? Ondje sam ja bio postavio bateriju topova, da pucam i rušim Mostar, čim bi prva puška zapucala proti vojnicima s prozora ili po ulicama. Prvi sam top bio naciljao na onu veliku, lijepu kuću!" Ja mu rekoh, da je ona lijepa velika kuća engleski konzulat, da smo se ja i konzul Wiet bili u nju sklonili kao u najsigurniju kuću. On onda reče: "A ja sam mislio, da je ono pašina kuća". - Kako nije bilo engleskog konzula tada u Mostaru, konzularni barjak bijaše pod ključem, te ga nijesmo mogli izvijesiti, pa bi tako mi najprvo bili stradali, samo da su Mostarci bili pucali na vojnike.

Drugi dan zaposjednuća vrati se general konzul Vasić sa svom svojom kolonijom iz Metkovića i ode pod velikom pratnjom austrijanskih vojnika put Sarajeva; ali sada ne znam, kada je mogao uljeći u Sarajevo, budući da je general Filipović istom 19. augusta uz krvavu bitku zauzeo Sarajevo, kao što je već poznato. Treći dan, pošto je bio Mostar osvojen, sakupi general Jovanović sve turske činovnike i odlične gragjane u konak, pa im reče: "Mutesarif je ubijen, sada sam Vam ja mutesarif. Muftiju i kadiju ćemo već naći, a Vi, činovnici, sjedite svaki na svoje mjesto, radite kao i do sad i pokoravajte se mojim zapovijedima". Mene pako postavi general Jovanović tajnikom provincijalnog upravnoga vijeća, koje se je po starom običaju sastajalo svaki dan, da rješava dnevne poslove. Kao politički činovnik dogje uz Jovanovića kotarski povjerenik Antun Vuković. Njegov je rad bio vrlo znatan za okupacije i to u svim upravnim odnošajima Hercegovine, pa i kasnije, te kao što je poznato, bi odlikovan visokim redovima i postade dvorskim savjetnikom.

Kako je desetina bila propisana već prije ulaska vojske, to nova uprava naredi, da se odmah pokupi u naravi, kao i prije, i sasiplje u državne hambarove (žitnice).

Krava brža od konja

U sarajevskim dnevnim novinama "Jugoslovenski list" (izlazile od 1918. do 1941.), njihov dopisnik iz Mostara Omer H. Sefić (potpisivao se sa O.H.S.), objavio je u dvanaest nastavaka u periodu od 18.04. do 19.05.1930. godine razgovore iz prošlosti našeg grada sa starim Mostarcem Jeftanom Milišićem (1859.-1935.). Milišićeva pričanja obiluju nizom zanimljivosti iz prošlosti našeg grada o kojima je on slušao i kojima je bio suvremenik.

Ovde u Mostaru živio je jedan Musliman, dosta bogat čovjek, koji se je pravilno zvao Avdaga Duvnjak, a prozvat je bećarom pošto se kao mladić nije oženio, jer je imao dvije-tri starije sestre, pa je očekivao da se one udaju i da se tada on oženi, i zato ga je svijet prozvao bećarom. Jednoga dana Avdaga je kupio u Županjcu[57] na pazaru jednoga dobroga konja i doveo ga u Mostar. Iza nekoliko dana, svaki skoro dan, projahivao bi kroz Mostar na konju. U susjedstvu Avdaginu živio je Husein majstor Nakić koji je bio ekmekčija po zanatu i imao je svoju vlastitu ekmekčinicu, kuću i dva-tri kmeta i tako nije ni od koga zavisio da kome šta komplimentira. Običaj su imali obadva uvečer doći na Carinu na Hakalov salaš i tu piti kahvu i sijeliti sa drugim komšijama.

Za nekoliko večeri na tome se sijelu nije ni o čemu drugom govorilo, samo o Avdaginu konju. Čak su neki primjećivali da ni Ali-paša nema onakoga konja u svojoj štali, kakav je njegov. I to su bili oni koje je on čašćavao kahvom, što mu hvale konja. Najposlije je više dotužila tolika hvala konja, ali je svak ipak šutio za nekoliko večeri. Isti je, spomenuti Nakić, imao jednu kravu junicu kod kuće koju je gojio i došao je na tu zamisao da Avdagu izazove sa junicom.

Kad je jednu večer došao pred salaš, već je zatekao opet govor o konju. Na to je on upitao Avdagu: "Avdaga, brate, je li to taj konj što se hvali, što no ti danas na njemu projaha?" Avdaga mu je odgovorio da jest. Nakić je na to njemu primijetio: "E, brate, ako je onaj, vallahi će mu uteći moja krava, od Zaličkog harema dovle!" Avdaga je na to planuo i rekao: "S kim se ti sprdaš, kako će krava uteći onakome konju?", a Nakić mu je na to odgovorio: "Ako ne uteče, evo moja krava!" I tu su si oba dali ruke, jedan drugom dali tvrdu riječ da neće prevariti i da trka sutradan bude ujutro. I tu su se razišli i otišli svojim kućama.

Kad je Nakić došao kući, imao je kod kuće jednu praznu suhu silnu mješinu i jedno dva aršina konopa te jednim krajem konopa sveže od mješine grlić i odnese mješinu u Zalik i prebaci je u harem preko zida. I vrati se kući. Sutradan povede junicu, a Avdaga povede konja.

---

[57] Županjac – stari naziv za Duvno (Tomislavgrad)

Kada se čulo u Mostaru da će se trkati krava i konj, sleglo se je hiljadu duša da vidi to čudo kako će se trkati krava i konj. Pošto Avdaga nije bio dobar binedžlija, on je našao jednoga ciganina, zvanog Pilića, da mu jaše na konju. Nakić je posmatrao šta Avdaga sa Pilićem radi. Šutio je i nije ništa govorio, samo je prešao u harem Zališki i uzeo svoju onu mješinu i počeo je vezati kravi za rep. Avdaga mu je na to rekao: "Šta ćeš to?", a Nakić mu je odgovorio: "U tebe je binedžlija Pilić, a ja na kravi jahati neću, ovo je njezin binedžlija, jer ljudi na kravama ne jašu i, dragi aga, ako ovako kabuliš, dobro i jeste". Avdaga je ukabulio da Nakić sveže kravi mješinu mjesto binedžlije. Tada su Avdagini prijatelji preparali preko puta jednu crtu da dođu i kravlje i konjske noge do te crte. Kada su to svršili, onda su zavikali: "Ha", da se poteku. Pilić je obo konja bakračlijom, a Nakić klepnuo kravu po sapima rukom, krava se je plahnula od mješine i letila kao pomamna, a i konj se je poplašio od mješine, pa je svrnuo na desno Neretvi. Ciganin je sa njega pao i iščašio ruku, a krava je prva došla na biljeg na Carinu. Konja su Avdagini prijatelji uhvatili i odveli ga kući a pod istijem salašom je nastala rasprava između Avdaginih i Nakićevih prijatelja.

Nakićevi su prijatelji zahtijevali da Avdaga da konja kako je ugovoreno, a Avdagini su prijatelji govorili da nije pravo, jer se je konj od mješine preplašio, i na kraju je došlo do toga zaključka da dade Avdaga Nakiću 200 groša. Avdaga u svojoj ljutini nije ni vodio računa o konju, da li mu je uhvaćen ili nije. I kada je došao kući, jedna mu je sestra rekla: "Avdaga, brate, vas ti je konj doveden u znoju, pokri ga da ne ozebe, eno ga u aharu". Avdaga je odgovorio: "Ah, zar je doveden, vjeru mu njegovu". Unišao je u odaju, uzeo malu pušku i opalio je konju u glavu, tako ga ubio i zavikao: "Kad ti more uteći krava, ti nisi za dunjaluka!"

Eksploziv u Starom mostu

Tekst koji slijedi napisao je Salih Rajković, a objavljen je u novembru 2001. godine.

Stari most je bio u najvećoj opasnosti rušenja od 1566. godine za vrijeme Četvrte neprijateljske ofanzive protiv NOV i POJ februara 1943. godine. Povlačeći se pred njemačkim, italijanskim i kvislinškim snagama, Tito je kao Vrhovni komandant naredio da se iz prostora Drežnice na Neretvi pošalje jedna četa partizana više mostarskog Rudnika mrkog uglja, kako bi neprijatelj zaključio da će partizani napasti Mostar. No, strategija Titova samo je uplašila neprijatelja, jer je Mostar bio snažna ilegalna sila i nije ga trebalo napadati. Italijanska komanda, ugledavši partizane više Rudnika, naredila je da sve jedinice budu spremne za pokret prema jugu. Zvrcali su telefoni Mostar-Rim od koga je mostarska komanda tražila ratno naređenje. ”Postavite pod sve mostove mine i kada počne napad partizana na Mostar dignite ih u zrak”. Ali kako postaviti mine pod Stari most kada za to nema mogućnosti. Komandant Mostara naredio je da se u Starom mostu na obje strane gdje je najdeblji iskopaju rupe od šest metara dubine i da se u njih postavi eksploziv. Te februarske noći, oko ponoći u kuću Svete Miladina nogama su lupali karabinjeri i Svetina majka rekla je sinu da otvori vrata nepoznatim napadačima. Bunovan, Sveto, čim je otvorio vrata nekoliko baterija uprte su u njegove sanjive oči. ”Miladine, odmah se obucite i sakupite radnike Komunalne općinske službe i poći ćete sa nama.” Od kuće do kuće, najprije u kuću Zelenike, najboljeg majstora za građevine. Starac se spremio, a njegova je čeljad mislila da će ga Talijani strijeljati. Kada su došli na Stari most ispod čardaka, jedan italijanski oficir koji je govorio našim jezikom, rekao je: ”Miladine, ovdje ćete iskopati rupe duboke oko šest metara.”

Sveto je pozvao Zeleniku i rekao mu da razbija kaldrmu mosta, što je plačnih očiju majstor počeo raditi. Ali, čim je Zelenika iskopao rupe, propade sav materijal u duboku mostovnu jamu. Oko sedam sati ujutro, kada su se Italijani spremali da odu, iz Priječke čaršije dođe Salko Efica, gradonačelnik Mostara. Sa fesom na glavi i cigarom u ruci, dršćućim rukama pozvao je Miladina i rekao mu da kaže Talijanima da partizani neće napasti Mostar i da se rupe u mostu zatrpaju. Italijanski oficir uljudno je pozdravio gradonačelnika Eficu na našem jeziku i rekao mu da je njima naređeno iz Vrhovne komande u Rimu. Efica je pružio ruku oficiru i rekao: ”Pa, gospodine, Stari most je spomenik svjetskog glasa i partizani neće rušiti spomenik.” Čim je došao u općinu, gradonačelnik je pozvao Krešimira Loosu, šefa Komunalne službe. Efica je bio blijed i uznemiren. Loose je odmah osjetio da nešto u gradu nije u redu.

- Dragi Krešimire, ja sam svojim očima vidio na Starom mostu Talijane i komunalce Svete Miladina, ali kada sam vidio iskopane rupe s obje strane ćuprije, usne su mi zadrhtale, a srce hoće da pukne. Ti govoriš italijanski i napisaćemo moju punomoć pa otiđi u

Komandu Mostara i pokaži komandantu punomoć i reci mu da gradonačelnik garantira da partizani neće napadati Mostar.

Krešimir je napisao punomoć i za čas stigao do zgrade Komande na Carini. Ulaz je čuvao vojnik čija je puška bila duža od njega, a kada je čuo Loosin glas na italijanskom jeziku, brzo je dozvao dežurnog oficira. Oficir je uveo kuražnog Mostarca Krešimira Loosu, građevinskog inženjera, prosjedom visokom komandantu. "*Buongiorno, Signor comandante*!" Italijan se malo zbunio kada je čuo došljaka koji perfektno govori italijanski. Pokazao mu je punomoć gradonačelnika u kojoj stoji da partizani neće napasti Mostar i da se rupe na mostu zatrpaju. Komandant je nazvao Rim i otuda mu je jedan glas rekao da je u Mostaru preko rijeke Neretve *Ponte romano*, rimski most, a stasiti Italijan odmah je pružio ruku Krešimiru i obojica su se zagrlili i sjeli da ispijaju neko jako piće. Krešimir je tražio da dobije akt koga će odnijeti gradonačelniku i za tren je sve bilo onako kako je za most bilo najbolje. Nasmijan Loose, ušao je u sobu gradonačelnika Salke Efice, zagrlio ga i predao mu na našem jeziku dopis italijanske komande mjesta da je most Rimski i da se odmah sve rupe zatrpaju.

Tetoviranje čađom, a može i barutom

Tekst je preuzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja Sarajevo, knjiga 2. iz 1894. g.

Kao što je već dr. Glück primijetio, mogao sam i ja konštatovati, da je osim rijetkih izuzetaka, tetoviranje jedino i splohom u katoličkog dijela naroda u Bosni običajno. Tetoviranje u žiteljstva ostalih vjera, na koje se tamo amo nailazi, nikada ne ide na račun kojeg etničkog momenta, već ga vazda valja svesti na spoljašne utjecaje. Naročito momke, koji su u vojsci služili, zaveli su kadšto drugovi da se tetoviraju, ma da im to na domu i nije običaj, pa tako dolazi, te ponegdje, ali veoma rijetko, u muslima i pravoslavnih nailaziš na tetoviranje. U prijašnja vremena bio je u izvjesnim prilikama i u turskoj vojsci običaj, da su vojnike bilježili tetoviranjem. Naročito za vremena bojeva s Crnom Gorom običavali su vojnike, koji su bili u sumnji, da bi htjeli pobjeći, bilježiti tetoviranjem. [...]

[...] Ja sam dosele samo rijetko kad nailazio na takve izuzetke, nasuprot tomu mogao sam konštatovati, da žitelji drugih vjera tetoviranje smatraju sramotom, pa bi muslimu ili pravoslavnome vazda mrsko bilo, kad bih kojeg upitao, da li je tetoviran.

Danas pače katolici tetoviranje tako shvaćaju, da je tetoviranje oznaka, po kojoj se jedino katolici raspoznavaju. Vele, da je taj običaj prije imao tu svrhu, da se prepriječi odmetnuće od vjere, ali se je ipak dogadjalo, da se tetoviranjem ta svrha nije postigla, jer i danas još žive neke tetovirane žene, koje su prije kakovih 20 i više godina prešle na islamsku vjeru, da se mogu udati za muslima, koji im je bio srcu drag. Misli se u narodu, — da li s pravom ili krivo, ne ćemo ispitivati — da se tetoviranje nikad ne može izbrisati, pa da bi se i onda, kad se dotično mjesto izreže zajedno s mesom, opet pokazalo. Tako bi katolik i kao odmetnik vazda nosio biljeg svoje nekadašnje vjere. I u tomu valja tražiti uzrok, što su katolici veoma rijetko prelazili na drugu vjeru. U tom bi smislu dakle tetoviranje svojoj praktičnoj svrsi svakako zadovoljilo. Ja ću da ovdje spomenem samo jedan primjer takvog prijelaza na drugu vjeru. U Prozoru upoznao sam jednog katolika, koji je negda bio muslim, pa se pokrstio. Jedva što je bio pokršten, zaiskao je, da ga tetoviraju. To čeljade, kome u ostalom duševno stanje nije baš u najboljem redu, stade se za više godina kajati, pa htjede da opet bude muslim. Od onda mu je najviša briga, kako da posve zatare tragove onome tetoviranju. Ako se uz ovo, što je rečeno, još uzme na um, da tetoviranje obično sastoji iz množine malih krstića, onda izlazi već po dru. Glücku utvrgjena činjenica, da se po sadašnjem narodnjem shvaćanju tetoviranje smatra neizbrisivim simbolom katolicizma u Bosni i Hercegovini. [...]

[...] Na to mnijenje, da tetoviranje nije u uzročnoj svezi s katolicizmom, sili nas već to, što se domaće svećenstvo nikako ne zanima za taj običaj, i što su katolički misijonari u onakim krajevima, gdje su taj običaj nailazili, protiv njega revnovali.

Svećenstvo ga je samo trpjelo, ono je samo koncesiju učinilo tradiciji, duboko zavriježenoj u duši naroda.

Ali i u slovjenskom svijetu uzalud tražimo tragove postanju tetoviranja: ni u južnih, ni u

sjevernih Slovjena ne nalazimo ih izvan Bosne i nekojih susjednih krajeva, pa tako im postanje valja tražiti u starijem vremenu. [...]

[...] Tetoviranje obično obuhvata ruke i prsa, a kadšto se nahodi jednostavan motiv na čelu. U ženskinja je mahom obilatije nego u muškaraca, koji se obično zadovoljavaju po jednim ornamentom na desnoj mišici nad laktom i krstićem na kažiputu.

U ženskinja obično je našaranu gornja strana ruke, pregib, ruka ispod lakta, a često i nad laktom; tetoviranje često je produženo i na donju stranu ruke, pa je katkad tako gusto, da se prava boja kože jedva može razabrati. Obično se obje ruke približno pojednako tetoviraju, ali sam redovno nahodio ljevicu jače tetoviranu, a to izvodim otuda, što desnu ruku tetovira druga osoba, a ljevicu dotično čeljade samo, kojemu je drago tu proceduru više puta ponoviti.

Prsa se obično tetoviraju nasred grudne kosti.

Pri tetoviranju postupa se ovako:

U jutru na Ivanjdan, na Blagovijest, na Cvijetnicu ili na koji dan u Velikoj nedjelji, iskupi se mlagjarija dotične porodice i otpočne tetoviranje. Ako dotičnoj osobi nije draže, da to sama izvrši, onda taj posao preuzme starija žena, koja je u tome dostigla osobitu vještinu, ili uzajmice prijatelji i prijateljice. S velikom se radošću podvrgavaju toj bolnoj operaciji, koja se dotle produžuje, dok ruku ne oblije krv, te se bol već ne može snositi.

Ornamenat se najprije na koži nacrta tupim krajem igle, zamočenim u crnilo, naročito za to priregjeno, pa se onda po crtežu šiljastim rtom dotle bocka, dok ornamenat ne bude gotov. Da se crnilo ne osuši, više se puta crtež za procedure navlaži crnilom.

Iza toga se rana svilenom hartijom (hartijom za cigarete) ili voštanom hartijom (omotom nekojih vrsta duhana) obloži i zavije. Istom drugi dan smije se rana oprati studenom vodom. Upotrijebljeno je crnilo tuš, priredjen od čagji. Čagj od luči uhvati se preklopljenim tanjurom ili sačom, pa se rastare mladim medom i vodom. Mjesto čagji često se upotrijebi barut, a ne rijetko se čagj razmuti slinom, koja se je rano u jutru nakupila u ustima, pa da ne izvjetri, dobro ga poklope u jednoj posudi i sačuvaju za upotrebu.

Ovo potonje sa sanitarnog gledišta zavregjuje pažnju i treba držati na oku.

Mogao sam naime opaziti, da sifilitična bolest najviše vlada baš u onim krajevima, gdje se crnilo za tetoviranje priregjuje slinom. [...]

Ćiro Truhelka